

MEĐUNARODNA POLITIKA

BEOGRAD
GOD. LXIX, BR. 1171
JUL–SEPTEMBAR 2018.

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

Slobodan Popović

UTICAJ DISKURSA MIROLJUBIVOG RAZVOJA
NA KINESKO (RE)POZICIONIRANJE
U MEĐUNARODNOM PORETKU

Bojan S. Marić

NEMAČKI HEGEMONIZAM
U EVROPSKOJ UNIJI:
MIT ILI STVARNOST?

Aleksandra M. Pećinar

ETNIČKA INTEGRACIJA U JUGOISTOČNOJ
EVROPI I NA BLISKOM ISTOKU
(KRALJEVINA SHS I KRALJEVINA SIRIJA)

Aleksa Nikolić, Stefan Jojić

PRIVILEGIJE I IMUNITETI ŠEFA DRŽAVE:
SLUČAJ PINOČE

Marina Komad

ODNOS BALKANIZACIJE I EVROINTEGRACIJA
KROZ PROCES RAZGRADNJE BIKULTURNIH
IDENTITETA NA PROSTORU
BIVŠE JUGOSLAVIJE

Maja Crnić, Andrej Stefanović

BRIKS U SAVREMENIM GLOBALNIM
EKONOMSKIM ODNOSIMA:
ISTORIJA, POSTIGNUĆA I IZAZOVI

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Tel./fax 3373 825 (pretplata), e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, izlazi tromesečno

---

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXIX, br. 1171, jul-septembar 2018.

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta

Prof. dr Branislav Đorđević

Glavni i odgovorni urednik

Dr Vladimir Trapara

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Slobodan Janković

Sekretar redakcije

Msr Dragana Dabić

Izdavački savet

Prof. dr Tanja Mišević (predsedavajuća), glavni pregovarač Srbije sa EU
vanredni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Tian Deven, Institut sa evropske studije Kineske akademije društvenih nauka,
Peking, Kina

Dr Milica Delević, docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Duško Lopandić, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd

Prof. dr Obrad Račić, redovni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Ivo Visković, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Milan Šahović, naučni savetnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Prof. dr Luka Brkić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Hrvatska

Dr Hue Li, Institut za svetsku ekonomiju i politiku
Kineske akademije društvenih nauka, Peking, Kina

Dr Žoltan Hajdu, Mađarska akademija nauka, Pečuj, Mađarska

Jorgos Leventis, Univerzitet Ujedinjenih nacija
i Međunarodni bezbednosni forum, Levkozija, Kipar

Dr Mihail M. Lobanov, Institut za ekonomiju Ruske akademije nauka, Moskva, Rusija

Dr Hrvoje Butković, Institut za međunarodne odnose i razvoj, Zagreb, Hrvatska

Prof. Nikoleta Sirgi, Fakultet za ekonomiju Univerziteta Zapadni Temišvar,
Temišvar, Rumunija

Dr Zoila Gonsales Maikas, Institut za međunarodne odnose, Havana, Kuba

Dr Biser Bančev, Institut za balkanske studije Bugarske akademije nauka, Sofija, Bugarska

---

Prof. dr Joakim Beker, Institut za međunarodnu ekonomiju i razvoj Univerziteta za ekonomiju i poslovnu administraciju, Beč, Austrija

Uređivački odbor

Prof. dr Miroslav Mladenović, Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu
Dr Edita Stojić-Karanović, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Miroslav Antevski, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Ana Jović-Lazić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Aleksandar Jazić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Ivan Dujčić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Vidoje Golubović, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Žaklina Novičić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Petar Stanojević, Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu
Dr Stevan Gajić, Institut za evropske studije, Beograd
Dr Dušan Dostanić, Institut za evropske studije, Beograd

Dr Milovan Radaković, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Lektura

Maja Jovanović

Prelom

Sanja Balović

Štamparija

Planeta print, Vinogradski venac 9/10, Beograd

Godišnja pretplata

Zahtev za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka a.d. Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi

Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 25 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno i stav Izdavačkog saveta i Uredništva

Izlaženje časopisa *Međunarodna politika* finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

---

MEĐUNARODNA POLITIKA

UDK 327

Godina LXIX, br. 1171, jul–septembar 2018.

ISSN 0543-3657

Sadržaj

Slobodan Popović

Uticaj diskursa miroljubivog razvoja na kinesko (re)pozicioniranje u međunarodnom poretku 5

Bojan S. Marić

Nemački hegemonizam u Evropskoj uniji: mit ili stvarnost? 29

Aleksandra M. Pečinar

Etnička integracija u Jugoistočnoj Evropi i na Bliskom istoku (Kraljevina SHS i Kraljevina Sirija) 46

Aleksa Nikolić, Stefan Jojić

Privilegije i imuniteti šefa države: slučaj Pinoče 60

Marina Komad

Odnos balkanizacije i evrointegracija kroz proces razgradnje bikulturnih identiteta na prostoru bivše Jugoslavije 72

Maja Crnić, Andrej Stefanović

Briks u savremenim globalnim ekonomskim odnosima: istorija, postignuća i izazovi 84

PRIKAZI

Dušan Proroković, Vinko Pandurević, Novi hladni rat i Srbija 99

IN MEMORIAM dr Milovan Radaković 101

UDK 327.36(510)
Bibliid 0543-3657, 71 (2018)
God. LXIX, br. 1171, str. 5–28
izvorni naučni rad
Primljen: 18.5.2018.

*Slobodan POPOVIĆ*¹

Uticaj diskursa miroljubivog razvoja na kinesko (re)pozicioniranje u međunarodnom poretku

Sažetak: Na osnovu velikog broja relevantnih pokazatelja, danas, sa velikom sigurnošću, možemo pretpostaviti da Narodna Republika Kina (Kina) predstavlja jedan od najvažnijih geopolitičkih i geoekonomskih vektora multipolarnog međunarodnog poretka. Međutim, kineska spoljna politika je oduvek bila teško shvatljiva brojnim stručnjacima iz oblasti međunarodnih odnosa koji dolaze iz tzv. zapadne škole mišljenja, iz prostog razloga što ona nikada nije bila oblikovana prema „pravilima“ prosvetiteljskog racionalizma. Zbog toga njihove metode, paradigme, teorije i indikatori, u odgovoru na ključno pitanje o uticaju miroljubivog razvoja na kinesko geopolitičko (re)pozicioniranje u međunarodnom poretku, daju polovičan i vrednosno-subjektivni odgovor. Namera ovog rada je da analizom kineskog diskursa miroljubivog razvoja u periodu od 2003. do 2012. godine kada je na čelu Kine bio Hu Đintao (Hu Jintao), iz drugačijeg ugla pruži odgovor na postavljeno pitanje. U prvom delu rada biće problematizovano pitanje ekonomskog uspona Kine, njene demografske, diplomatske i geopolitičke snage u očima zapadnih država, u svetlu potencijalnih izazova po već ustanovljene norme ponašanja država u međunarodnom okruženju. Drugi deo ovog rada biće posvećen kritičkom objašnjenju koncepta miroljubivog razvoja u svetlu načina njegovog kreiranja, dok se treći deo bavi njegovom suštinskom važnošću u praktičnom potvrđivanju i izvršavanju kroz spoljnopolitičko i unutrašnje delovanje Kine.

Ključne reči: miroljubivi razvoj, međunarodni poredak, vestfalski sistem, Kina, spoljna politika, multipolarnost.

---

¹ Autor ovog teksta, je doktorand na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.
E-mail: slobodan.popovic89@yahoo.com

Uvod

Predmet ovog rada biće uticaj diskursa miroljubivog razvoja na geopolitičko (re)pozicioniranje Kine u ambijentu savremenog međunarodnog poretka. Ovim diskursom četvrta generacija vlasti na čelu sa Hu Đintaom (Hu Jintao) nastavlja davno ustoličenu ideju o korišćenju teorije za rukovođenje prakse.² Sam spoj teorije i prakse posmatran sa stanovišta filosofije, ali i praktično vođene unutrašnje, spoljne i bezbednosne politike ne predstavlja ništa novo jer ontološki identitet svih teritorijalno-pravnih jedinica je jedna od vrlo uticajnih komponenti realističkog, idealističkog i kritičkog poimanja sveta. Odnosno, geopolitički kod svake nacije, predstavlja putokaz kretanja kroz unutrašnji, regionalni i međunarodni prostor.³ Zbog čega je, onda, Kina uspela na platformi svog razvoja da pokrene debate ne samo u široj društvenoj zajednici, već i među naučnim i političkim krugovima o krajnjem ishodištu posthladnoratovskog međunarodnog poretka? Traženjem odgovora na ovo pitanje, istovremeno, dajemo odgovor i na pitanje zašto je kineskim zavničnicima od suštinskog značaja i važnosti istrajavanje na putu miroljubivog razvoja? Dok se je Kina ekonomski otvarala prema svetu ona je bila fokusirana na svoj unutrašnji političko-kulturni svet. U tom periodu ostvarivanje spoljnog uticaja nije bilo od centralne važnosti za Komunističku partiju Kine (KP Kina). Sada, to se sve drastično menja i možemo reći da Kina napusta spoljnopolitički „autizam“.⁴ Odnosno, sa pozicije „keeping the low profile“ Kina kreće da debatuje odnose između velikih svetskih sila u formatu G2. U ovom trenutku geopolitika služi za metodičnu proveru planova i projekata za kontrolu osnovnih momenata strategije,⁵ jer desimenacija određenih ideja koje imaju kolosalni karakter zahtevaju ispitivanje posledica koje izazivaju, kontekst u okviru koga su uklopljene i način njihovog korišćenja u procesima pregovaranja.⁶ U traganju za objektivnom, ali svakako ne i apsolutnom istinom, analitičkim metodom istraživanja praktične primene ovog diskursa

² Yongnian Zheng and Sow Keat TOK, „China’s ‘Peaceful Rise’: Concept and Practice“, *Discussion Paper 1*, China Policy Institute, The University of Nottingham, p. 7.

³ „Geopolitički kod neke države jeste njeno subjektivno viđenje sopstvene pozicije u odnosu na druge države ili druge teritorijalno-političke zajednice. Ono uključuje shvatanje aktuelnih pretnji i rizika; doživljaj superiornosti ili inferiornosti, ostvarenosti ili uskraćenosti, respektovanja ili omalovažavanja; liderstva ili podaništva; partnerstva ili rivaliteta.. ta slika o sebi u odnosu na druge...proizvod je interferencije objektivnih pokazatelja aktuelnog stanja geopolitičkog poretka i priželjkivanih percepcija te stvarnosti – onoga što posmatrač i vide i onoga što bi želeli da vide. Zoran Kilibarda, *Osnove geopolitike*, Službeni glasnik, Fakultet Bezbednosti, Beograd, 2008, str. 19.

⁴ John Agnew, „Looking Back to Look Forward: Chinese Geopolitical Narratives and China’s Past“, in: *Eurasian Geography and Economics*, Bellwether Publishing, 2012, 53, No. 3, p. 302.

⁵ Aleksandar Dugin, *Osnovi geopolitike, knjiga 2*, Ekopres, Zrenjanin, 2004, str. 117.

⁶ Detaljnije o ovome u David Atkinson and Klaus Dodds, *Geopolitical Traditions*, Routledge, New York, 2000.

nailazimo na niz pretpostavki koje pokazuju sasvim jasnu tradiciju isprepletenosti unutrašnje i spoljne politike. Kao prvu izdvajamo da se važnost ovog diskursa ogleda u činjenici da je kineski razvoj do sada nezabeležen u istoriji čovečanstva, međutim, taj isti razvoj je uveo Kinu u jednu paradoksalnu situaciju neravnomernog razvoja njenog istoka i zapada. Takvo stanje stvari i raskorak u primanjima, sa poljuljanom održivošću usled Svetske finansijske i ekonomske krize, može delovati kao društveno destabilišući faktor. Druga pretpostavka, a koja je, takođe, u službi otklanjanja posledica nesrazmernog, haotičnog i neophodnog razvoja, ogleda se u važnosti podizanja svesti o ekološkoj politici koja u mnogim segmentima narušava socijalnu dobrobit. Treća pretpostavka se odnosi na samu političku kulturu i političke ideje među kineskim življem, koja je posledica sistema vrednosti stvorenih istorijskim situacijama međusobno isključivih i dijametralno suprotnih. S jedne strane, imamo istorijsku tradiciju samoproglashene superiornosti, dok s druge, nailazimo na zaostavštine kineskog poniženja nakon Opijumskih ratova. U skladu s tim, moramo napomenuti da su kineski politički i ekonomski sistemi različiti od onih koji postoje u našim zemljama, jer oni moraju da odgovore na višeslojnu i multi-segmentiranu različitost. Takvo činjenično stanje stvari rezultiralo je da Kina ima drugačije shvatanje pojma demokratije i ljudskih prava. Iako se naširoko zastupaju načela tolerancije, poštovanja i uvažavanja različitosti vidimo da ako te iste vrednosti izlaze iz dominantne slike i predstave, kako bi one trebalo da izgledaju i funkcionišu, određena društva se susreću sa osudama i sankcijama. Međutim, ukoliko ta različita društva imaju geopolitičku, geoekonomsku i geostratešku važnost za određene moćnike u postojećem stanju stvari, onda te iste osude, zaprepaščenja i sankcije izostaju. Da li su onda sve milenijumske vrednosti podložne špekulativnim manipulacijama kada se radi o geopolitičkim, geoekonomskim i geostrateškim ciljevima i aspiracijama? Da bi uspela da ostvari svoj ekonomski balans, konstantnu stopu rasta i ostvarivanje ciljeva iz petogodišnjih planova, zvanični Peking mora da otkloni još jedno usko grlo, a to je energetska ranjivost. Rute i izvori dopremanja moraju biti što raznovrsniji, jer ukoliko njihov transport bude ugrožen, industrijalizacija i urbanizacija Kine biće dovedena u pitanje.⁷ Sledeća pretpostavka odnosi se na potpunu implementaciju programa da se regionalna i međunarodna pitanja rešavaju kroz dijalog i diplomatijom. Jedan od koraka u tom pravcu jeste iniciranje dobrosusedske diplomatije kojom Kina želi da pokaže da odnose sa svojim susedima ne bazira na relaciji kulturna superiornost (Kine) – inferiornost (suseda),⁸ ali i da neće dozvoliti da bude žrtva strategije anakonde. Pored ovoga, diplomatska premisa

⁷ Edward N. Luttwak, *The Rise of China vs. The logic of strategy*, Cambridge, London, 2012, str. 70.

⁸ Suisheng Zhao, „Rethinking the Chinese World Order: the imperial cycle and the rise of China“, *Journal of Contemporary China*, Routledge Taylor & Francis Group, Vol. 24, No. 96, 2015, p. 965.

podrazumeva njeno sazrevanje u rukovođenju multilateralne diplomatije i postepno napuštanja strogo bilateralnih veza, za koje određeni autori kažu da su Kini služili da prikaže svoju superiornost prema slabijima.⁹ Međutim, i sama Kina je u par navrata, kada se radilo o njenim vitalnim nacionalnim interesima, odstupala od multilateralizma i zahtevala strogo bilateralno rešavanje razmimoilaženja stavova. Ovakav stav predstavlja veliki uticaj prošlosti, naročito iz segmenta tributarnog sistema. Sazrevanje diplomatije nas uvodi i u sledeću pretpostavku – a to je podizanje nivoa meke moći. Meka moć bi umanjila sumnje u dalje razvojne aspiracije Kine i svet bi počeo da je percipira kao proaktivnog donosioca mira i bezbednosti. Usaglašavanje nivoa razvijenosti meke i tvrde moći služi kao potvrda da Kina, po njenim rečima, neće postati invazivna sila i da narativ „sa kineskim karakteristikama“ ne znači romantično evociranje imperijalne prošlosti.¹⁰ Kina je svesna činjenice da reči koje koristimo prilikom opisivanja sveta i našeg razvoja govori dosta o tome kako mi vidimo svet, našu poziciju u njemu i način na koji ćemo delovati.¹¹

Pravilno razumevanje dosadašnjih kineskih dostignuća i razvoja ka nečem većem je od krucijalne važnosti.¹² Jedan od načina prikazivanje spiralnog kretanja zasniva se na postavkama Konfucijanizma, stavljajući u prvi plan harmoniju u različitosti i harmoničnu simbiozu.¹³ Zbog netransparentnosti i nepostojanja neutralnosti u diskursima spoljne politike svake države, ne smemo zaboraviti da Konfucijanizam pretpostavlja jedan dijalektički pristup, tako da je KP Kine možda u nekim trenucima i vešto skrivala princip hijerarhije kao jedno od oruđa radi ostvarivanja sopstvenih geopolitičkih *raison d'être*. Ovde se ispostavlja sumnja da li Kina svoje diplomatske odnose zasniva na platformi pariteta, ukoliko znamo da je u prošlosti zahtevala sistem danka (tributary system) zbog njene samoodređene superiornosti prema varvarima? Koliko i da li je opasna promena geopolitičkog identiteta Kine, ili je to samo nametnuti diskurs Zapadne škole mišljenja da je kineska agresivnost zaodnuta u ruho „miroljubivog razvoja“? Sve ove nedoumice i sumnje nas navode na glavno

⁹ Detaljnije o ovome u: Edward N. Luttwak, *The Rise of China vs. The logic of strategy*, op. cit.

¹⁰ Detaljnije o ovome u: John Agnew, „Looking Back to Look Forward: Chinese Geopolitical Narratives and China's Past“, *Eurasian Geography and Economics*, Bellwether Publishing, 2012, 53, No. 3, pp. 300-314.

¹¹ John Agnew and O Tuathail Gearoid „Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy“, in: Simon Dalby and Gearoid O Tuathail and Paul Routledge *The Geopolitics Reader*, Routledge, New York, 1998, p. 78.

¹² Zheng Bijian, „China's „Peaceful Rise“ to Great Power Status“, *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 5, Sep-Oct. 2005, p. 18, pp.18-24.

¹³ Detaljnije o ovome u, Suisheng Zhao, „Rethinking the Cinese World Order: the imperial cycle and the rise of China“, op. cit., pp. 961-982.

Qi Hao, „China Debate the the 'New Type of Great Power Relations'“, *The Chinese Journal of International Politics*, 2015, Vol. 8, No. 4, Oxford University Press, London, pp. 349-370.

pitanje našeg rada – na koji način diskurs miroljubivog razvoja utiče na kinesko geopolitičko (re)pozicioniranje u međunarodnom poretku?

Ovaj rad, baziran na vremenskom periodu od 2003. do 2012. godine kada je na čelu Kine bio Hu Đintao (Hu Jintao), pokušaće da odgovori na gore navedena pitanja, koristeći pritom osnovne aksiome iz nauke o geopolitici, dok će pomoćna naučna paradigma proisticati iz teorije realizma, nauke o geoeconomiji i iz teorijskih postavki Engleske škole. Oslanjamo se na nauku o geopolitici zbog njenog naučnog doprinosa u formulaciji osnovnih problema i u kritičkom sagledavanju dinamičnih društvenih procesa iz perspektive Božijeg oka (God's eye perspective),¹⁴ jer je geopolitika novi način analiziranja međunarodne politike kao homogenizovane svetske scene.¹⁵ Homogenizovanost se ne ogleda u anuliranju razlika među geografskim tačkama što joj se često pripisuje,¹⁶ već se ogleda u ukazivanju na međusobnu isprepletenost regionalnih i globalnih izazova kojima smo izloženi svakodnevno. Geopolitika, kao složen okvir istraživanja izložen stalnom procesu menjanja uvek stvara širu sliku, dodavanjem lokalnih i regionalnih dinamika globalnom sistemu kao celini.¹⁷ Svojom evolucijom koja je pratila i promene u načinima nadmetanja među državama, geopolitika ne može više pretpostavljati samo upotrebu vojnih sredstava radi invazije drugih zemalja, već pretpostavlja i diskurzivno razumevanje sveta na osnovu naših jezičkih konstrukcija, ideoloških ubeđenja i nacionalnih očekivanja. Drugačije rečeno, geopolitika kao nauka koja više ne može da se osloni na imperijalna i kolonijalna osvajanja u sebe upija pojam diskursa koji čini platformu iniciranja državnih strategija i kristalizaciju nacionalnih interesa. Po rečima Tuotala (Gearoid O Tuathail) i Egnjua (John Agnew) diskursi su najbolje konceptualizovani kao set mogućnosti koji ljudima stoje na raspolaganju prilikom konstrukcije značenja sveta i njihovih aktivnosti u njemu.¹⁸ U svakom društvu produkcija diskursa se u isti mah kontroliše, selektuje, organizuje i raspodeljuje i to izvesnim posupcima čija je uloga da ukrote moći i opasnosti diskursa da ovladaju njegovim nepredvidim događajima, da izbegnu njegovu tešku i opasnu materijalnost, odnosno diskursi omogućuju čoveku da piše, priča, sluša i ponaša se razumno i u skladu sa pravilima.¹⁹

¹⁴ Detaljnije o ovoj perspektivi u: Simon Dalby and Gearoid O Tuathail and Paul Routledge, *The Geopolitics Reader*, op. cit.

¹⁵ *Ibid.*, p. 16.

¹⁶ Detaljnije u, John Agnew and Gearoid O Tuathail, „Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy“, op. cit.

¹⁷ Simon Dalby and Gearoid O Tuathail and Paul Routledge (eds), *The Geopolitics Reader*, op. cit., p. 1.

¹⁸ John Agnew and Gearoid O Tuathail, „Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy“, op. cit., p. 80.

¹⁹ *Ibid.*, p. 193. Takođe pogledati i: Mišel Fuko, *Poredak diskursa*, Pristupno predavanja na Kolež de Fransu 1970, Alografije, 2007, str. 8.

Nauka o geoekonomiji nam je od veoma velike važnosti iz niz sledećih razloga. Kao prvi, geoekonomska sredstva predstavljaju jedno od glavnih oruđa Kine u zadovoljavanju njenih nacionalnih apetita. U skladu s tim, Kina je postala jedan od vodećih svetskih korisnika geoekonomskih načina ponašanja.²⁰ Promocija njene moći zasniva se, još uvek, mnogo više na ekonomskim sredstvima i mekom balansiranju. Na platformi ekonomske snage ona rešava svoje unutrašnje goruće probleme, čime ujedno i proteže svoju viziju na susedne regione. Jedno od gorućih unutrašnjih pitanja je i nestabilnost Šinđanga usled separatističkih pretenzija Ujgura. Pored bezbednosnih strategija koje je Kina uposlila, ona kreće i sa ekonomskim projektovanjem ciljeva, što se ogleda kroz *Opening the West Campaign*. Putem ove kampanje zvanični Peking simultano ispunjava nekoliko ciljeva. Pre svega, umanjuje neuravnoteženost njenog unutrašnjeg ekonomskog razvoja na relaciji bogati istok i siromašni zapad. S druge strane, ovom kampanjom smanjuje, ali i zastrašuje ujgurske separatističke pretenzije, čime zvanični Peking uspeva da očuva svoj teritorijalni suverenitet i integritet kao neosporne i nacionalne ciljeve o kojima se ne diskutuje. Takođe, ovaj problematični zapadni i pogranični region pretvara se u čvor preplitanja naftovoda, gasovoda, teretnih i trgovinskih vozova, čime se dodatno upošljavaju domaća sredstva i radna snaga, izvorišta energenata, što pospešuje poboljšanje zastarele, ali po obimu gigantske kineske infrastrukture. Važnost geoekonomije se ogleda i u kineskoj težnji za internacionalizacijom njene valute – renminbi. U tom cilju, Kina je sa mnogim državama krenula da stvara “currency swap agreements”, što je rezultiralo ulaskom renminbija u prestižnu korpu specijalnih prava vučenja Međunarodnog monetarnog fonda. Tim manevrom ona je uspela da odgovori na dva zahteva – široka upotreba njene valute (widely used) i slobodno korišćenje (freely usable).²¹ Ono što nikako ne smemo ispustiti iz vida jeste i snaga njenog domaćeg tržišta koju je uspela da pretvori u geopolitičku prednost. Kao faktore koji govore u prilog tome izdvajamo sledeće: Peking diskreciono od slučaja do slučaja otvara domaće tržište; Kina ima dovoljno kapaciteta da apetit domaćeg tržišta usmeri ka geopolitičkim pretenzijama; Domaće tržište je toliko veliko, da je drugim ekonomijama gotovo nemoguće da ga ignorišu; Trend njenog konstantnog rasta toliko je važan i za razvoj drugih ekonomija, tako da im je neisplativo da naljute kineske zvaničnike.²² Geoekonomija nam pruža i jasan uvid da će mnoge

²⁰ James Reilly, “Geoconomics in Chinese Foreign Policy”, in, Robert D. Blackwill, Jeniffer M. Harris (eds), *War by Other Means, Geoconomics and Statecraft*, Cambridge, London, 2016, p. 93.

²¹ MMF ovde zahteva od zemlje da ispuni kriterijum da bude zemlja izvoznica. Jedan od kineskih motora razvoja je i izvoz. Međutim, nakon izbijanja Svetske ekonomske krize ovaj motor je bio doveden u pitanje, jer je Vlada Kine, shvatila da se njena ekonomija oslanja 60% na izvoz.

²² James Reilly, “Geoconomics in Chinese Foreign Policy”, *Ibid.*, p. 150.

zemlje pokušati da otežaju i onemogućće dalji kineski ekonomski rast upravo kroz prizmu geoeonomije, u prilog čemu nam govore već brojne preduzete akcije u tom smeru. U Argentini i Brazilu 2011. godine donet je zakon kojim se zabranjuje dalja prodaja zemljišta kineskim firmama. Amerika je zabranila uvoz robe vezane za infrasktrukturu telekomunikacije. Takođe, ista zabrana je na delu i u Indiji.

Teorija realizma operiše parametrima bezbednosne dileme i Kine kao revolucionarne revizionističke države.²³ Po njihovom mišljenju u međunarodnim odnosima ne postoji miroljubivi put do modernosti i da Kina uvodi arhitekturu međunarodne bezbednosti u zlokobni *fin de siecle*.²⁴ Engleska škola međunarodnih odnosa iznedrila je nekoliko prepoznatljivih koncepata: međunarodno i svetsko društvo, pluralizam/solidarizam, primarnost institucija, „standard civilizacije“ i važnost sistema (*raison de system*).²⁵ U skladu s tim pretpostavkama nailazimo i na stanovište da će uspon Kine prouzrokovati međunarodnu nestabilnost i konflikt. Uspon nove, nezadovoljne velike sile, istorijski posmatrano, uvek je izazivalo velike ratove. Štaviše, Kina je u par navrata pokazala da se ne libi da upotrebi silu protiv svojih suseda, takođe, vodila je više pograničnih ratova od 1945. nego bilo koja država na svetu.²⁶ Stanovište Engleske škole međunarodnih odnosa i teoretičara koji je upotrebljavaju prilikom analize, pretpostavlja svetonazor o Kini kao obezbeđivaču geopolitičke slobode i novih razvojnih mogućnosti, implementirajući takav razvoj, sinergiju umesto vođstva, harmoniju u različitosti umesto nametnutih vrednosti. U tom smislu, zvaničnom Peking su neophodni partneri, jer miroljubivi razvoj ne može biti postignut jednostranim akcijama Kine, već samo u saradnji i istrajnim zajedničkim radom Kine i ostatka međunarodne zajednice.²⁷

Rad je podeljen na tri celine. Nakon objašnjavanja ekonomskog razvoja Kine, koji je postao „vruća“ tema od svakodnevnog, preko političkog pa sve do akademskog govora, jer sakrivanje potencijala u skladu sa Dengovom vizijom više nije moguće, mi ćemo radi dobijanja odgovora na ključno pitanje morati da odgovorimo na niz potpitanja. U skladu s tim, deo svog istraživačkog napora fokusiraćemo i na jezičko-semantičke i organsko-

²³ Barry Buzan, „The Logic and Contradictions of ‘Peaceful Rise/Development’ as China’s Grand Strategy“, *The Chinese Journal of International Politics*, 2014, Vol. 7, No. 4, Oxford University Press, London, p. 392.

²⁴ Fred Halliday, *Revolution and World Politics: The Rise and Fall of the Sixth Great Power*, Macmillan, 1999, p. 2

²⁵ Wang Jiangli, Barry Buzan, „The English and Chinese School of International Relations“, in Yongjin Zhang, Teng-chi Chang, *Constructing a Chinese School of International Relations*, Routledge, New York, 2016, p.138.

²⁶ Sean M. Lynn-Jones, „Preface“, in Michael E. Brown and Owen R. Cote and Sean M. Lynn-Jones and Steven E. Miller (eds), *The Rise of China*, Cambridge, London, 2001, p. xxv.

²⁷ Barry Buzan, „China in International Society. Is Peaceful rise Possible“, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 3, 2010, p. 8.

diskurzivne faktore koji su doprineli promenama od miroljubivog uspona ka miroljubivom razvoju. Važnost miroljubivog razvoja kao diskursa spoljne i unutrašnje politike nalazimo i u rečima Edvarda Lutvaka (Edward N. Luttwak) koji kaže da kineska nearogantna diplomatija, koja je spremna na pregovaranje u svakom trenutku, nije održiva na duge staze ukoliko se ovim tempom nastavi njeno vojno razvijanje. Kineski lideri pokušavaju da spoje međusobno nepodržavajuće ciljeve – ekonomski rast, vojnu modernizaciju i tome srazmeran uticaj na globalnom nivou. Tačnije, Kina mora pronaći, kreirati i insistirati na određenom diskursu kao platformi velike strategije koja bi otklonila sve sumnje u buduću, i sasvim očekivani kineski razvoj.²⁸ Treći deo rada se odnosi na praktičnu primenu, a možda u određenim trenucima, zlouporebu ovog diskursa na ravni unutrašnje i spoljne politike. Ovo ukazuje na međusobnu neraskidivost, trendova, procesa i ponašanja između internog i eksternog. Dejvid Atkinson (David Atkinson) i Klaus Dod (Klaus Dodds) kažu da su distinkcije ucrtane između domaćih Mi i izvanograničnih Drugih uslovljene geopolitičkim predstavama i moralnim i fizičkim granicama koje dele svet na naš i njihov prostor.²⁹

1. Ekonomski razvoj Kine – pretnja, prilika ili izazov za međunarodni poredak?

Narodna Republika Kina nakon održavanja Trećeg plenuma jedanaestog saziva CK KP Kine, decembra meseca 1978. godine, čini kopernikanski obrt u shvatanju međunarodnih odnosa, globalne bezbednosti, geopolitičkog rasporeda snaga menjajući model svog ekonomskog razvoja. Koordinisana i iz centra vođena politika otvorenih vrata, sa maksimalnim korišćenjem resursa mnogobrojne i jeftine radne snage, Kinu pretvara u glavnu, ali i veoma zagađenu, radionicu sveta.³⁰ Tok ekonomskih reformi i trgovinskog procvata, sada već druge ekonomije sveta, izvlači iz siromaštva oko 400 miliona svojih građana, dok iz kandži apsolutnog siromaštva izbavlja 240 miliona pripadnika Han civilizacije.³¹ Ukoliko dohodak razmatramo sa stanovišta *per capita*, možemo uočiti da je Kina i dalje zemlja u razvoju i da

²⁸ Detaljnije o ovome u Edward N. Luttwak, *The Rise of China vs. The logic of strategy*, op. cit.

²⁹ Atkinson David and Dodds Klaus, *Geopolitical Traditions*, Routledge, op. cit., p. 10.

³⁰ Dragana Mitrović, *Kineska reforma i svet*, Institut za ekonomiku i finansije, Beograd, 1995, str. 145.

³¹ BDP Kine u 2014. godini se merio u vrednosti od 10.354,80 milijardi američkih dolara. BDP Kine čini 16,7% ukupne svetske ekonomije. Kineski BDP koji je iznosio 1.437,8 američkih dolara 1960. godine, u 2014. godini je dostigao visinu od 10.354,8 američkih dolara. Dostupno na: <http://www.tradingeconomics.com/china/gdp>, pristupljeno 10.04.2016.

Detaljnije o iskorenjivaju siromaštva u, Dragana Mitrović, *Razvojni resursi i razvojne politike zemalja Azije*, u: Dragana Mitrović (ur), *Kina, ekonomska modernizacija i njena održivost*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2013, str. 1-23.

joj je od krucijalne važnosti birokratski usklađena i iz centra vođena fleksibilna, ali ujedno podesna i postojana politika. Zašto je Kina na takav način definisana politika preko potrebna? Zato što će im pomoći u procesima odlučivanja. Neslaganja između ministarstava i provincija čiji su stavovi različiti moraju biti prevaziđena.³² Ovako vođena politika mora uključiti osluškivanje potreba tržišta i građana, jer i najmanji problem u ekonomskom i socijalnom razvoju pomnožen sa 1,3 ili čak 1,5 milijardi građana može izazvati velike probleme. Svaka finansijska svota i materijalni izvori, ma koliko god veliki bili, kada se podele sa ovolikim brojem građana sami po sebi sažimaju se na malu količinu posmatrano terminom *per capita*.³³

Integracijom u međunarodnu ekonomiju i daljim povezivanjem sa svetom, naročito nakon ulaska Kine u Svetsku trgovinsku organizaciju (STO) i ulaska renminbija u korpu sa specijalnim pravima vučenja, zvanični Peking postaje svestan novododate ekonomske snage koju istovremeno mora kontrolisati, ali i usmeriti ka sektorima koji predstavljaju uska grla njenog daljeg razvoja.³⁴ Kada je Kina dostigla određeni nivo razvoja, meren indikatorima najvećeg kupca američkih hartija od vrednosti i najvećeg kreditora američkog spoljnog duga, Dženg Biđian (Zheng Bijian) u svojim govorima kaže da su se javila dva pitanja:

1. Kako shvatiti kineske uspehe u razvoju?
2. Na koji način posmatrati kineski put razvoja u prvoj polovini 21. veka?³⁵

Strukturalne ekonomske promene koje je sproveo kinesko rukovodstvo na čelu sa Deng Sjaopingom (Deng Xiaoping), merene približavanjem ekonomije „azijskog zmaja“ američkoj, pokazuju briljantne rezultate. Na početku politike reformi i otvaranja veličina američke ekonomije je bila 31,5 puta veća od kineske. Tokom 2002. godine, američka ekonomija je bila 7,6 puta veća od ekonomije Kine. Ekonomski raskorak između ove dve države je nastavio da se smanjuje, pa je tako u 2007. godini ekonomija Amerike bila svega 4,2 puta veća od kineske.³⁶ Bez presedana ekonomski razvoj Kine, s jedne strane, pokazuje da se tzv. vašingtonski konsenzus, baziran na ideji da će samo širenje slobodnog tržišta širom sveta dovesti do preokreta i ekonomskog i društvenog preobražaja zemalja u razvoju, pokazao potpuno pogrešnim.³⁷ S druge strane, ekonomija Kine bazirana na tri motora razvoja

³² Dejvid Lempton, *Slediti lidera*, CIRSD, Beograd, 2014, str. 78.

³³ Govor Hu Đintaoa na BFA godišnjoj konferenciji 2004, dostupno na: <http://www.china.org.cn/english/features/93897.htm>, pristupljeno 14.04.2016. godine.

³⁴ Izjava Kristine Lagard, dostupna na zvaničnom sajtu Međunarodnog monetarnog fonda: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2015/pr15540.htm>, pristupljeno 10.04.2016.

³⁵ Govori Zheng Bijian-a o miroljubivom usponu u periodu od 1997-2004. godine. Dostupno na: <http://www.brookings.edu/fp/events/20050616bijianlunch.pdf>, pristupljeno 07.04.2016.

³⁶ Yuan-kang Wang, „China’s Response to the Unipolar World: The Strategic Logic of Peaceful Development“, *Journal of Asian and African Studies*, SAGE Journals, 45(5), p. 564.

³⁷ Dragana Mitrović, *Međunarodna politička ekonomija*, Čigoja štampa, Beograd, 2008, str. 234.

– investicije, izvoz i domaća potrošnja, ali sa prevashodnim osloncem na izvoz, bila je poljuljana i njena održivost dovedena u pitanje nakon izbijanja Svetske ekonomske krize.³⁸

Istraživanjem literature o Kini dolazimo do shvatanja da kineski ekonomski razvoj zemlje širom sveta, u skladu sa svojim nacionalnim interesima, geopolitičkim pretenzijama, metanarativnim diskursima u noosferi nacionalnog identiteta, shvataju dvojako. S jedne strane, kineski razvoj se shvata kao pretnja, kao snaga koja stvara Tukididovu zamku i da će dovesti do urušavanja bezbednosne arhitekture međunarodnog poretka. Iz takvog trenda dolazi do stvaranja teorije o kineskoj pretnji (China Threat Theory) i o kolapsu Kine (China Collapse Theory). Najistaknutiji predstavnik ovih postavki je Dejvid Šambauh (David Shambaugh) koji kaže da tvrdi autoritarni sistem u Kini nije održiv ni ekonomski ni politički.³⁹ Pored ovoga, nailazimo i na stavove da će Kina postati imperija prožeta nacionalističko-iredentističkim osećanjima kao istorijskim zaostavštinama nebeskog carstva i *Tianxia* kompleksa.⁴⁰ U svojim govorima Hu Đintao (Hu Jintao) kaže da takav stav o Kini postoji jer se ona ne uklapau racionalističko-prosvetiteljske standarde, norme i sheme o demokratiji, ljudskim pravima i slobodama, i rezolucijama koje je Bušova administracija želela da učini validnim.⁴¹ Većina predstavnika ove škole zaboravlja da je kineska transformacija krenula sa veoma niske startne pozicije i da je do sada uspela da postigne neverovatne rezultate u globalnom ambijentu pod apsolutnom kontrolom SAD, super moćne države koja predstavlja drugačiji vrednosni i identitetni diskurs, što kineske rezultate čini još impresivnijim.⁴² Određene države iz sasvim drugačijih pobuda i ubeđenja razvoj Kine shvataju kao mogućnost geopolitičkog oslobođenja, napuštanje neomonetarističke doktrine i kreiranja puta razvoja u skladu sa sopstvenim mogućnostima što će doprineti stvaranju rascvetane složenosti.⁴³

³⁸ Detaljnije o ovome u: Dragana Mitrović (ur.), *Razvojni resursi i razvojne politike zemalja Azije*, op. cit., str. 1-23.

³⁹ Detaljnije o ovome u: David Shambaugh, *China's Future*, Polity Press, UK, 2016.

⁴⁰ Detaljnije o ovome, June Teufel Dreyer, „The 'Tianxia Trope': will China change the international system“, *Journal of Contemporary China*, Volume 24, Issue 96, Routledge Taylor&Francis Group, 2015, pp. 1015-1031.

⁴¹ Govor Hu Đintaoa, na šezdesetogodišnjici od osnivanja UN, dostupno: <http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf>, pristupljeno 19.04.2016.

⁴² Dragana Mitrović, „China's Response to World Economic Crisis and Her Rise“ Ibid, p. 72, available at: <http://www.hksyu.edu/ccrc/Publications/0903%20Annual%20Conference%20Final.pdf> accessed 21.03.2017

⁴³ Aleksandar Dugin, *Osnovi geopolitike, knjiga 2*, op. cit., str. 52.

2. Od miroljubivog uspona ka miroljubivom razvoju

Vodeći se historijom i padom ljudske civilizacije u dva svetska rata, ali i radi otklanjanja prideva koji su bili u upotrebi prilikom opisivanja Nemačke i Japana, rukovodstvo Kine uvodi novi diplomatski diskurs, miroljubivi uspon, s ciljem pokazivanja da razvoj „azijskog zmaja“ ne izaziva i da u daljoj budućnosti neće izazivati globalnu stabilnost i bezbednost, već se može definisati kao promotor daljeg razvoja i napretka istih kategorija.⁴⁴ Kina će imati drugačiju stazu uspona u odnosu na uspon nekih država u modernoj historiji. Naša verzija uspona sa kineskim karakteristikama oslanjaće se na daljem otvaranju tržišta, institucionalnim inovacijama, daljem povezivanju sa globalnom ekonomijom umesto izolovanja iz iste, kao i podjednako na stvaranju ambijenta zajedničke koristi i obostrano isplativih odnosa.⁴⁵ Uvođenje prvo diskursa miroljubivi uspon, pa zatim njegova zamena diskursom miroljubivi razvoj, predstavlja početni korak u mekom balansiranju (soft balancing) Amerike, jer Kina ne sme, ne može a i još uvek nije voljna da svoje resurse rasipa na vojnim frontovima.⁴⁶ Uvođenjem ovog diskursa Kina prikazuje svetu svoj sistem vrednosti, pokušavajući da teško razumljive strane istog definiše kao sopstvenu autentičnost i verovanje u harmoniju, koja je snagom meke moći Zapada prikazana kao opasnost po ustoličene norme međunarodnog poretka, prava i bezbednosne arhitekture. Međutim, na osnovu postavki kritičke geopolitike i subjektivnosti sveta, postavlja se pitanje koliko je i sama Kina objektivna u svojim nastojanjima, a koliko samo teži ostvarivanju svojih nacionalnih ciljeva. Da li je, ipak, miroljubivi razvoj jedna šarmantna ofanziva?

Kinesko rukovodstvo postavši svesno da reč „uspon“ sa sobom ima negativne konotacije, kako iz teorijske i podjednako i iz ugla objektivno-istorijske perspektive kreirane na bazi hladnoratovskog mentaliteta igre sa nultom sumom i kineske tributarne i tradicije viktimizacije od strane jačih,

⁴⁴ David Armstrong, „Revolution and World Order: The Revolutionary State“, *International Society*, Clarendon Press, Oxford, 1993, p. 163.

⁴⁵ Govori Zheng Bijian-a o miroljubivom usponu u periodu od 1997-2004. godine. Dostupno na: <http://www.brookings.edu/fp/events/20050616bijianlunch.pdf>, pristupljeno 07.04.2016.

⁴⁶ Detaljnije o ovome u: Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, London, 1990.

John H. Herz, „Idealist Internationalism and Security Dilemma“, in: *World Politics*, Vol. 2, No. 2 (Jan., 1950), pp. 157-180.

David Shambaugh, „Containment or Engagement of China? Calculating Beijing's Responses“, in: *International Security*, Vol. 21, No. 2, Massachusetts Institute of Technology, USA, 1996, pp. 180-209.

Michael G. Nelson, *China's Peaceful Rise*, School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas, United States Air Force, dostupno na: [file:///C:/Users/SLOBODAN/Downloads/ADA611980%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/SLOBODAN/Downloads/ADA611980%20(2).pdf), pristupljeno 07.04.2016.

Hu Đintao (Hu Jintao) u govoru *Kineski uspon je prilika za Aziju* uvodi pojam miroljubivi razvoj kao mogućnost, ali ne i 100% sigurnost daljeg napretka Azije baziranog na miru i saradnji, jer ponašanje jedne države imaće posledice ne samo po nju, već i po ostale zemlje sveta.⁴⁷ U potpunosti smo svesni da ukoliko jedna zemlja želi da se razvije, ona mora dozvoliti i drugima da se razvijaju u isto vreme.⁴⁸ Ovim diskursom KP Kine želi da prikaže pragmatičnost svog nacionalizma, rukovođenog kraljevskom etikom i fleksibilnim načelima.⁴⁹ Fleksibilnost i pragmatičnost su dovedeni u pitanje, jer u svojim mnogobrojnim potezima Kina ostaje beskompromisna u pitanjima koje smatra svojim vitalnim interesima ili koji uključuju određena istorijska osećanja i sećanja.⁵⁰

Kao javno prihvaćen diskurs kineske komunikacije sa drugim državama Nacionalni kongres Kine donosi dokument, Beli papir o kineskom miroljubivom razvoju. U okviru ovog dokumenta mi možemo pročitati da će Kina sebe razvijati putem održavanja i doprinosa svetskom miru. Razvoju će težiti kroz reforme i inovacije, obezbeđujući zajedničku korist i razvoj sa drugim zemljama u skladu sa principima ekonomske globalizacije, a ipak sa surovim poštovanjem suvereniteta, radi stvaranja harmoničnog sveta dugotrajnog mira i zajedničkog prosperiteta.⁵¹ Prostorna dimenzija ovog diskursa na osnovu koga se opravdaju mnogobrojne radnje KP Kine predstavlja globalni nivo, što znači da Kina pokušava da sebi raskrči put iz okvira regionalne države shvaćene u terminima Dugina.

3. Miroljubivi razvoj u praksi

Zbog svog geografskog položaja, pomorskih sukoba, separatističkih pretenzija Ujgura, Tibetanaca i razdvojenosti od Tajvana, neophodnosti diverzifikacije izvora i ruta energetskog snabdevanja usled nestabilnosti Malaka prolaza i američke šape na Bliskom istoku, dugačke granice sa svojim

⁴⁷ Govor Hu Jintao-a, *China' Development as an Opportunity for Asia*, Godišnja konferencija Bo'ao foruma, dostupno na: <http://www.china.org.cn/english/features/93897.htm>, pristuljeno 12.04.2016.

⁴⁸ Dai Binguo, „Istrajati na putu miroljubivog razvoja“, *Međunarodna politika*, god. LXII, Br. 1142, April-Jun 2011, Institut za međunarodnu politiku i prvredu, Beograd, str. 22.

⁴⁹ Detaljnije o ovome u: Suisheng Zhao, „China's pragmatic nationalism: Is it manageable“, *Washington Quartely*, The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts Institute of Technology, Winter 2005-06, pp. 131-144. Suisheng Zhao, „Rethinking the Cinese World Order: the imperial cycle and the rise of China“, op. cit., pp. 961-982.

⁵⁰ Suisheng Zhao, „Foreign Policy Implications of Chinese Nationalism Revisted: the strident turn“, *Journal of Contemporary China*, Routledge Taylor & Francis Group, Volume 22, Issue 82, 2013, p. 540.

⁵¹ „Beli papir o miroljubivom razvoju“, dostupan na: <http://in.chineseembassy.org/eng/zt/peaceful/t855717.htm>, pristupljeno 12.04.2016.

susedima i istorijskih sukoba zbog nepomirljivih ideoloških razmimoilaženja, za Kinu je od veoma velikog značaja da regionalno okruženje bude stabilno i bez osnove za stvaranjem bilo kakve vrste turbulencija čiji bi odjek imao ne samo negativne posledice na njihov razvoj i bezbednost, već i na razvoj i bezbednost celokupne međunarodne zajednice. Rukovođenje ovim činjenicama predstavlja inicijalnu kapislu za promovisanjem dobrosusedske diplomatije, a zatim i njeno produbljivanje i dalje uobličavanje konceptom miroljubivog razvoja i na kraju konceptom nove bezbednosti. U tom smislu zvaničnici Pekinga su u par navrata naglašavali važnost prijateljskih i srdačnih odnosa sa susedima, kroz smirivanje, obogaćivanje i dalji razvoj prijateljstva.⁵² Sa tim istim susedima Kina je pokazivala i svoju snagu, naročito kada se je bilo reči o razmimoilaženju povodom stavova o Južnom kineskom moru.

Novi koncept bezbednosti, baziran na sveobuhvatnoj, zajedničkoj i bezbednosti putem saradnje, predstavlja politiku uverenja da je Kina načinila otklon od komuniciranja sa svojim susedima na principu superiornost-inferiornost. Umesto hegemonskog principa obezbeđivanja bezbednosti drugim državama, rukovodstvo najmnogoljudnije države sveta teži stvaranju koncepta zajedničke ekonomske, vojne, ekološke i strateške bezbednosti u okviru koje regionalni bezbednosni mehanizmi služe povećanju nivoa poverenja i uvažavanja različitih modela razvoja i institucionalnih mehanizama.⁵³ Rukovodstvu Kine je od velike važnosti da bude percipirano kao odgovorna „velika“ država ali, s druge strane, isto rukovodstvo mora pažljivo odmeriti svaku reč i akciju kako ne bi probudilo zabrinutost kod suseda i šire zajednice.

Dobrosusedskom diplomatijom Kina pokazuje da je ona deo Azije i da njen napredak svakako znači i napredak njenih suseda, ali ponovo pod senkom kineske vizije. Razvoj suseda uz pomoć Kine ujedno doprinosi smanjivanju uticaja Amerike u njenom neposrednom okruženju, što istovremeno povećava veću stratešku zavisnost istih od Kine. Kao najveće potencijalno tržište sa godišnjim rastom od 15% stvorilo je od Kine trećeg najvećeg uvoznika na globalnom nivou i najvećeg uvozniku u Aziji. Kina je tokom 2003. godine iz ostatka Azije uvezla dobra u vrednosti od 272,9 milijardi US\$, od čega 42,4% potiče iz zemalja ASEAN-a (Association of Southeast Asian Nations – Asocijacija nacija jugoistočne Azije), Japana i Republike Koreje i Indije sa povećanjem od preko 35%.⁵⁴ U skladu sa takvom

⁵² Yongnian Zheng, Sow Keat TOK, „China’s ‘Peaceful Rise’: Concept and Practice“, op. cit., p. 14.

⁵³ Deborah Welch Larson, „Will China be a New Type of Great Power“, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 8, No. 4, Oxford University Press, London, 2015, p. 337.

⁵⁴ Govor Hu Jintao-a, *China’s Development as an Opportunity for Asia*, Godišnja konferencija Bo’ao foruma, dostupno na: <http://www.china.org.cn/english/features/93897.htm>, pristuljeno 12.04.206.

vizijom Kina intenzivira saradnju sa svojim južnim i istočnim susedima. Ta grupacija suseda je povezana u ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) aranžman. Svojom plodotvornom saradnjom od 1995. zvanični Peking sa njima stvara sledeći niz mehanizama: ASEAN + 1 (Kina) i ASEAN + 3 (Kina, Japan i Koreja). Takođe, zvanični Peking ulaže mnogo napora u funkcionisanje ASEAN regionalnog foruma (ARF) koji pokriva mnogobrojna pitanja iz oblasti bezbednosti, s ciljem pokazivanja da razvoj Kine neće predstavljati pretnju, već ekonomske i razvojne mogućnosti članicama ovog regionalnog mehanizma. Tokom 1997. godine kada je izbila Azijska finansijska kriza, Kina nije dozvolila dalju depresijaciju njene valute i na takav način je obezbedila ekonomsku pomoć pogođenim zemljama, čime je Peking krenuo sa uveravanjem svojih suseda da bi razvijena Kina mogla da bude „velika“ država koja je odgovorna prema svom najbližem regionu.⁵⁵ Ovo je bilo praćeno davanjem pomoći Tajlandu u vrednosti od jedne milijarde US\$ i ubrizgavanje u MMF između četiri i šest milijardi US\$ kao vid pomoći zemljama jugoistočne Azije. Takođe, težnja ka izgradnji stabilnih i partnerskih susedskih odnosa i neposrednog okruženja pogodnog za dalju i obostranu modernizaciju može se naći i u činjenici da je tokom prve naftne krize u 1973. godini Kina nastavila da izvozi sirovu naftu Tajlandu, Filipinima i ostalim azijskim državama. Ovim manevrima zvanični Peking je svakako poboljšao svoju sliku u očima rukovodilaca najbližih suseda, što je rezultiralo činjenicom da je Kina prva zemlja nečlanica koja je potpisala sa ASEAN-om Ugovor o prijateljstvu i saradnji. Težina ovog ugovora ogleda se u segmentima kao što su ekonomija, bezbednost i stvaranje multipolarnog sveta, a naročito u sprovođenju novog koncepta bezbednosti. Dalji razvoj pragmatičnih i dobrosusedskih odnosa rezultirali su uspostavljanjem slobodne carinske zone 2010. godine, koja je ujedno i najveća slobodna carinska zona između zemalja u razvoju. Preteča slobodne carinske zone jeste Sporazum o trgovini robom, utemeljen na Okvirnom sporazumu o ekonomskoj saradnji, kada je trgovina za više od sedam hiljada vrsta artikala olakšana, a samim tim ta ista trgovina podstaknuta, ubrzana i dodatno pojačana. Finansijska pomoć koju Kina snagom svoje ekonomije može obezbediti naročito doprinosi činjenici da jake države moraju biti ocenjene kao saveznici zato jer one mogu mnogo ponuditi svojim partnerima, ali s druge strane i istovremeno one moraju izbeći svaku vrstu agresivnog ponašanja.⁵⁶ S obzirom na svoju istoriju, prožetu sukobima radi zaštite nacionalnog jedinstva i državnog i teritorijalnog suvereniteta, zvanični Peking mora biti veoma obraziv u svojim izjavima i načinu ponašanja. Bilateralni odnosi između Kine i ASEAN regionalnog mehanizma, pored uspešne ekonomske saradnje prožeti su i segmentima razmimoilaženja i

⁵⁵ Yuan-kang Wang, „China’s Response to the Unipolar World: The Strategic Logic of Peaceful Development“, *Journal of Asian and African Studies*, 45(5), SAGE Journals, p. 562.

⁵⁶ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, London, 1990. p. 27.

čarki, naročito kada pričamo o linijama razgraničenja oko Spratli i Parasel ostrva. Jedan od primera koji se kosi sa kineskim principom dobrosusedske diplomatije i miroljubivog razvoja predstavlja odluka Kine da zaustavi uvoz banana sa Filipina, nakon što su filipinski zvaničnici uhapsili jednog kineskog ribara. Ova odluka je bila simboličnog karaktera, koji je pokazivala da ukoliko Filipini ne promene svoj stav ekonomska snaga Kine, na štetu Manile, tek će biti prikazana i da je gubitak filipinskih farmera od 760.000 US\$ tek početak. Pored ovoga, zvanični Peking je obeshrabrio odlazak kineskih turista na Filipine i uveo zabranu pecanja u vodama gde je uhapšen kineski ribar. Takođe, simptomatična je bila odluka NR Kine, 2010. godine da stopira izvoz retkih minerala, što je uslovalo agilnije prisustvo Japana u regionu Centralne Azije i time još više zakomplikovala pravila nove Velike igre. Vidimo da Kina, pored geoekonomske šargarepe, radi ostvarivanja svojih geopolitičkih ciljeva u određenim situacijama može posegnuti i za geoekonomskim štapom kako bi zaštitila nacionalne interese i geopolitički kurs kretanja. Da li je onda rebalansiranje Kine u Azijskopacifičkom regionu neophodna strategija slabijih? Pored činjenice da su Kina i članice ASEAN grupacije zemalja 2002. godine potpisale Deklaraciju o ponašanju zainteresovanih strana u Južnom kineskom moru rešavanje već decenijama gorućih pitanja razgraničenja, eksploatacija morskog dna i korišćenja prava ekskluzivnih ekonomskih zona, se ne nazire. Sama Deklaracija pored mnogobrojnih apstraktnih načela ne nudi nikakav konkretan mehanizam za rešavanje sukoba i načina kažnjavanja strane koja se ogлуši od pravila definisana u okviru nje. Takođe, nije definisan nijedan vremenski okvir kada bi Deklaracija postala pravno obavezujuća. Ovde se postavlja pitanje kako će Kina usaglasiti svoj diskurs miroljubivog razvoja i dobrosusedske diplomatije kada vidimo da njeno ponašanje u Južnom kineskom moru odskače od pravila fleksibilnosti, nearogantnosti, pragmatičnosti i dobrosusedske diplomatije. Sasvim razumljivo da je takvo isključivo kinesko ponašanje izazvalo predvidljivu i višeslojnu reakciju sa rezultatom novog talasa trke u naoružanju.

Možda najilustrativniji primer koncepta nove bezbednosti i sazrevanja, inicirane i od strane Kine vođenjem multilateralne diplomatije, predstavlja Šangajska organizacija za saradnju (ŠOS). ŠOS, rukovođen šangajskim duhom, nastaje prevashodno radi borbe protiv tri zla – terorizma, religijskog ekstremizma i separatizma, jer Kina postaje svesna svoje izmenjene pozicije nakon 11. septembra 2001. Delovanje ŠOS-a nije usmereno ni prema jednoj posebnoj državi i baviće se netradicionalnim bezbednosnim pretnjama.⁵⁷ Kada pogledamo prostor koji obuhvata ovaj regionalni mehanizam možemo zaključiti da je ŠOS od suštinske strateške važnosti Kini putem kog želi da od Centralne Azije stvori pouzdanog partnera, geopolitički "gateway umesto shatterbelt" i stabilnu platformu za sprovođenje sada već veoma poznatog

⁵⁷ Deborah Welch Larson, „Will China be a New Type of Great Power“, op. cit., p. 343.

projekta – One Belt One Road.⁵⁸ Centralna Azija, nekada uvučena u vakuum moći, sada predstavlja jedan od najdinamičnijih regiona na svetu, sa ogromnom geostrateškom i geopolitičkom važnošću. Jedan od razloga zašto je ona važna Kini, jeste da zvanični Peking pokušava da planski uobliči i realizuje politiku stvaranja strateških rezervi, ali i strategiju ravnomerno raspoređenog i sigurnog snabdevanja svih energenata, neophodnih daljem razvoju kineske privrede. Pored ovoga, obezbeđivanje stabilnosti zapadne oblasti, to jest Šinđanga,⁵⁹ radi umanjivanja efekta ne samo obojenih revolucija, već i sprečavanje širenja islamskog fundamentalizma koji dolazi iz Avganistana. Obezbeđivanje Centralne Azije, sa novododatim kineskim uticajem, pored ruskog, od strane određenih teoretičara bio je okarakterisan da kineski lideri na svako komešanje u svom regionu gledaju kao na izazov direktno upućen njima i da na takav način opravdavaju svoje odgovore.⁶⁰

Ocenjen na početku kao „klub diktatora“, ŠOS je uspeo da ostvari rezultate vredne podozrenja ili divljenja, iako se njegove članice razlikuju na institucionalnom, kulturnom, ideološkom i na nivou odabranih modela razvoja. Sa stanovišta energetske bezbednosti, Kina investira i pokreće naftovod između Alatava u Kazahstana do kineske granice u Šinđangu, koji je počeo sa radom 2006. godine. Ovaj naftovod dugačak 962,2 km projektovan je da prenosi 20 miliona tona nafte godišnje iz nalazišta Aktobe, Kumkol i Kašagan sa obala Kaspijskog mora, dok je 2006. godine Kina kroz njega uvezla oko 4,75 miliona tona sirove nafte iz Kazahstana. Ovaj naftovod je deo šireg projekta, tačnije naftovoda dugačkog 3000 km, na osnovu Sporazuma iz jula meseca 2013. godine.⁶¹ Svi ovi potezi predstavljaju potku u stvaranju strateških rezervi nafte. Strateške naftne rezerve obezbedile bi normalno funkcionisanje privrede 100 dana, jer je Kina 2012. godine postala najveći svetski potrošač energenata, trošeći 21,9% procenata ukupne svetske ponude istih te godine.⁶²

⁵⁸ Po svojoj operacionoj definiciji shetterbelts su strateški važni regioni koji su istovremeno podeljeni unutrašnjim razlikama i na osnovu nadmetanja velikih sila. Ovo nadmetanje može samo pojačati intenzitet fragmentacije putem snabdevanja oružjem, ekonomskim nagradama i olakšicama i političkom podrškom. U ovakom određenim regionima, konflikti se mogu veoma lako preneti i na susedne zemlje.“ Saul Bernard Cohen, *Geopolitics – The Geography of International Relations*, Rowman & Littlefield, London, 2013, p. 48.

Detaljnije o ovom projektu u, Ljiljana Stević, *Bosna i Hercegovina na Novom putu svile. Strategija, stanje, perspektive i pozicioniranje u skladu sa novom kineskom strategijom u zemljama CIE*, Politea, decembar 2015, Naučni časopis FPN, Banja Luka.

⁵⁹ Dragana Mitrović, *Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. septembra 2001. godine*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, dostupno na: http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf, pristupljeno 14.04.2016.

⁶⁰ John Agnew, „Looking Back to Look Forward: Chinese Geopolitical Narratives and China’s Past”, op. cit., p. 305.

⁶¹ Detaljnije o naftovodima u Ibidem, str. 133-155.

⁶² Dragana Mitrović, Dragan Trailović, „Geopolitika kineske energetske strategije u Centralnoj Aziji”, *Srpska politička misao*, Br. 2, Vol. 44, Beograd, 2014, str. 141.

Ovaj strateški projekat sastoji se od nekoliko etapa – prva faza je završena 2008. godine izgradnjom četiri planirana skladišna kapaciteta koja su 2009. i 2010. godine ispunjena rezervama od 103 miliona barela sirove nafte, 2013. biće ispunjena druga faza dodavanjem još 245 miliona barela, a do 2020. i kraja poslednje, treće faze, rezervama će biti pridodato i poslednjih 152 miliona čime bi se ispunio plan od gotovo 500 miliona barela strateških rezervi.⁶³

Jedan od rezultata je povećanje ekonomske saradnje između Kine i zemalja Centralne Azije jer je trgovina između njih porasla sa 525 miliona US\$ 1992. godine na 40 milijardi u 2011.⁶⁴ Međutim, sve države Centralne Azije, osim Turkmenistana, beleže deficit u svojim trgovinskim odnosima sa Kinom. U tom smislu, Kina se mora prikazati kao pouzdani partner, koji neće samo sebično crpeti njihove resurse i upošljavati sopstvenu radnu snagu i industriju čelika, već da će potpomognuti njihov razvoj, nezavisnost i društvenu stabilnost. Međutim, povećani uticaj, naročito u oblasti koju je Kremlj proglasio svojim dvorištem, i narušavanjem uticaja koji je Amerika pokušavala da izgradi decenijama unazad za sobom povlači niz pitanja. Kao prvo možemo izdvojiti pitanje kako će se i na koji način promena sfera uticaja odraziti na kinesko-ruske odnose ako znamo da je Kina preuzela *Petro Kazakhstan Inc* 2005. godine za 4,18 milijardi US\$. Takođe, centralne banke Kine i Kazahstana su juna meseca 2011. godine potpisale „Juan-KZT“ Ugovor o razmeni valuta u vrednosti od jedne milijarde US\$. Banke na teritoriji Kazahstana planiraju da u potpunosti iscrpe njihove rezerve u renminbima i da sa Kinom ostvare trgovinu koja bi se merila vrednosti od 40 milijardi US\$. Okretanje Turkmenistana saradnji sa Kinom, usled nezadovoljstva nastalog potpisivanjem sporazuma o isporuci turkmenskog gasa ruskom Gazpromu, rezultiralo je kineskim preuzimanjem 8,33% prebogatog ofšor naftnog Kašagan polja prilikom čega je preuzeta i američka firma *ConocoPhillips*. Agilnije prisustvo Kine u pet centralnoazijskih država, koje još uvek nije dostiglo pun zamah, predstavlja po našem mišljenju indirektno umanjenje ruskog uticaja, a samim tim i potencijalni rivalitet na relaciji Moskva–Peking, što može negativno uticati na njihove pragmatično partnerske odnose, koji su za Kinu od velike važnosti jer je Rusija njen najveći izvor savremenog naoružanja i vojne tehnologije. U ovom segmentu Kina mora biti vrlo obazriva da svojim agilnim delovanjem ne bi izazvala stvaranje trougla na relaciji Rusija–Indija–Japan, i tako sama sebi stvorila strategiju zaprečavanja. Rusija i Japan su produbili svoje partnerstvo potpisivanjem „Six points action plan“ i, takođe, Japan je veoma prisutan u regionu Centralne Azije kroz mehanizam Japan+Centralna Azija Dijalog. Što se tiče rusko-indijske saradnje, koja bi presekla kineske terestrijalne strategije u ovom delu sveta, to predstavlja sever-jug transportni koridor (North-South Transport Corridor). Drugo pitanje koje je ovde, takođe, od veoma velikog

⁶³ Ibid., str. 149.

⁶⁴ Ibid., str. 150.

značaja jeste umanjeње vоjnog prisustva Amerike, što proporcionalno znači sažimanje prostora delovanja i akcije SAD u ovom regionu napetih podela. Kojim strategijama i kako će Amerika odreagovati na novostvorenu situaciju? Da li joj je dovoljna samo meka moć ili će ona morati da menja svoje davno ustoličene i po nekim teoretičarima već predvidljive strategije?⁶⁵

Koliko god ekonomski razvoj Kine bio vredan divljenja i sa jasnim otiskom u sopstvenom susedstvu, ali i na širem međunarodnom planu, moramo pokazati i njegove negativne strane, naročito one koje se tiču unutrašnjeg razvoja i stabilnosti. Nekoordinisana i neodrživa ekološka politika izazvala je degradaciju životne sredine, zagađenost vazduha i urušavanja zdravlja života. Pored činjenice da ona zauzima četvrto mesto na svetu po veličini teritorije, moramo naglasiti da je Kina veoma siromašna resursima i da je ovako vođena neodrživa ekološka politika dovela do stvaranja daleko dubljih i problematičnijih rezultata. Zloupotreba kroz brojne kampanje, neodgovarajući socijalni inženjering, zapuštanje irigacionih sistema i dezertifikacija, doveli su do smanjivanja poljoprivrednog zemljišta za čak 45%. Danas je u Kini sedam od deset najviše zagađenih gradova sveta, a svi njeni oskudni vodotokovi su zagađeni, uključujući i morsko priobalje.⁶⁶ Ekološki aspekt postaje veoma bitan faktor daljeg razvoja Kine, što govori i činjenica da se deo ekonomije „azijskog zmaja“ usmerava ka štednji svih vidova energije, smanjenju zagađenja, kao i prema instaliranju kapaciteta obnovljivih izvora energije. S ciljem izgrađivanja što većeg broja kapaciteta za iskorišćavanje obnovljivih izvora energije i smanjenja ugljen-dioksida u atmosferi Kina je investirala oko 90 milijardi US\$, tako pretekavši Ameriku čije je investiranje iznosilo oko 51,8 milijardi iste valute. Pored ekološkog faktora, na ovakav način vođen ekonomski razvoj doveo je do ekonomskog raskoraka i dispariteta na relaciji selo-grad, istok-zapad. Smanjivanje sistemskih i strukturnih nejednakosti između razvijenih i nerazvijenih regiona unutar Kine, takođe je po svojoj prirodi visoko pozicionirano na skali mogućih unutrašnjih izazova. Prema podacima Nacionalnog statističkog biroa Kine, a koje je sistematizovala Nacionalna komisija za razvoj i reformu, Kinu odlikuje suviše velika imovinska nejednakost u gradovima, koja je posledica neracionalne raspodele društvenog bogatstva. Ovi podaci ukazuju da 20% stanovnika kineskih gradova sa najnižim prihodima dobija samo 2.75% od ukupnih prihoda urbanog stanovništva. Kao najozbiljniji problemi markirani su nezaposlenost, nepostojanje sistema socijalne zaštite, ekstremna imovinska nejednakost, sistem zdravstvene zaštite, obrazovni sistem i stambeno zbrinjavanje zaposlenih, pri čemu možemo dodati i staranje kineske populacije, što je sa svoje strane dovelo do ukidanja politike jednog deteta.⁶⁷

⁶⁵ Po rečima Dugina u američkom planu postoje dva stadijuma: rušilački i stvaralački. Aleksandar Dugin, *Osnovi geopolitike, knjiga 2*, op. cit., str. 204.

⁶⁶ Dragana Mitrović (ur.), *Razvojni resursi i razvojne politike zemalja Azije*, op. cit., str. 19.

⁶⁷ Dragana Mitrović (ur.), *Razvojni resursi i razvojne politike zemalja Azije*, op. cit., str. 17.

Četvrta generacija lidera je svesna da svakodnevnom upotrebom koncepta miroljubivog razvoja na praktičnom, ali i leksiško-semantičkom nivou, može umanjiti socijalne potrebe svojih građana, jer se Kina nalazi u procesu suštinskog političkog, ekonomskog i ekološkog restrukturiranja. Efikasne nacionalne države poseduju koherentan i stabilan identitet, prihvaćene i efikasne institucije i ravnotežu između onoga što društvo zahteva od sistema i onoga što postojeće institucije obezbeđuju.⁶⁸

Zaključak

Cilj ovog rada bio je da analizira, istraži i pokaže na koji način diskurs miroljubivog razvoja utiče na kinesko geopolitičko (re)pozicioniranje u međunarodnom poretku, ukazujući na neraskidivu isprepletanost i zamršenost praktične politike koja se sprovodi na unutrašnjoj i spoljnoj ravni. U tom izvršavanju, svaka država mora voditi računa o svom identitetu koji je veoma bitna stavka u geopolitičkim nadmetanjima, naročito iz ugla meke moći.

Miroljubivi razvoj kao diplomatski manifest pokazuje kinesku svesnost o opasnosti prilikom preuzimanja štafete u reaktuelizaciji geopolitičkih pravila igre usled istorijske cikličnosti najjačih država.⁶⁹ Kroz prizmu ovog diskursa Kina želi da kreira novi državotvorni, kulturološki, a ujedno i geopolitički identitet kako bi podstakla svet oko sebe da na drugačiji način razmišlja o njoj i da je pojačani vojni arsenal u službi zaštite ranjivih i vitalnih nacionalnih interesa. Količina meke moći kojom država raspolaže proporcionalna je moći njene manipulacije u diskurzivnom i kategorijalno-geopolitičkom aparatu, čime ona ostvaraju veći uticaj na protok ljudi, dobra i ideje povezujući mesta u jednu celinu.⁷⁰ Država koja i dalje poseduje najveće kapacitete merene kriterijumom meke moći, zbog jednostavnosti svoje kulture i načina življenja jeste Amerika. Za nju Egnju (John Agnew) kaže da je hegemonika država sa snagom tvorca pravila (rule-writer) kojima se rukovodi međunarodna zajednica. Čelnici njenih najjačih i najuticajnijih institucija jesu geografičari međunarodne politike, kreatori geopolitičkih trvljenja i fokalnih tačaka svetske drame.⁷¹ Sada je sasvim razumljivo koliko Kina mora strpljivo, pažljivo, sistematično i temeljno da radi na izgradnji svog imidža usled vrlo agresivnih i maštovitih teorija.

Takođe, ovaj diskurs kao platforma delovanja KP Kine u sebi sabira i dozu holističkog pristupa definisnog kao "Pet u jedan". Pristup "Pet u

⁶⁸ Dejvid Lempton, *Slediti lidera*, CIRSD, Beograd, 2014, str. 79.

⁶⁹ Adam Watson, *The Evolution of International Society*, Routledge, London, 1992, p. 14.

⁷⁰ Saul Bernard Cohen, *Geopolitics - The Geography of International Relations*, Rowman & Littlefield, London, 2013, p. 16.

⁷¹ John Agnew and O Tuathail Gearoid, „Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy“, *Ibid.*

jedan" prvi put je prikazao Hu Đintao na konferenciji Centralnog komiteta KP Kine 8. novembra 2012. godine, u govoru pod nazivom „Marš na putu socijalizma sa kineskim karakteristikama i težnja ka celovitoj izgradnji umereno prosperitetnog društva u svim vidovima.“ U ovom govoru on je naglasio da se Kina nalazi u prvoj fazi izgradnje socijalizma i da pristup "Pet u jedan" znači celokupan napredak Kine, odnosno napredak u segmentima privrede, politike, kulture, kao i u socijalnim i ekološkim aspektima. Svih ovih pet tačaka u kombinaciji sa strateškom ranjivošću energetske bezbednosti predstavljaju aranžman na kom KP Kine održava, ali i gradi svoj legitimitet.

Miroljubivi razvoj, kao deo šarmantne ofanzive bezbednosne dileme ili stvarnog verovanja u harmoniju različitosti, sa svim centripetalnim ili centrifugalnim silama u odnosu na kinesko geopolitičko (re)pozicioniranje i legitimitet KP Kine, ojačan i podržan ekonomskom snagom, potpomaže i nadopunjuje projekciju njene vizije sa kineskim karakteristikama. Takođe, ovaj diskurs ustoličen od strane države pokazuje da nauka o geopolitici ne pretpostavlja samo pitanje rata ili mira radi dobijanje većeg parčeta kolača, već i snagu diskursa kojom se može redizajnirati međunarodni poredak.

Na kraju, možemo zaključiti da glavni problem koji izaziva debate među teoretičarima i političarima o uvođenju diskursa miroljubivog razvoja nije pitanje integracije Kine u STO ili druge organizacije sličnog tipa. Glavno pitanje se tiče upotrebe istorijskih narativa u politici Kine i konstantno povećanje i osavremenjivanje vojnog naoružanja, što otvara problem (re)definisanja kineskog identita prilikom odgovora na pitanje – ko je Kina.⁷²

Literatura

- Agnew, John, „Looking Back to Look Forward: Chinese Geopolitical Narratives and China's Past“, in: *Eurasian Geography and Economics*, Bellwether Publishing, 2012, 53, No. 3, pp. 301-314.
- Armstrong, David, *Revolution and World Order: The Revolutionary State in International Society*, Oxford: Clarendon Press, 1993, pp. 158-169.
- Atkinson, David, Dodds Klaus, *Geopolitical Traditions*, Routledge, New York, 2000.
- Bijian, Zheng, „China's "Peaceful Rise" to Great Power Status“, *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 5, Sep-Oct. 2005, pp. 18-24.
- Binguo, Dai, *Istrajati na putu miroljubivog razvoja*, Međunarodna politika, god. LXII, br. 1142, April-Jun 2011, str. 18-29, sa kineskog prevela prof. dr Dragana Mitrović.

⁷² Detaljnije o ovome u: Chih Yuan Woon, „Comment on Looking Back to Look Forward: Geopolitics, Identity, and Engaging China“, in: *Eurasian Geography and Economics*, Bellwether Publishing, 2012, 53, No. 3, pp. 331-337.

- Brown, E. Michael, and Cote, R. Owen and Lynn – Jones. M. and Miller, E. Steven, (eds), *The Rise of China*, Cambridge, London, 2001.
- Buzan, Barry, „The Logic and Contradictions of ‘Peaceful Rise/ Development’ as China’s Grand Strategy“, in: *The Chinese Journal of International Politics*, 2014, Vol. 7, No.4, Oxford University Press, London, pp. 381-420.
- Buzan, Barry, “China in International Society. Is Peaceful rise Possible”, in: *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 3, Oxford University Press, London, 2010, pp. 5-36.
- Cohen, Saul Bernard, *Geopolitics – The Geography of International Relations*, Rowman & Littlefield, London, 2013.
- Dreyer, June Teufel, “The ‘Tianxia Trope’: will China change the international system“, in: *Journal of Contemporary China*, Volume 24, Issue 96, Routledge Taylor&Francis Group, 2015, pp. 1015-1031.
- Dugin, Aleksandar, *Osnovi geopolitike, knjiga 2*, Ekopres, Zrenjanin, 2004.
- Fuko, Mišel, *Poredak diskursa, Pristupno predavanja na Kolež de Fransu 1970, Alografije*, 2007.
- Greys Hays, Peter, *Social Psychology and the Identity-Conflict Debate: Is a „China Threat“ Inevitable?*, European Journal of International Relations, Vol. 11(2), The University of Colorado, Boulder, USA, 2005, pp. 235-265.
- Halliday, Fred, *Revolution and World Politics: The Rise and Fall of the Sixth Great Power*, Macmillan, 1999.
- Hao, Qi, *China Debate the the ‘New Type of Great Power Relations’*, The Chinese Journal of International Politics, 2015, Vol. 8, No. 4, Oxford University Press, London, pp. 349-370.
- Herz, H. John, *Idealist Internationalism and Security Dilemma*, World Politics, Vol. 2, No. 2 (Jan., 1950), pp. 157-180.
- Kilibarda, Zoran, *Osnove geopolitike*, Službeni glasnik, Fakultet Bezbednosti, Beograd, 2008.
- Lempton, Dejvid, *Slediti lidera*, CIRSD, Beograd, 2014.
- Luttwak, N. Edward, *The Rise of China vs. The logic of strategy*, Cambridge, London, 2012.
- Mitrović, Dragana, *Međunarodna politička ekonomija*, Čigoja štampa, Beograd, 2008.
- Mitrović Dragana, Trailović Dragan, *Geopolitika kineske energetske strategije u Centralnoj Aziji*, Srpska politička misao, Br. 2, god. 2014. Vol. 44, str. 133-155.
- Mitrović, Dragana, *Kineska reforma i svet*, Institut za ekonomiku i finansije, Beograd, 1995.

- Mitrović, Dragana, „Razvojni resursi i razvojne politike zemalja Azije“, Dragana Mitrović (ur.), *Kina, ekonomska modernizacija i njena održivost*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2013, str. 1-23.
- O Tuathail, Gearoid, Dalby, Simon, Routledge, Paul (eds.), *The Geopolitics Reader*, Routledge, New York, 1998.
- Shambaugh, David, *Containment or Engagement of China? Calculating Beijing's Responses*, *International Security*, Vol. 21, No. 2, Massachusetts Institute of technology, USA, 1996, pp. 180-209;
- Stević, Ljiljana, *Bosna i Hercegovina na Novom put svile. Strategija, stanje, perspektive i pozicioniranje u skladu sa novom kineskom strategijom u zemljama CIE*, Politea, decembar 2015, Naučni časopis FPN, Banja Luka.
- Walt, M. Stephen, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, London, 1990.
- Wang, Yuan-kang, *China's Response to the Unipolar World: The Strategic Logic of Peaceful Development*, *Journal of Asian and African Studies*, SAGE Journals, 45(5), pp. 554-567.
- Watson, Adam, *The Evolution of International Society*, Routledge, London, 1992.
- Welch, Larson, Deborah, *Will China be a New Type of Great Power*, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 8, No. 4, Oxford University Press, London, 2015, pp. 232-348.
- Woon, Chih Yuan, „Comment on Looking Back to Look Forward: Geopolitics, Identity, and Engaging China“, in: *Eurasian Geography and Economics*, Bellwether Publishing, 2012, 53, No. 3, pp. 331-337.
- Zhao, Suisheng, „China's pragmatic nationalism: Is it manageable“, in: *Washington Quarterly*, The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts Insstitute of Technology, Winter 2005-06, pp. 131-144.
- Zhao, Suisheng, „Foreign Policy Implications of Chinese Nationalism Revisited: the strident turn“, in: *Journal of Contemporary China*, Routledge Taylor & Francis Group, Volume 22, Issue 82, 2013, pp. 535-553.
- Zhao, Suisheng, „Rethinking the Cinese World Order: the imperial cycle and the rise of China“, in *Journal of Contemporary China*, Routledge Taylor & Francis Group, Vol. 24, No. 96, 2015, pp. 961-982.
- Zheng, Yongnian, TOK, Keat, Sow, „China's 'Peaceful Rise': Concept and Practice“, in *Discussion Paper 1*, China Policy Institute, The University of Nottingham, pp. 1-18.
- Wang, Jiangli, Barry, Buzan, „The English and Chinese School of International Relations“, in Yongjin Zhang, Teng-chi Chang, *Constructing a Chinese School of International Relations*, Routledge, New York, 2016.

Internet izvori

- Beli papir o miroljubivom razvoju, dostupan na: <http://in.chineseembassy.org/eng/zt/peaceful/t855717.htm>,
- Govor Hu Đintao-a, *China' Development as an Opportunity for Asia*, Godišnja konferencija Bo'ao foruma, dostupno na: <http://www.china.org.cn/english/features/93897.htm>;
- Govor Hu Đintaoa, na šezdesetogodišnjici od osnivanja UN, dostupno: <http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf>;
- Govori Zheng Bijian-a o miroljubivom usponu u periodu od 1997–2004. godine. Dostupno na: <http://www.brookings.edu/fp/events/20050616bijianlunch.pdf>,
- Izjava Kristine Lagard, dostupna na zvaničnom sajtu Međunarodnog monetarnog fonda: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2015/pr15540.htm>;
- Izveštaj o ekonomskom razvoju NR Kine, dostupan na: <http://www.tradingeconomics.com/china/gdp>;
- Nelson, G. Michael, *China's Peaceful Rise*, School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas, United States Air Force, dostupno na: [file:///C:/Users/SLOBODAN/Downloads/ADA611980%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/SLOBODAN/Downloads/ADA611980%20(2).pdf);
- Mitrović, Dragana, *Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. septembra 2001. godine*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, dostupno na: http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf;
- Struktura energenata u kineskoj privredi dostupna na sajtu International Energy Agency: https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/China_2012.pdf;
- Zvanični sajt The International Institute for Strategic Studies, dostupno na: <http://www.iiss.org/en/about%20us/press%20room/press%20releases/press%20releases/archive/2015-4fe9/february-0592/military-balance-2015-press-statement-40a1>.

Slobodan POPOVIĆ

THE INFLUENCE OF THE DISCOURSE OF PEACEFUL DEVELOPMENT ON CHINESE (RE) POSITIONING IN THE INTERNATIONAL ORDER

Abstract: Today, based on a large number of relevant indicators, we can assume with great certainty that the People's Republic of China (China) is one of the most important geopolitical and geoeconomic vectors of the multipolar international order. However, China's foreign policy has always been hard to understand to a number of experts in the field of international relations coming from the so-called western schools of thought for the simple reason that it was never shaped according to the "rules" of Enlightenment rationalism. Therefore, their methods, paradigms, theories and indicators, in response to the key question on the impact of peaceful development on Chinese geopolitical (re) positioning in the international order, give a partial and value-subjective answer. The purpose of this paper is to analyze the Chinese discourse of peaceful development between 2003 and 2012 when Hu Jintao was the head of China and to answer the question raised from a different angle. In the first part of the paper, the issue of the economic rise of China, its demographic, diplomatic and geopolitical power in the eyes of the Western states will be discussed in the light of the potential challenges for the already established norms of state behavior in the international environment. The second part of this paper will be devoted to the critical explanation of the concept of peaceful development in light of the way in which it is created, while the third part deals with its essential importance in practical confirmation and execution through China's foreign and political activities.

Key words: peaceful development, international order, the Westphalian system, China, foreign policy, multipolarity.

UDK 327(430:4-672EU)
Bibliid 0543-3657, 71 (2018)
God. LXIX, br. 1171, str. 29–45
izvorni naučni rad
Primljen: 12.4.2018.

Bojan S. MARIĆ¹

Nemački hegemonizam u Evropskoj uniji: mit ili stvarnost

Sažetak: Savezna Republika Nemačka predstavlja jedan od stubova savremene Evropske unije. Kao najmnogoljudnija država EU, koja broji 82 miliona stanovnika i čija se ekonomija nalazi na pijedestalu evropskih ekonomija, neizostavno je da je njen uticaj na funkcionisanje evropskog mehanizma, u vremenima bremenitim različitim krizama kojima je Unija ophrvana, izuzetno veliki. Narastajuća moć Nemačke, kao posledica njene ekonomske snage, uticala je da mnogi Evropljani ponovo počnu da doživljavaju Nemačku kao potencijalnog evropskog hegemonu.

Osnovni zadatak ovog rada jeste da utvrdi da li su tvrdnje o navodnom nemačkom hegemonizmu u EU zasnovane na realnim pretpostavkama, i to na primeru tri krize čije reperkusije utiču ne samo na EU, već i na čitav evropski kontinent, a reč je o krizi evrozona, migrantskoj, kao i o ukrajinskoj krizi. Sve ove krize pokazale su da Berlin ima potencijala da predvodi EU, istovremeno ukazajući i na izazove sa kojima se suočio u pokušaju da poljuljani brod EU usmeri ka mirnoj luci. Iako je Nemačka nesumnjivo ekonomski najjača država Evropske unije, takav stepen dominacije nije ostvaren u političkoj sferi.

Cljučne reči: SR Nemačka, Evropska unija, ekonomija, evrozona, migrantska kriza, hegemon, Sjedinjene Američke Države, Ruska Federacija

Uvodna razmatranja

Rešavanje kompleksnih problema sa kojima se suočava EU nezamislivo je bez ozbiljnog nemačkog angažmana. Kao najmnogoljudnija država Evropske unije i država sa najjačom ekonomijom, podrazumeva se da Nemačka predstavlja nezabilaznog činioca u procesima koji su od suštinske važnosti za opstanak i dalji razvoj porodice evropskih naroda. Učestale krize

¹ Republički fond za zdravstveno osiguranje Kragujevac, bojan.maric@gmail.com

kojima je EU ophrvana, u vidu pretnji opstanku evrozone, šengenskog prostora, kao posledica aktuelne migrantske krize, kao i rešavanje ukrajinske krize, neizbežno zahtevaju snažan i odlučan odgovor. Sagledavajući, pre svega, ekonomsku snagu današnje Nemačke, iznalaženje odgovora na ove izazove nezamislivo je bez njenog ozbiljnijeg angažovanja. Ishod britanskog referenduma za izlazak iz EU takođe utiče na očekivanja evropske javnosti i ogleda se u tome da Nemačka, kao najjača evropska ekonomija, istupi odlučnije u pogledu buduće rekonfiguracije EU.

Nemačka je angažovana u postizanju održivog rešenja i u krizama koje prevazilaze evropske granice, poput ratnih sukoba u Siriji, koji se nesmanjenom žestinom odvijaju još od 2011. godine, kao i u postizanju kompromisnog rešenja po pitanju iranskog nuklearnog programa. Takođe, Nemačka je učestvovala i u razrešenju rata u Libiji, kada je u Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija 2011. godine glasala protiv upotrebe vojne sile u Libiji, u saglasju sa Kinom i Rusijom, a u suprotnosti sa svojim ključnim partnerima unutar evroatlantskog korpusa – SAD, Velikom Britanijom i Francuskom. Glasajući na taj način Nemačka je ispoljila veliku spoljopolitičku samostalnost, pokazujući da je kadra da donosi odluke koje nisu uvek po meri njenih glavnih partnera. Upravo se ta odluka Nemačke posmatra kao krunski dokaz njene narastajuće globalne uloge.

Od naslovne strane u uglednom londonskom nedeljniku „Economist“ iz 1999. godine, koja je prikazivala Nemačku kao „ekonomskog bolesnika“ Evrope, pa do leta 2013. godine i naslovne strane u istom nedeljniku pod nazivom „Evropski nevoljni hegemon“, sa dijametralno suprotnom porukom, trebalo je da prođe samo 14 godina.² Početkom krize u evro-zoni, ekonomska snaga Nemačke znatno dobija na značaju, imajući u vidu da se među ostalim članicama i u javnosti stvorilo uverenje da rešenje krize nikako nije moguće bez njenog aktivnijeg angažovanja. Krajnosti, od oda nemačkoj ekonomiji i njenom društvenom uređenju, pa do karikaturnog prikazivanja Angele Merkel (Angela Dorothea Merkel) sa svastikom i Hitlerovim brkovima preko usana, u časopisima prezaduženih mediteranskih država, svedočili su da ekonomski uspon Nemačke i njeno *de facto* liderstvo u Evropi nikoga ne ostavljaju ravnodušnim. Početak evropske finansijske krize, po mišljenju Ulrike Gerot (Ulrike Guérot), „označio je postojanje određene vrste „unipolarnog momenta“ u okviru evrozone, pri čemu nijedno rešenje za krizu nije bilo moguće bez Nemačke ili protiv Nemačke“.³ Analogija „nemačkog unipolarnog momenta“ u Evropi, sa „američkim unipolarnim momentom“ na svetskoj pozornici, nakon raspada SSSR-a i trijumfa

² „Europe’s reluctant hegemon“, *The Economist*, Jun 15, 2013, Internet, <http://www.economist.com/news/special-report/21579140-germany-now-dominant-country-europe-needs-rethink-way-it-sees-itself-and>, 05/12/2017.

³ Ulrike Guérot, Mark Leonard, „The New German Question: How Europe Can Get the Germany It Needs“, *ECFR*, London, 2011, p. 1.

liberalnog sveta nad komunističkim blokom, bila je više nego očigledna. Za razliku od devedesetih godina prethodnog veka, kada su Sjedinjene Države predstavljale u očima globalnog mnjenja „svetskog žandarma“, Nemačka, sa jasno izraženim stavom o potrebi uzdržavanja od upotrebe sile, sasvim sigurno nije ni približno u toj meri dominantna na evropskom kontinentu.

Uspon Nemačke neminovno je izazvao strah i podozrenje među pojedinim članicama EU, posebno među onim državama u čijoj svesti je i dalje veoma izraženo sećanje na strašne posledice koje je ekspanzionistička politika Hitlerove Nemačke proizvela u Drugom svetskom ratu. Četvrt veka nakon pada Berlinskog zida i reujedinjenja Nemačke, u javnom mnjenju Evrope prisutni su u značajnoj meri glasovi onih koji smatraju da Nemačka ima različite pravce razvoja u odnosu na ostatak EU. Mnogima je teško da razumeju razmere krize sa kojima se EU suočava i koji vrednosni orijentiri će oblikovati nemačku spoljnu politiku u narednom periodu, imajući u vidu narastanje nemačkog uticaja unutar EU. Ti strahovi oživeli su sećanje na čuveni govor Tomasa Mana (Paul Thomas Mann), nemačkog pisca i dobitnika Nobelove nagrade za književnost iz 1929. godine. U govoru okupljenim studentima u Hamburgu 1953. godine, Man je apelovao na studente da ne teže nemačkoj Evropi, nego evropskoj Nemačkoj.

Narastajuća moć Nemačke, kao posledica njene ekonomske snage, uticala je da mnogi Evropljani ponovo počnu da doživljavaju Nemačku kao potencijalnog evropskog hegemonu. Ukoliko evropska javnost, a pre svega kreatori spoljne politike država koje ispoljavaju strah od oživljavanja ponovnih nemačkih imperijalnih ambicija na evropskom kontinentu, ispolje veće poznavanje osnovnih kontura savremene nemačke spoljne politike, utoliko će razumevanje i saradnja između tih država i Nemačke biti na većem nivou. Pomenuta percepcija prema kojoj Nemačka ponovo počinje da teži nadmoći u Evropi nikako ne može biti pozitivan faktor koji bi podstakao razumevanje i približavanje u odnosima između država.⁴

Kriza evrozone i uloga Nemačke

Projekat Evropske unije do izbijanja finansijske krize 2009. godine tekao je uzlaznom linijom. Od samih početaka, pedesetih godina prethodnog veka, projekat evropske integracije zasnivao se na obezbeđenju mira na evropskom kontinentu. Ekonomski prosperitet evropskih država predstavljao je krunski dokaz da se integracija odvija u pravom smeru. Kako tvrdi nemački sociolog Bek (Bek Ulrich), nacionalne države su u okviru tog projekta znatno profitirale, imajući u vidu da su umanjene nacionalnog suvereniteta nadomestile širenjem transnacionalnog suvereniteta. Njihov glas na

⁴ Nenad Milenović, Goran Nikolić, Predrag Aranđelović & Nikola Jovanović, *Srbija i Nemačka: od podozrenja do poverenja*, Fondacija Fridrih Ebert, Beograd, 2015, str. 33.

međunarodnoj pozornici čuje se jače kada predstavljaju deo evropske porodice naroda od pola milijarde stanovnika, nego kada samostalno nastupaju. U procesu evropeizacije sve članice EU bile su na dobitku.⁵

Kriza sa kojom se Evropska unija suočila poljuljala je evropsko samopouzdanje i odložila njenu dalju integraciju u političkom smislu, koja bi dovela do njene značajnije uloge na globalnoj sceni. Kako tvrdi Nikola Jovanović, programski direktor Centra za međunarodnu saradnju i održivi razvoj, „evrozona je koncipirana pod pretpostavkom da nijedna članica neće bankrotirati, tako da nikakav mehanizam za finansijsku podršku za takav slučaj nije predviđen. Inače, u istoriji nikad nijedna članica neke monetarne unije nije proglasila bankrot, pogotovo se to nije očekivalo od države koja deli zajedničku valutu sa, na primer, jednom Nemačkom“.⁶ Formiranje monetarne unije bez kompletne ekonomske i političke unije pokazalo se kao „konstrukciona greška“, imajući u vidu da se pri prvoj ozbiljnijoj krizi pojavila opasnost da je projekat zajedničke valute ugrožen.

Nemačka je, od početka krize, insistirala na primeni jednog ekonomskog modela koji je za nju imao gotovo ideološki status. Štednja i budžetska disciplina nisu za Nemačku imale alternativu, bez obzira na specifičnosti pojedinih zaduženih država i karakteristike njihovih privreda. Kako ističe investitor Džordž Soroš (George Soros), Evropa je na krizu reagovala na isti način na koji je međunarodni finansijski sistem reagovao 1982. i 1997. godine, pri čemu su, u oba slučaja, vodeći političari nametali periferiji teške mere kako bi sačuvali jezgro sistema. Po Soroševom mišljenju, Nemačka se nesvesno ponašala na isti način u odnosu na zadužene države.⁷

Imajući u vidu rastuću zavisnost nemačke ekonomije od izvoznog sektora, na površinu su izbili različiti interesi unutar evrozone. Ti različiti interesi još više su postali izraženiji bujanjem dužničke krize u državama evropske periferije. Kako tvrdi Hans Kundnani (Hans Kundnani), saradnik nemačkog Maršalovog fonda, za Nemce je njihov ekonomski model bio bez premca, dok je krivica ležala u drugima. Nemačka nepopustljivost ogledala se u odbijanju da olabavi monetarnu politiku i smanji zavisnost svoje ekonomije od izvoznog sektora, iako su je na to pozivale druge države.⁸ Povećanje cene rada u Nemačkoj i veća ulaganja u infrastrukturu i javne investicije povećalo bi domaću potrošnju, što bi se odrazilo na smanjenje nemačkog spoljnotrgovinskog suficita, a istovremeno i na smanjenje deficita zaduženih država. Zaduzene države evrozone smatrale su da nemački

⁵ Bek Ulrih, *Nemačka Evropa*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2013, str. 73.

⁶ Nikola Jovanović, „Grčka kriza kao prekretnica“, *Politika*, Jul 15, 2011, Internet, <http://www.politika.rs/scc/clanak/184473/Zasto-je-grcka-kriza-prekretnica,07/12/2017>.

⁷ George Soros, „The Accidental Empire“, *Project Syndicate*, June 7, 2012, Internet, https://www.georgesoros.com/essays/the_accidental_empire1/,07/12/2017.

⁸ Hans Kundnani, „Germany as Geo-economic Power“, *The Washington Quarterly*, vol. 34, no. 3, Taylor & Francis, Washington, Summer 2011, p. 41.

pritisци teško mogu pomoći njihovim ekonomijama da izađu iz recesije, tako da su sve više počinjale doživljavati Nemačku kao rivala, umesto partnera. Dok je Nemačka ostvarivala ogromne spoljnotrgovinske suficite, u velikoj meri i zahvaljujući izvozu u ekonomije evrozone, one su stenjale pod teškim ekonomskim merama, u cilju ozdravljenja svojih javnih finansija.

S druge strane, Nemačka je ispoljila strah od udruživanja slabih ekonomija, odnosno stvaranja svojevrsnog „zajedničkog fronta“ protiv Nemačke. Kada je na sastanku Evropskog saveta, održanog juna 2012. godine, odlučeno da se formira Evropski stabilizacioni mehanizam, i to na insistiranje Francuske, Italije i Španije, uz oštro protivljenje Nemačke, činilo se da pomenuti strah postaje vidljiviji. U samoj Nemačkoj, popuštanje savezne kancelarke Merkel predstavljeno je kao poraz.⁹ Osnovna uloga mehanizma bila je u obezbeđivanju jedinstvene valute, borbi protiv dužničke krize u evrozoni i sprečavanju produbljenja krize.

Evropska centralna banka i nacionalne centralne banke članica evrozone odlučile su se, početkom 2015. godine, za kupovinu obveznica, kao deo željno očekivane strategije kvantitativnih olakšica, teške više hiljada milijardi evra.¹⁰ ECB, na čelu sa Mariom Dragijem (Mario Draghi), nameravala je da ovim merama podstakne privredni rast i dostigne projektovanu inflaciju od 2% u okviru monetarne unije. Za razliku od svog prethodnika Žan-Klod Trišea (Jean-Claude Trichet), Dragi je pristalica fleksibilnijeg pristupa ECB-a u borbi protiv krize. Smanjenje vrednosti evra, koje bi se ostvarilo primenom programa kvantitativnih olakšica, doprinelo bi većoj konkurentnosti evropskih ekonomija u zoni evra, čime bi one uvećale svoje izvozne kapacitete.

Nemački politički establišment izrazio je bojazan da bi program kvantitativnih olakšica mogao usporiti strukturalne reforme unutar članica evrozone. Posebno je do izražaja došao strah da bi, kako tvrdi britanski ekonomista Rodžer Bitl (Roger Bootle), „kupovina državnih obveznica na tržištu mogla uticati da se vlade teško zaduženih članica evrozone oslobode pritiska sprovođenja reformi i da se ukopaju“.¹¹ Kada se tome doda i „hiperinflacijska fobija“, kao sećanje na razmere endemske inflacije koja je

⁹ Carsten Volkery, „Euro-Gipfel: Die Nacht, in der Merkel verlor“, *Spiegel*, Jun 29, 2012, Internet, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/angela-merkel-erleidet-bei-eu-gipfel-niederlage-a-841653.html>, 08/12/2017.

¹⁰ Kvantitativne olakšice predstavljaju deo često korišćenih nestandardnih mera monetarne politike. Više o ovim i drugim netradicionalnim instrumentima koje centralne banke preduzimaju radi podsticanja ekonomskog rasta videti u: Ana Jovancai, Nikola Stakić, „Nestandardne mere monetarne politike“, *Bankarstvo* vol. 42. br. 1, Udruženje banaka Srbije, Beograd, 2013, str. 58-75.

¹¹ Roger Bootle, „Germany’s fear of QE is what’s stopping us from cracking open the Cava“, *The Telegraph*, Jun 8, 2014, Internet, <http://www.telegraph.co.uk/finance/economics/10885279/Germanys-fear-of-QE-is-whats-stopping-us-from-cracking-open-the-Cava.html>, 09/12/2017.

bujala tokom ere Vajmarske Republike, prisutne i dalje u svesti Nemaca, jasno je zašto ova ideja nije naišla na veliko oduševljenje u Nemačkoj. Primena nestandardnih mera monetarne politike podstakla je strahove o rapidnom rastu cena.

Nakon skoro tri godine od primene nefleksibilnih mera u okviru programa kvantitativnih olakšica od strane Evropske centralne banke, može se konstatovati da stopa nezaposlenosti u okviru evrozone blagoopada, a da se njena ekonomija postepeno oporavlja. U najnovijem julskom izveštaju Međunarodnog monetarnog fonda procena rasta BDP-a evrozone za 2017. godinu povećana je za 0,2 procentna poena na 1,9 odsto, a za 2018. godinu za 0,1 procentni poen na 1,7 odsto. Podaci o stopi nezaposlenosti, za mesec oktobar 2017. godine u okviru 19 država koje koriste zajedničku evropsku valutu, pokazuju da ona iznosi 8,8%. Stopa nezaposlenosti na nivou EU, u istom mesecu, iznosila je prema podacima Eurostata 7,4%.¹² Posebno je zabrinjavajuća veoma visoka stopa nezaposlenosti mladih ljudi, kako na nivou EU, tako i evrozone, koja je čak dvostruko veća nego kod svih ostalih uzrasta. Visoka nezaposlenost mladih najbolje svedoči o teškoćama sa kojima se suočavaju prilikom traženja posla, kao posledice teškog stanja u kome se evropska ekonomija nalazi.

Kako bi se evropska privreda vratila na održive stope privrednog rasta, koje su ostvarivane pre početka krize, neophodne su određene promene u samom ustrojstvu EU, kao i u ponašanju Nemačke, kao njene najjače ekonomije. Evropska monetarna unija trebalo bi da pretrpi određene promene, nadogradnjom kroz fiskalnu uniju, koja do sada nije ostvarena. Stvaranje takve „nove“ Evrope neizostavno bi podrazumevalo njenu federalizaciju, što bi značilo i formiranje zajedničkog budžeta. Sagledavajući suprotstavljene interese i koncepte u pogledu budućeg uređenja EU među njenim članicama, izgradnja EU na federalnim temeljima predstavljaće mukotrpan proces.

Politika otvorenih vrata kao novi evropski razdor

Za razliku od krize evrozone, koja se reflektovala na one članice EU koje su prihvatile evro kao evropsku valutu, izbegličko-migrantska kriza ozbiljno potresa čitav 28-člani evropski blok. Članice EU suočavaju se sa najvećim talasom nekontrolisane migracije od Drugog svetskog rata. Hiljade ljudi sa Bliskog istoka, Severne Afrike i država centralne Azije hrle na evropski kontinent, kako bi spasili „živu glavu“ od krvavih sukoba koji besne u njihovim državama. Ovim nevoljnicima treba dodati i ekonomske migrante, za koje „stari kontinent“ i dalje predstavlja oazu prosperiteta, odnosno suštu

¹² “Unemployment statistics”, Eurostat, Brussels, 2017, Internet, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics, 09/12/2017.

suprotnost u odnosu na sumorne ekonomske pokazatelje u njihovim državama. Procenjuje se da je 1,2 miliona izbeglica i migranata (u daljem tekstu migranti) zatražilo azil u EU tokom 2015. godine. U potrazi za mirom i boljim životom, reka migranata, ne birajući načine i sredstva, pokušava da se preko „balkanske rute“ i Mediterana, domogne EU.

Samo u 2015. godini procenjuje se da je, prema podacima nemačke Savezne kancelarije za migracije i izbeglice, nešto više od milion migranata pristiglo u Nemačku (1.091,894).¹³ Procenjuje se da je Nemačka u toku 2016. godine primila blizu 280.000 tražilaca azila što je, po rečima nemačkog ministra unutrašnjih poslova Tomasa de Mezijera (Karl Ernst Thomas de Maizière), za više od dve trećine manje u odnosu na 2015. godinu. Koordinisani naponi EU i država koje se nalaze na tzv. migrantskoj ruti, kao i postizanje sporazuma između EU i Turske o zaustavljanju priliva migranata sa Egejskog mora doprineli su značajnom opadanju broja migranata koji su stigli u Nemačku tokom 2016. godine.¹⁴

U godinama koje su prethodile bujanju migrantske krize, a za čiji vrhunac možemo da uzmemo 2015. godinu, Nemačka je imala kontinuirani rast priliva migranata. Prema imigracionoj listi Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj za 2014. godinu, Nemačka je izbila na drugo mesto, odmah iza SAD, ostavljajući iza sebe države koje su sinonim za imigrantske države, poput Kanade i Australije. Imajući u vidu da je Nemačka 2009. godine bila na osmom mestu u svetu po tom parametru, evidentno je da se radi o velikom skoku. U 2013. godini Nemačka je primila više od 400.000 migranata, a procenjuje se da blizu 20 % nemačkog stanovništva ima migrantske korene.¹⁵ Otvorenost nemačkog društva i jaka ekonomija predstavljaju magnet za veliki broj migranata širom sveta. Kada se ima sve ovo u vidu, kao i blagonaklon stav nemačke kancelarke prema prijemu migranata, ispoljen na početku migrantske krize, jasno je zašto je Nemačku zapljusnuo „migrantski cunami“ gigantskih razmera.

U prihvatanju migranata Nemačka podnosi najveći teret među evropskim državama. Za razliku od finansijske krize, u kojoj je Nemačka insistirala na teškim ekonomskim merama, u pogledu migrantske krize na delu imamo odlučnost Nemačke, koja svojim primerom podstiče druge evropske države da je slede. Kada je migrantska kriza ušla u galopirajući tempo 2015. godine, nemačka kancelarka pozvala je na solidarnost evropske

¹³ *Migration, asylumand refugees in Germany: Understanding the data*, Global Migration Data Analysis Centre, Berlin, 2016, Internet, http://iomgmdac.org/wp-content/uploads/2016/01/Data_Briefing_Migration_asylum_and_refugees_in_Germany.pdf, 11/12/2017, pp. 1-2.

¹⁴ „Broj azilanata u Nemačkoj 2016. opao za dve trećine“, *Radio Slobodna Evropa*, Januar 11, 2017, Internet, <http://www.slobodnaevropa.org/a/28225830.html>, 12/12/2017.

¹⁵ *International Migration Outlook 2014*, OECD, Paris, 2014, Internet, <http://ekke.gr/ocd/wp-content/uploads/2014/12/SOPEMI-2014-E.pdf>, 12/12/2017, p. 258.

države, kako ne bi sav teret pao na samo nekoliko država. Po mišljenju Merkelove, stvaranje zajedničkog evropskog mehanizma, kao odgovor na ogroman broj tražilaca azila bilo je neophodno, kao i intenzivna saradnja sa državama tranzita i porekla.¹⁶ Kako je politika azila i migracija pod kontrolom ministarstva unutrašnjih poslova država članica, tako nije bilo zajedničkog odgovora evropskog bloka. Neadekvatan odgovor EU je pokazao da u savremenom svetu politika azila i migracija ne bi trebalo da bude ekskluzivitet pojedinačnih država, već bi trebalo da ima status međunarodnog pitanja.

Za razliku od perioda u kojem je Merkelova označavana glavnim uzročnikom patnji kroz koje su prolazile prezadužene države evrozona, u sklopu teških ekonomskih reformi na kojima je Nemačka insistirala, ponašanje Nemačke i njene kancelarke prema migrantima, koje je imalo humani predznak, reflektovalo se na poboljšanje okrnjenog nemačkog imidža u evropskom javnom mnjenju. Značajan deo nemačkog i evropskog javnog mnjenja iskazivao je solidarnost sa patnjama migranata i spremnost da im pomogne u započinjanju „nove budućnosti“ na evropskom kontinentu. Činilo se da je Merkelova na dobrom putu da se nametne kao moralni lider Evrope.

Migrantska kriza, kao i kriza evra, doprinela je ozbiljnoj podeli među evropskim državama u pogledu njenog prevazilaženja. Po mišljenju srpske novinarke Ane Otašević, „izbeglička kriza je izazvala najveću podelu unutar Evropske unije od rata u Iraku, kada ju je Vašington podelio „staru i novu Evropu“, one koji su za i protiv američke politike bombardovanja. Razlog za podelu ovaj put je drugačiji, ali su linije razdvajanja gotovo identične“.¹⁷ Države istočne Evrope koje su, podrškom Sjedinjenim Državama prilikom intervencije u Iraku 2003. godine, označene kao predvodnice „nove Evrope“, sada predstavljaju unutar EU najoštrijeg protivnika politike solidarnosti prema izbeglicama.

Ako je stav nemačke kancelarke i njenog kabineta predstavljao sinonim za politiku koja je bila prijateljski nastrojena prema migrantima s početka krize, antimigrantska retorika pojedinih evropskih lidera predstavlja drugu stranu medalje. Izrazito protivljenje prijemu muslimanskih doseljenika zagovaraju lideri Višegradske grupe. Tako je premijer Slovačke Robert Fico (Robert Fico) izrazio spremnost da njegova država primi samo migrante koji su hrišćani.¹⁸ Takođe, bivši britanski premijer Dejvid Kameron (David

¹⁶ „Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel“, Bundesregierung, Jun 18, 2015, Internet, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Regierungserklaerung/2015/2015-06-18-regierungserklaerung.html>, 13/12/2017.

¹⁷ Ana Otašević, „Za koga su migranti kao skakavci“, *Sputnik*, Septembar 7, 2015, Internet, <https://rs-lat.sputniknews.com/autori/20150907/4419367.html>, 14/12/2017.

¹⁸ „Robert Fico: Slovačka će ponovo odbiti kvote za prijem izbeglica ako Brisel ponovo izađe s takvim predlogom“, *Nova srpska politička misao, časopis za političku teoriju i društvena*

William Donald Cameron) izjavio je da su „rojevi“ migranata krivi za haos u francuskoj luci Kale, zapretivši da će deportovati veliki broj ljudi iz Britanije.

Odluka Evropske komisije koja je doneta u septembru 2015. godine, putem koje se evropske države EU obavezuju da prihvate obaveznu relokaciju 160.000 migranata, pokazala je svu poroznost zajedničke evropske politike prema migrantima. Kvote su određivane u skladu sa privrednom snagom, brojem stanovnika, stopom nezaposlenosti i brojem migranata koje su države EU prihvatile. Od tog broja, lavovski teret trebalo je da podnesu Nemačka (31.443) i Francuska. Velika Britanija, Danska i Republika Irska nisu uključene u ovaj plan komisije, s obzirom na to da nisu uključene u migrantsku politiku Unije. I ovaj pokušaj Evropske komisije da osmisli uspešnu strategiju u borbi protiv migrantske krize, naišao je na žestok otpor pojedinih država EU. Države Višegradske grupe imale su podršku baltičkih država i Španije u odbijanju prihvatanja migranata u skladu sa određenim kvotama.

Pritisnuta sve većim otporima na političkoj sceni i postepenim ključanjem nezadovoljstva javnog mnjenja izazvanog zbog ogromnog talasa migranata, kancelarka Merkel postepeno je počela da menja svoju politiku „otvorenih vrata“ prema migrantima. Krajem januara 2016. godine, Merkelova je prvi put javno priznala da će većina Sirijaca i Iračana koji su tražili azil u Nemačkoj morati da se vrati u svoje domovine, nakon što se u njima ratni vihor zaustavi.¹⁹ Na kancelarkinu izjavu nadovezali su se i drugi visoki funkcioneri CDU, obrazloživši da Nemačka nema kapaciteta da primi sve izbeglice sa svetskih žarišta.

U narednom periodu teško je očekivati da će Nemačku da pohodi toliki broj migranata, kao što je to bio slučaj u 2015. godini. Sa više od milion migranata u toj godini, Nemačka je predstavljala „migrantski raj“ Evrope. Mere koje je počela da preduzima nemačka vlada ukazuju da je na scenu stupila jedna vrsta restriktivnije politike u tom pogledu. Granične kontrole, proširivanje spiska sigurnih država, kao i poslednja mera kojom je odlučeno da migranti koji dolaze iz Sirije i Iraka, ukoliko se dokaže da ne dolaze direktno sa ratom pogođenog područja, neće moći da naredne dve godine dovedu svoje porodice u Nemačku, predstavljaju krucijalne simbole tog zaokreta. Sagledavajući nestabilnu situaciju na području Bliskog istoka i Severne Afrike, gde i dalje traju krvavi sukobi, i to na prostorima Sirije, Iraka, Jemena i Libije, kao i da se usled globalnog zagrevanja očekuje da će se veliki broj stanovnika podsaharske Afrike uputiti ka evropskom kontinentu,

---

istraživanja, Avgust 30, 2015, Internet, <http://www.nspm.rs/hronika/robert-fico-slovacka-ce-ponovo-odbiti-kvota-za-prijem-izbeglica-ako-brisel-ponovo-izadje-s-takvim-predlogom.html?alphabet=l#yvComment138859>, 15/12/2017.

¹⁹ Nenad Radičević, „Kraj izbegličkog raja u Nemačkoj“, *Politika*, Februar 3, 2016, Internet, <http://www.politika.rs/scc/clanak/348363/Svet/Kraj-izbeglickog-raja-u-Nemackoj>, 16/12/2017.

nameće se zaključak da Nemačku i njene evropske partnere i u narednim godinama čeka ozbiljan izazov u pogledu migrantskog pitanja.²⁰

3. Nemačka između američkog čekića i ruskog nakovnja

Ako migrantska kriza s pravom nosi epitet najveće nekontrolisane migracije sa kojom se Evropa suočila nakon Drugog svetskog rata, onda se ukrajinski konflikt može označiti kao najveća geopolitička kriza Evrope, od pomenutog perioda do današnjih dana. Ukrajinska kriza uticala je na to da odnosi EU i Ruske Federacije dodju na najniži nivo od završetka hladnoratovskog nadmetanja. Iako se za njeno izbijanje navode prozaični razlozi, poput nezadovoljstva građana društvenopolitičkom situacijom u Ukrajini, a koje je rezultiralo protestima opozicije protiv vlasti u jesen 2013. godine u glavnom gradu Kijevu, ono što je nakon toga usledilo pretvorilo je drugu po veličini evropsku državu sa površinom od 603.500 kvadratnih kilometara, u poligon za odmeravanje snaga između Rusije, s jedne strane, i Sjedinjenih Država i njenih zapadnih saveznika, s druge strane. Njene razmere nisu pošteđele ni Nemačku, koja se po rečima uglednog srpskog politikologa Predraga Simića, „našla između Putinovog čekića i Obaminog nakovnja“.²¹

Kako bi se smirila uzavrela politička situacija u državi, bilo je neophodno da se u posredovanje između vlasti i predstavnika opozicije uključe šefovi diplomatija Nemačke, Francuske i Poljske, u okviru tzv. Vajmarskog trougla. Evropska trojka je u iznalaženju mirnog rešenja imala podršku Moskve, kojoj građanski rat, u državi koja predstavlja kolevku ruskog identiteta i državnosti i u kojoj se blizu petine stanovništva izjašnjava kao Rusi, nikako nije odgovarao. Na području današnje Ukrajine ruski (kijevski) knez Vladimir primio je hrišćanstvo 988. godine, a taj dan se već čitav milenijum obeležava kao „Krštenje Rusije“, odnosno dan kada su Rusi primili hrišćansku veru.²²

Po mišljenju profesora Momčila Sakana, redovnog profesora Nezavisnog univerziteta u Banjaluci, Ukrajina se, od kada je postala samostalna država, nakon dezintegracije Sovjetskog Saveza, permanentno nalazi na određenoj vrsti geopolitičke klackalice. Kako dalje navodi Sakan i sama samostalnost Ukrajine je relativna, imajući u vidu zadiranja velikih sila u njene unutrašnje procese. Uticaji velikih sila, pre svega SAD i Rusije, doveli su do polarizacije

²⁰ Nenad Milenović, Goran Nikolić, Predrag Arandžević & Nikola Jovanović, *Srbija i Nemačka: od podozrenja do poverenja*, op. cit., str. 9, f. 1.

²¹ Predrag Simić, „Ukrajina liči na BiH 1992. godine“, B92, April 7, 2014, Internet, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=04&dd=07&nav_id=833803,16/12/2017.

²² Više o hronologiji ukrajinske krize, videti: Dragan Petrović, „Ukrajinska kriza 2013–2015“, *Kultura polisa*, god. XII (2015), br. 26, Novi Sad, str. 219-236.

i netrpeljivosti društva, koje su ukrajinske vlasti uspevale da kontrolišu do Majdanske revolucije 2013. godine.²³

O velikom geopolitičkom značaju Ukrajine, pisao je u svom delu pod nazivom „Velika šahovska tabla (ploča)“ Zbignjev Bžežinski (Zbigniew Kazimierz Brzeziński), istaknuti poljsko-američki geostrateg i savetnik za nacionalnu bezbednost američkog predsednika Džimija Kartera (James Earl “Jimmy” Carter Jr). Po mišljenju Bžežinskog, Ukrajina, zajedno sa Poljskom i Nemačkom, za SAD predstavlja važnu kariku u antiruskoj osovini, dok je bez Ukrajine Rusija limitirana na status evroazijske regionalne sile, lišene imperijalnih ambicija. Bez Ukrajine, Rusija može samo imati status imperijalne azijske države, najverovatnije uvučene u iscrpljujuće konflikte sa državama srednje Azije, obilato potpomognute od strane prijateljskih islamskih država sa juga.²⁴ Sa Ukrajinom, državom od preko 40 miliona stanovnika u svojoj interesnoj sferi, kao i njenim ogromnim prirodnim resursima i pristupu Crnom moru, Rusija ima sve neophodne uslove da postane moćna imperijalna sila, spajajući Evropu i Aziju.

Kako je rat u Ukrajini predstavljao prvi oružani sukob na tlu Evrope nakon ratova za jugoslovensko nasleđe iz poslednje decenije dvadesetog veka, a koji je pretio da izazove nestabilnost čitave EU, za očekivati je bilo da se Nemačka kao najjača ekonomija EU od samog starta uključi u traganje za mirovnim razrešenjem ukrajinske krize. Kako tvrdi američka politička analitičarka Elizabet Pond (Elizabeth Pond), „od samog početka Merkelova je imala impresivnu ulogu u odgovoru na ukrajinsku krizu. U stvari, njeni postupci su omogućili Nemačkoj da preuzme geopolitičko vođstvo Evrope po prvi put nakon 1945. godine“.²⁵ Merkelova je osudila pripajanje Krima Rusiji koje je, po njenom mišljenju, predstavljalo kršenje evropskog mirovnog poretka teškom mukom stvaranog u proteklih 70 godina.²⁶ Ukrajina predstavlja suseda EU, tako da se pojavila bojazan da se slučajevi, pri kojima snažnija država anektira delove slabije države, ne ponove i u drugim delovima evropskog kontinenta. Posebno su na pripajanje Krima uplašeno

²³ Momčilo Sakan, “Ukrajinska kriza”, Svarog, br. 8. 2014, Nezavisni Univerzitet Banja Luka, str. 67-69.

²⁴ O geopolitičkoj važnosti Ukrajine, videti: Bžežinski Zbignjev, *Velika šahovska tabla*, Romanov, Banjaluka, 2001, str. 34-42.

²⁵ Elizabeth Pond, Hans Kundnani, “Germany’s Real Role in the Ukraine Crisis”, *Foreign Affairs*, March/April 2015 Issue, Internet, <https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/germany-s-real-role-ukraine-crisis>, 18/12/2017.

²⁶ Nakon odluke o otcpljenju od strane velike većine stanovnika Krima, na referendumu održanom 16. marta 2014. godine, predsednik Ruske Federacije Putin doneo je odluku o pripajanju Krima Rusiji. Grad Sevastopolj je istog dana, takođe, postao deo Ruske Federacije kao grad sa federalnim statusom. Krimski oblast bila je u sastavu sovjetske Rusije do 19. februara 1954. godine, kada ju je tadašnji vođa SSSR-a Nikita Hruščov dekretom odvojio od nje i dodelio sovjetskoj Ukrajini. Kao posledica pripajanja Krima, Rusija je isključena iz G-8, dok je NATO obustavio saradnju sa njom.

reagovale baltičke države, koje su i same bile u okviru SSSR-a do njegove dezintegracije 1991. godine, bojeći se da Rusija nešto slično ne pokuša sa njihovim državama, s obzirom da značajan deo rusko-jezičnog stanovništva u njima. Baltičke države se pribojavaju da bi Rusija, u cilju zaštite stanovništva sa ruskim korenima, mogla napasti ove države. Kako su Sjedinjene Države bile usredsređene na krizna žarišta u drugim delovima sveta, Merkelova je preuzela kormilo zapadne diplomatske inicijative.

Prema mišljenju Hansa Kundnanija „ruska aneksija Krima iz 2014. godine predstavljala je strategijski šok za Nemačku. Berlin je potrošio dve decenije u pokušaju da ojača političke i ekonomske veze sa Moskvom, ali ruska akcija u Ukrajini nagovestila je da Kremlj više nije zainteresovan za prijateljstvo sa Evropom“.²⁷ Sankcije uvedene Rusiji ušle su u četvrtu godinu primene, imajući u vidu da su se države članice EU, zajedno sa Sjedinjenim Državama, odlučile na taj korak samo dan nakon krimskog referendum, pre nego što je predsednik Putin potpisao ukaz o pripajanju tog poluostrva. Rusija, kao velika sila, nije sedela skrštenih ruku tako da su, dekretom Putina, uvedene kontrasantacije u vidu zabrane uvoza poljoprivrednih proizvoda, sirovina i hrane iz država koje su nametnule sankcije Rusiji, odnosno ekonomske sankcije protiv pravnih lica i pojedinaca. Nemačka kancelarka i njen kabinet suočili su se sa žestokim otporom prema uvođenju sankcija Rusiji unutar nemačkih privrednih krugova. I pored činjenice da Nemačka skoro trećinu svojih potreba za prirodnim gasom podmiruje sa ruskih nalazišta, kao i da se izvoz na rusko tržište smanjio u prvoj polovini 2015. godine za skoro trećinu, Nemačka je ostala nepopustljiva u sprovođenju politike sankcija, naglašavajući „primat politike u odnosu na nemačke ekonomski lobi organizacije“.²⁸

Nemačko javno mnjenje se, nakon pripajanja Krima, protivilo uvođenju sankcija Ruskoj Federaciji. Pad aviona malezijske nacionalne avio-kompanije nad nebom Ukrajine 17. juna 2014. godine, a za koji su okrivljeni proruski pobunjenici, doveo je do porasta broja onih koji podržavaju sankcije. Početkom decembra 2014. godine, u Nemačkoj je preko 60 uglednih javnih ličnosti potpisalo apel u kome su upozorili na mogućnost izbijanja sukoba sa Rusijom, kao i da je bilo neophodno da se ispolji razumevanje ruske pozicije u ukrajinskoj krizi. Potpisnici peticije naveli su da Rusija pripada Evropi, kao i da Nemačka ima presudnu ulogu u očuvanju mira na kontinentu.²⁹

²⁷ Kundnani Hans, „Leaving the West Behind“, *Foreign Affairs*, January/February 2015 Issue, Intenet, <https://www.foreignaffairs.com/articles/western-europe/leaving-west-behind>, 20/12/2017.

²⁸ Fix Liana, „Leadership in the Ukraine conflict: A German moment“, in: Helwig Niklas (ed.), *Europe's New Political Engine*, The Finnish Institute of International Affairs& Konrad Adenauer Stiftung, Helsinki, 2015, p. 120.

²⁹ Više o peticiji, kao i sam njen tekst videti u: Andrej Ivanji, „Strah od nezamislivog koje smo doživeli“, *Vreme*, Decembar 11, 2014, Internet, <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1252168>, 20/12/2017.

Za razliku od rusko-gruzijskog konflikta 2008. godine, u okviru kojeg je Nemačka prepustila lidersku ulogu u posredovanju Francuskoj koja je tada predsedavala EU, ukrajinska kriza predstavljala je pravi test najave veće angažovanosti i odgovornosti Nemačke u spoljnoj politici. Nemačka je, tokom rusko-gruzijskog konflikta, ispoljila znatno umereniji stav prema Rusiji u odnosu na svoje zapadne partnere. Kako tvrdi Liana Fiks (Liana Fix), saradnik nemačkog Instituta za međunarodne i bezbednosne poslove, „u vođenju kriznog menadžmenta u svetlu ukrajinske krize, Nemačka je demonstrirala samouverenost da igra značajnu ulogu van 28-članog evropskog bloka selektivno birajući partnere, institucije i instrumente koji su joj se činili neophodnim za implementaciju suštinski nemačkog kriznog menadžmenta: Zajednička evropska spoljna i bezbednosna politika za politiku sankcija; Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju za nadzor na terenu i posredničke napore; neformalne koalicije sa državama članicama za kriznu diplomatiju i dijalog, kao i pregovaračke formate; kao i NATO za uveravanje istočnih članica i partnerstvo sa SAD po pitanjima vojnog angažmana u Ukrajini“.³⁰

Nemačka kancelarka je, zajedno sa predsednicima Francuske, Rusije i Ukrajine, učestvovala u kreiranju Normandijske kontakt grupe, koja je imala za cilj iznalaženje mirnog i održivog rešenja za ukrajinsku krizu. Grupa je dobila naziv po mestu prvog sastanka koji je održan 6. juna 2014. godine u mestu Šato de Benuvil u Normandiji, prilikom proslave 70-godišnjice savezničkog iskrcavanja u Normandiji.

Kako je Nemačka tokom 2016. godine predsedavala OEBS-om, tako su i njeni diplomatski naponi ka mirovnom razrešenju ukrajinskog konflikta bili intenzivirani u ovoj godini. Imajući u vidu da su prvi sukobi na jugoistoku Ukrajine izbili još sredinom 2014. godine, postavlja se opravdano pitanje da li je nemački pristup, koja je u ime EU preuzela na sebe ulogu glavnog posrednika između zaraćenih strana, dovoljan da se krvavi građanski rat okonča. Teško da se u narednom periodu može očekivati stvaranje održivog rešenja za ukrajinsku krizu, sve dok ukrajinske vlasti ne ispune svoje obaveze u pogledu usvajanja novog ustava, koji bi oblasti Novorusije, koja je pod kontrolom pobunjenika, omogućio poseban status unutar Ukrajine, pri čemu bi pobunjenici bili zadovoljni takvim predlogom, prihvatajući vrhovnu vlast Kijeva. Za takav razvoj događaja, nesumnjivo je da bi aktivnije morale da se angažuju, s jedne strane, Sjedinjene Države, koje u ovom trenutku imaju najjači uticaj na ukrajinsku prozapadnu vladu, kao i Rusija s druge strane, koja ima najjači uticaj na pobunjenike u oblasti Novorusije.

³⁰ Fix Liana, „Leadership in the Ukraine conflict: A German moment“, op. cit., pp. 112-113.

Zaključak

Sve tri krize na evropskom kontinentu, pokazale su spremnost Nemačke da preuzme inicijativu ka njihovom razrešenju. Iako je Nemačka nesumnjivo ekonomski najjača država Evropske unije, takav stepen dominacije nije ostvaren u političkoj sferi. Pokazalo se da je, kako u slučaju krize evrozona, tako i u slučaju migrantske krize, Nemačka pristala na korekciju svojih stavova zbog ugrožavanja svojih ekonomskih i bezbednosnih interesa, kao i žestokog otpora ostalih evropskih partnera. U slučaju ukrajinskog konflikta, uprkos snažnoj nemačkoj inicijativi, nije pronađeno održivo rešenje za trogodišnji bratoubilački rat, niti je ono na vidiku bez temeljnog dogovora između SAD i Rusije. U skladu sa napred navedenim stavovima, ispostavlja se da su bili preuranjeni zaključci o Nemačkoj kao evropskom hegemonu. Prema mišljenju Kundanija, Nemačka se više nalazi u poziciji poluhegemonu, nego hegemonu, ili što je analogno opisu nemačkog istoričara Ludviga Dehioa (Ludwig Dehio) koji poziciju Nemačke, nakon ujedinjenja 1871. godine, opisuje na sledeći način: „Nemačka je bila suviše moćnija od bilo koje druge velike sile tog vremena, ali nedovoljno snažna da porazi koaliciju dve ili više njih“.³¹

U procesu izgradnje federalne Evrope i sama Nemačka trebalo bi da promeni određene obrasce ponašanja. Kada je reč o ekonomskoj politici, Nemačka bi morala da postane fleksibilnija, a ne da preovladava strah o stvaranju „transfer unije“ koja bi „usisavala“ novac nemačkih poreskih obveznika. Čini se da nemački politički establiment nije dovoljno na domaćem terenu zagovarao federalni koncept uređenja Evrope, tako da je neophodno da vodeći nemački političari ovu ideju što više približe svom elektoratu, kako bi uz saradnju sa svojim evropskim partnerima krenuli u realizaciju ovog ambicioznog poduhvata, naročito nakon pobede Emanuela Makrona (Emmanuel Jean-Michel Frédéric Macron) na predsedničkim izborima u Francuskoj, koja je ostvarena na temelju izrazito proevropske agende.

Jedino se zajedničkom evropskom migrantskom politikom može ići u susret tom problemu, a nikako dopustiti da ova tema bude još jedan kamen spoticanja u daljem razvoju evropske porodice naroda. I kada ratni konflikti prestanu u ovim državama, EU mora da usmeri značajna sredstva kako bi države iz kojih dolaze migranti mogle izgraditi društva koja imaju perspektivu, a ne društva iz kojih će njihovi građani bežati i nastojati da se svim silama dočepaju „starog kontinenta“. Evropska unija mora naći zajednički imenilac između humanističkih principa i principa bezbednosti.

³¹ Hans Kundnani, „The return of the German question: why conflict between creditor and debtor states is now the defining feature of European politics“, *The London School of Economics and Political Science*, London, 2015, Internet, <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2015/01/26/the-return-of-the-german-question-why-conflict-between-creditor-and-debtor-countries-is-now-the-defining-feature-of-european-politics/>, 21/12/2017.

Usled zaokupljenosti SAD i Rusije sirijskim konfliktom, koji je ušao u šestu godinu trajanja, Ukrajina je ispala iz koloseka primarne spoljnopolitičke sfere, u okviru koje se interesi dve svetske supersile ukrštaju. Ukoliko dve supersile ne pronađu zajednički imenitelj u ukrajinskoj krizi, perspektive po Ukrajinu, kao državu koja je identitetski pocepana i ophrvana produženim konfliktom, manjeg ili većeg intenziteta, u zavisnosti od okolnosti, nisu nimalo optimistične. Takođe, izolovati državu kao što je Rusija, a koja je najveća na svetu po površini i jedna od najbogatijih po prirodnim resursama, a uz to vojna supersila koja se prostire na devet vremenskih zona, niti je moguće u svetu koji više nema karakter unipolarnog, oličenog u dominaciji jedne sile, već sve više poprima obrise multipolarnog sveta, niti doprinosi valjanom rešenju ukrajinskog bratoubilačkog konflikta.

Literatura

- Bootle, Roger, "Germany's fear of QE is what's stopping us from cracking open the Cava", *The Telegraph*, Jun 8, 2014, Internet, <http://www.telegraph.co.uk/finance/economics/10885279/Germanys-fear-of-QE-is-whats-stopping-us-from-cracking-open-the-Cava.html>, 09/12/2017.
- Bek, Ulrih, *Nemačka Evropa*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2013.
- "Broj azilanata u Nemačkoj 2016. opao za dve trećine, Radio Slobodna Evropa, Januar 11, 2017, Internet, <http://www.slobodnaevropa.org/a/28225830.html>, 12/12/2017.
- Bžežinski, Zbignjev, *Velika šahovska tabla*, Romanov, Banjaluka, 2001.
- Europe's reluctant hegemon, "The Economist", Jun 15, 2013, Internet, <http://www.economist.com/news/special-report/21579140-germany-now-dominant-country-europe-needs-rethink-way-it-sees-itself-and>, 05/12/2017.
- Fix, Liana, "Leadership in the Ukraine conflict: A German moment", in: Helwig Niklas (ed.) *Europe's New Political Engine*, The Finnish Institute of International Affairs & Konrad Adenauer Stiftung, Helsinki, 2015, pp. 111-130.
- Guérot, Ulrike, Leonard, Mark, "The New German Question: How Europe Can Get the Germany It Needs, ECFR, London, 2011, pp.1-16.
- International Migration Outlook 2014*, OECD, Paris, 2014, Internet, <http://ekke.gr/oecd/wp-content/uploads/2014/12/SOPEMI-2014-E.pdf>, 12/12/2017.
- Ivanji, Andrej, "Strah od nezamislivog koje smo doživeli, Vreme, Decembar 11, 2014, Internet, <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1252168>, 20/12/2017.
- Jovancai, Ana, Nikola Stakić, "Nestandardne mere monetarne politike", *Bankarstvo* vol. 42. br. 1, Udruženje banaka Srbije, Beograd, 2013, str. 58-75.

- Jovanović, Nikola, "Grčka kriza kao prekretnica", *Politika*, Jul 15, 2011, Internet, <http://www.politika.rs/scc/clanak/184473/Zasto-je-grcka-kriza-prekretnica>, 07/12/2017.
- Kundnani, Hans, "Germany as Geo-economic Power", *The Washington Quarterly*, vol. 34, no. 3, Taylor & Francis, Washington, Summer 2011, pp. 31-45.
- Kundnani, Hans, "Leaving the West Behind", *Foreign Affairs*, January/February 2015 Issue, Internet, <https://www.foreignaffairs.com/articles/western-europe/leaving-west-behind>, 20/12/2017.
- Kundnani, Hans, "The return of the German question: why conflict between creditor and debtor states is now the defining feature of European politics", *The London School of Economics and Political Science*, 2015, Internet, <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2015/01/26/the-return-of-the-german-question-why-conflict-between-creditor-and-debtor-countries-is-now-the-defining-feature-of-european-politics/>, 21/12/2017.
- Migration, asylumand refugees in Germany: Understanding the data*, Global Migration Data Analysis Centre, Berlin, 2016, Internet, <https://www.iom.int/sites/default/files/country/docs/Germany/Germany-Data-Briefing-1Jan2016.pdf>, 11/12/2017.
- Milenović, Nenad, Nikolić, Goran, Arandelović, Predrag & Jovanović Nikola, *Srbija i Nemačka: od podozrenja do poverenja*, Fondacija Fridrih Ebert, Beograd, 2015.
- Otašević, Ana, "Za koga su migranti kao skakavci", *Sputnik*, Septembar 7, 2015, Internet, <https://rs-lat.sputniknews.com/autori/20150907/4419367.html>, 14/12/2017.
- Petrović, Dragan, "Ukrajinska kriza 2013-2015", *Kultura polisa*, god. XII (2015), br. 26, Novi Sad, 219-236.
- Pond, Elizabeth, Kundnani, Hans, "Germany's Real Role in the Ukraine Crisis", *Foreign Affairs*, March/April 2015 Issue, Internet, <https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/germany-s-real-role-ukraine-crisis>, 18/12/2017.
- Radičević, Nenad, "Kraj izbegličkog raja u Nemačkoj", *Politika*, Februar 3, 2016, Internet, <http://www.politika.rs/scc/clanak/348363/Svet/Kraj-izbeglickog-raja-u-Nemackoj>, 16/12/2017.
- "Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel", Bundesregierung, Jun 18, 2015, Internet, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Regierungserklaerung/2015/2015-06-18-regierungserklaerung.html>, 13/12/2017.
- "Robert Fico: Slovačka će ponovo odbiti kvote za prijem izbeglica ako Brisel ponovo izade s takvim predlogom", *Nova srpska politička misao*, časopis za političku teoriju i društvena istraživanja, Avgust 30, 2015, Internet, <http://www.nspm.rs/hronika/robert-fico-slovacka-ce-ponovo>

- odbiti-kvote-za-prijem-izbeglica-ako-brisel-ponovo-izadje-s-takvim-predlogom.html?alphabet=l#yvComment138859, 15/12/2017.
- Sakan, Momčilo, "Ukrajinska kriza", Svarog, br. 8. 2014, Nezavisni Univerzitet Banja Luka, str. 58-87.
- Simić, Predrag, "Ukrajina liči na BiH 1992. godine", B92, Beograd, April 7, 2014, Internet, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=04&dd=07&nav_id=833803, 16/12/2017.
- Soros, George, "The Accidental Empire", *Project Syndicate*, June 7, 2012, Internet, https://www.georgesoros.com/essays/the_accidental_empire_1/, 07/12/2017.
- Unemployment statistics*, Eurostat, Brussels, 2017, Internet, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics, 09/12/2017.
- Volkery, Carsten, "Euro-Gipfel: Die Nacht, in der Merkel verlor", Spiegel, Jun 29, 2012, Internet, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/angela-merkel-erleidet-bei-eu-gipfel-niederlage-a-841653.html>, 08/12/2017.

Bojan MARIĆ

GERMAN HEGEMONISM IN EUROPEAN UNION: MYTH OR REALITY

Abstract: The Federal Republic of Germany is one of the pillars of the modern European Union. As the most populous country in the EU with 82 million inhabitants whose economy is on the pedestal among the European economies, its impact on the functioning of the European mechanism in times loaded with the various crises crushing the Union, is, unavoidably, extremely great. The increasing power of Germany, as a consequence of its economic power, has influenced many Europeans to begin to perceive Germany again as a potential European hegemon.

The main task of this paper is to determine whether the claims about the alleged German hegemonism in the EU are based on realistic assumptions on the case of 3 crises whose repercussions affect not only the EU but also the entire European continent. The crises include the Eurozone crisis, the migrant crisis, as well as the Ukrainian crisis. All of these crises have shown Berlin has a potential to lead the EU, while also pointing to the challenges it faced in an attempt to direct the rocking EU boat to a safe port. Although Germany is undeniably the strongest state of the European Union in economic terms, such degree of domination has not been achieved in the political sphere.

Key words: FR Germany, European Union, economy, hegemon, Eurozone, migrant crisis, United States of America, Russian Federation, Ukraine.

UDK 94:323.11(497.1)
94:323.11(569.1)
Biblid 0543-3657, 71 (2018)
God. LXIX, br. 1171, str. 46–59
izvorni naučni rad
Primljen: 12.3.2018.

Dr Aleksandra M. PEĆINAR¹

Etnička integracija u Jugoistočnoj Evropi i na Bliskom istoku (Kraljevina SHS i Kraljevina Sirija)

Apstrakt: Aktuelni geopolitički momenat u kome neosporno osećamo ritmove Prvog svetskog rata nameće razmatranje, već decenijama, nestabilne situacije u Jugoistočnoj Evropi i na Bliskom istoku, izazivajući interesovanje za prave uzroke jednog takvog razvoja događaja. Postavlja se pitanje zašto su nekada Jugoslavija, a sada Sirija najmaligniji konflikti na planeti? Uvid u konstituisanje Kraljevine SHS i Kraljevine Sirije, kroz prizmu diplomatskih, vojnih ali i ekonomsko-političkih procesa koji su pre skoro jednog veka imali za posledicu formiranje “veštačkih”, neodrživih državnih tvorevina na prostoru od strateškog značaja za očuvanje dominacije Velikih sila, u izvesnoj meri može nam osvetliti savremene procese na istim teritorijama.

Ključne reči: Prvi svetski rat, Kraljevina SHS, Jugoistočna Evropa, Pariz, Bliski istok, Kairo, Kraljevina Sirija, Velike sile, diplomatija, vojni faktor, etnička integracija, ekonomsko-politički faktor.

Obeležavanje stogodišnjice Prvog svetskog rata još jednom je pokrenulo dugotrajnu debatu o odgovornosti za izbijanje ovog konflikta. Bilo da uzroke tražimo u brzom razvoju nemačke vojne moći koja je ugrožavala britansku pomorsku prevlast, bilo u aspiraciji Austrougarske da dominira Balkanom nasuprot ruskom uticaju, ili pak preteći kolaps Osmanske imperije u sprezi sa rivalstvom oko kolonija, francuski revanšizam ili italijanski iredentizam, svi ovi momenti su posejali virus konfrontacije za decenije koje su usledile.²

¹ Official representative in Serbia, National Research Foundation “Eleftherios K. Venizelos”, Crete, Greece, <http://apecinar.wixsite.com/pecinar>

² Pasquale Baldocci, “1914–2014: From the Clash of Imperialism to the soft power of the European Union”, in Negoslav P. Ostojić, Johnatan Bradley & Akio Kawato (eds), *New Balkans and Europe – Peace Development Integration, Proceedings of The Tenth ECDP International*

Upravo nas tokovi savremene istorije, počevši od situacije u Iraku i Avganistanu, izraelsko-palestinske i tursko-kurdske suprotnosti, nerešeno pitanje Kipra, napeti tursko-grčki odnosi, nestabilna situacija u Libanu, ne tako davni narodni ustanci i državni udari u Tunisu, Egiptu, Libiji i Jemenu, (uključujući i pokušaj u Bahreinu), te bratoubilački rat u Siriji, ali i teroristički napadi širom sveta od strane ekstremističkih islamističkih organizacija, upućuju na područje Istočnog Mediterana i Srednjeg istoka kao na potencijalno "zapaljive" ratne zone. Istovremeno, uprkos značajnom napretku tokom poslednjih decenija, Balkan je i dalje suočen sa nestabilnom političko-bezbedonosnom situacijom. Tako se susedstvo Evropske unije na južnom Mediteranu i u Istočnoj Evropi pretvorilo u „začarani krug“ ratova i sukoba, manjeg ili većeg intenziteta, koji na različite načine ugrožavaju i vitalne interese članica EU, a kao rezultat neadekvatne intervencije glavnih geopolitičkih aktera. Na taj način, slično kao i jedan vek unazad, Evropa se našla u situaciji da je daleko od postizanja svoje glavne revizionisane strategije – uspostavljanja bezbednosti u EU susedstvu, na Balkanu, oblasti Mediterana, Srednjem istoku i Kavkazu.³

Na globalnom nivou je primetna narastajuća tenzija među civilizacijama, a konflikte je nemoguće ograničiti iz razloga postojanja tendencije da sistem evaluacije jednog društva nastoji da dominira nad drugim. Balkanski nacionalni mozaik (a slobodni smo da primetimo i onaj bliskoistočni) ukazuje na činjenicu da pomenute napetosti kulminiraju upravo u multietničkim državama, zemljama sa više od jedne religije. Ova tvrdnja može se nesumnjivo potkrepiti Hantingtonovom doktrinom (*Samuel P. Huntington*) koja ukazuje da će rivalstvo među velikim silama biti zamenjeno rivalstvom među civilizacijama, kao i da budući sukobi neće biti sučeljavanja socijalnih klasa, već oni među nacijama koji pripadaju različitim kulturnim entitetima.⁴

Geopolitička situacija u EU susedstvu danas predstavlja refleksiju globalne konfrontacije SAD sa Kinom i Rusijom (kao i ostalim BRICS zemljama), a sve u cilju nove preraspodele moći i uticaja na globalnom nivou. U neoliberalnim uslovima globalne krize, promene koje je prouzrokovala posebno su osetljive i indikativne, a njene dugoročne posledice još uvek nisu potpuno jasne.⁵

Conference on Reconciliation, Tolerance and Human Security in the Balkans, Belgrade 2014, (further ECDP 2014), pp. 52.

³ Silvio Devetak, "Europe on the Crossroad: Cold War or Creation of Common Space for peace, Security and Development", ECDP 2014, pp. 69-86.

⁴ Nano Ružin, "Huntington and Clash of Civilizations and Balcan Iconography", ECDP 2014, pp. 38.

⁵ Oleg Bogomolov, "Cardinal shift in Human Civilization and its Repercussions: Russia and New Balkans, New Balkans and Europe – Peace Development Integration", ECDP 2014, pp. 19.

Suočavanje sa savremenim izazovima nameće potrebu da iste, u cilju adekvatnijeg tumačenja, sagledamo i kroz prizmu prošlih događaja, pri čemu se ne može izbeći razmišljanje da postojeće političke strategije mogu prouzrokovati posledice slične onima iz prošlosti. Dakle, na procese integracije multietničkih teritorija i njihovu korelaciju na prostoru Jugoistočne Evrope i Bliskog istoka, „pod budnim okom“ velikih sila, sagledane iz perspektive geografije tranzita i geografije prirodnih resursa, a ovaploćene nastajanjem multinacionalnih državnih tvorevina: Kraljevine SHS (Jugoslavije) i (Arapske) Kraljevine Sirije, a potom i njihovu postepenu dezintegraciju tokom proteklog i početkom ovog veka.⁶

Geografija tranzita i geografija prirodnih resursa

Tradicionalna jugoistočna Evropa predstavljala je potencijalnu geopolitičku nagradu u borbi za supremaciju u Evropi. Pored tri carska rivala (Otomanskog carstva, Austrougarske i Rusije), za navedeni prostor bila su zainteresovana i tri indirektna učesnika koja su bila zabrinuta da bi njihovi evropski interesi bili ugroženi pobedom određenih protagonista: Nemačka se plašila ruske moći, Francuska je bila suprotstavljena Austrougarskoj, dok je Velika Britanija najpre želela da vidi slabljenje kontrole Otomanske imperije u Dardanelima. Tokom 19. veka ove sile su uspevale da kontrolišu situaciju na Balkanu bez ugrožavanja bilo čijih vitalnih interesa, ali 1914. to im više nije polazilo za rukom, a ta nemogućnost na sve je ostavila katastrofalne posledice.⁷ Slično ondašnjem pozicioniranju oblasti, gde je prema teoriji vodećeg geopolitičkog analitičara s početka 19. veka, Halford Džon Makindera (*Halford John Mackinder*), supremacija u jugoistočnoj Evropi predstavljala osnovni preduslov za sticanje svetske dominacije,⁸ a uprkos činjenici da ona danas predstavlja jedan od najmanje razvijenih regiona, kome je potreban novi kompleks ekonomskih mera u cilju ostvarivanja odgovarajućeg održivog razvoja, ovaj prostor je ponovo u fokusu globalnih političkih aktera.⁹

S druge strane, još od antičkih vremena Bliski istok predstavljao je trgovački most između Azije i Evrope. Tema kontrole nad moreuzima nametala se kao životno važna. Strateški, geografski položaj oblasti postao

⁶ Jožef Kunič, "Importance of Economic Diplomacy for the Development of the Balkan Countries", ECDP 2014, pp. 24-25.

⁷ Marco Ciampini, "The system of Alliances at the eve of the First World War" and the "Theory of complexity", in Dr. Jordan Baev & Dr. Konstantin Grozev (eds.), ACTA 2014, International Commission for Military History, pp. 65-72.

⁸ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ο Εθνικός Διχασμός, Η Άλλη διάσταση*, Αθήνα 2012, pp. 230-231. (Dimitris Mihalopoulos, *Nacionalni Raskol, Jedna druga dimenzija*, Atina 2012).

⁹ Zahari Zaharijev, "The Balkans – the old/new European Apple of discord", ECPD 2014, pp. 246-263.

je još značajniji nakon pronalaza navedenog naftnog resursa krajem 19. veka. Velika Britanija je imala dugoročne interese u Mesopotamiji, iz razloga njenog položaja u odnosu na britanske vojne i trgovačke trase prema Indiji. Odluka britanske vlade, neposredno pre izbijanja Prvog svetskog rata, da motore Kraljevske ratne mornarice do tada pokretane parom zameni onima na naftni pogon, dodatno je uvećala značaj oblasti. Istovremeno, postojanje naftnih rezervi u Persiji, budilo je snažno interesovanje nemačke imperije za navedenu teritoriju. Nemačka je prodor u Persiju, kao i kontrolu nad resursima nastojala da ostvari putem savezništva sa Osmanskom imperijom, a njen strateški cilj bio je bilo njihovo sabotiranje, bilo njihova kontrola od strane Turaka, a sve kako bi se sprečila mogućnost snabdevanja Britanaca i Rusa tečnim gorivom. Pritom, britanska spoljna politika morala je da uzme u obzir pretenzije svojih saveznika, Francuza, koji su uglavnom želeli teritorije u Siriji naseljenoj brojnim hrišćanskim zajednicama. Takođe je i novi saveznik, Italija, imala pretenzije na ostrva u Egejskom moru naseljena katoličkim stanovništvom italijanskih korena, kao i na teritorije Male Azije. Rusija je polagala pretenzije na Severnu Malu Aziju, na obalama Crnog mora, a u cilju zaštite pravoslavnog življa, Jermena i Grka. Dodatno, bila je tu i Grčka, koja je želela posede u Trakiji i Maloj Aziji naseljene grčkim stanovništvom.¹⁰

Diplomatija i vojni faktor

Tumačenje savremenih procesa nameće razmatranje već decenijama nestabilne situacije u Jugoistočnoj Evropi i na Bliskom (Srednjem) istoku, izazivajući pitanje šta su pravi uzroci jednog takvog razvoja događaja. Prateći dugačku nit istorije i namotavajući je unazad, istraživač dolazi do klupka od koga su dešavanja i započela. Ovo klupko nosi upravo pečat Prvog svetskog rata, danas izbledele događaja moderne istorije. Istovremeno, istorijske prekretnice koja je uslovlila, pre svega, raspad Osmanskog carstva stvarajući preduslove za potpunu geopolitičku transformaciju Evrope, ali i prostora Bliskog istoka.

Vremensko razdoblje nakon svršetka Velikog rata slobodno možemo okarakterisati kao period diplomatske borbe za granice uslovljene vojnim faktorom¹¹. Ratni sukobi okončani su bili samo u Evropi, dok su se u Rusiji savezničke trupe borile do 1919, u Persiji do 1921, a u Maloj Aziji neprijateljstva su trajala do septembra 1922. Ovo nikako nije bio period mira, već jedno tranzitno doba ponovnog formiranja granica i sfera uticaja, ali i vreme koje je označilo kraj tri uticajna carstva. U tom smislu, ispitivanje skoro istovremenih procesa konstitucije i jačanja pozicije Kraljevine SHS i redefinisane pozicije velikih sila na Srednjem istoku i formiranje novih

¹⁰ Toni Breidel, Χατζηδημητρίου, *Πόλεμος και διπλωματία στη Μέση Ανατολή*, Αθήνα 2015, pp. 622-628. (Toni Breidel Hatzhdemetriou, *Rat i diplomatija na Srednjem istoku*, Atina 2015).

¹¹ Mile Bjelajac, *Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija, 1900-1999*, Beograd, 2010, str. 16.

država na navedenom prostoru, ukazuje i naglašava važnost događaja usko u vezi sa italijansko-jugoslovenskim suprotnostima, složenom ruskom pozicijom, ali i italo-francuskim animozitetom u Istočnom Mediteranu i britanskim uticajem. Upravo je na prostoru Srednjeg istoka, u oblasti ključnoj za očuvanje britanskih interesa, bilo najuočljivije pitanje stvaranja sigurnosti. Zabrinutost za budućnost britanske imperije na istoku, rukovanje osetljivim pitanjem poraženog Osmanskog carstva, faktor Rusije, kao i pretenzije britanskih saveznika Francuske, Italije i Grčke, predstavljali su ključne momente koji su oblikovali geopolitičku situaciju analiziranog perioda. Istovremeno, italijanske aspiracije u oblasti Jadranskog mora dodatno su povećavale napetosti sa novostvorenom Kraljevinom SHS, koja je težila da prevaziđe balkansku osamljenost i da igra ulogu najvećeg i najjačeg naslednika Austrougarske u Istočnoj Evropi.¹²

Osvrt na prošle događaje, krajem i neposredno nakon Velikog rata, odnosno uvid u formiranje Kraljevine SHS i Kraljevine Sirije kao posledice diplomatskih, vojnih, ali i ekonomsko-političkih procesa koji su u sličnom hronološkom okviru rezultirali nastajanjem veštačkih, neodrživih tvorevina na mestima od ključnog značaja za održanje dominacije Velikih sila kako na Balkanu, tako i na prostoru Bliskog istoka, dodatno nam može osvetliti uzroke aktuelnih dešavanja na naznačenim prostorima.

Postavlja se pitanje zašto su nekada Jugoslavija, a sada Sirija najmaligniji konflikti na planeti?

Pariz 1919: Ograničenja francusko-britanske diplomatije i američka intervencija

Stvaranje jugoslovenske države kao rešenja „jugoslovenskog pitanja“ nije za vreme rata 1914–1918 ulazilo u zajedničke ratne ciljeve velesila iz tabora savezničkih i udruženih sila. Vladajući vrhovi savezničke koalicije sve do pred njegov svršetak nisu doneli čvrstu odluku o razaranju Austrougarske. U jesen 1917. iako je pobjeda bila na vidiku, pregovaralo se sa Austrougarskom – nuđen joj je spas ako se smesta odvoji od Nemačke, ako primi Antantne misije i pregovara sa ugnjetenim nacijama!¹³ Uprkos jednoj takvoj, zvanično proklamovanoj, u početku konzervativnoj, austrofilskoj politici, konstituisana je država Južnih Slovena – od Srbije i južnih delova nestale Austrougarske. Ovde ne treba prevideti podatak da je Foreign Office već u leto 1916. zahtevao razbijanje dvojne monarhije i stvaranje pojasa

¹² Eleftheria Daleziou, *Britain and the Greek-turkish war and settlement of 1919–1923: the Pursuit of security by “proxy” in Western Asia Minor*, PhD thesis, University of Glasgow, September 2002, pp. 21–25.

¹³ Dr Bogdan Krizman, *Vanjska politika Jugoslavenske države (1918–1941)*, Zagreb 1975, str. 6.

nezavisnih nacionalnih država nasuprot Nemačkoj, a od 1917. godine i prema Rusiji.¹⁴

Kao novonastala država, Kraljevina SHS pred velikim silama pobjednicama, januara 1919. na Konferenciji mira u Parizu, pojavila se pod imenom delegacije Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca, delegacija Jugoslavije nastale iz rata. Pitanje priznanja novostvorene države, kao izuzetno značajno za definisanje njene međunarodne pozicije, ali i kao pokazatelj buduće politike velikih sila, pored pitanja utvrđivanja granica zaokupljalo je izuzetnu pažnju jugoslovenske delegacije: „Vesile iz pobjedničkog tabora Antante ostajale su na konzervativnoj poziciji nepriznavanja nove države, ali je zato američka diplomacija bila prva koja je u tome promenila stav!“. Priznanje od Grčke i Švajcarske dolazi tek kasnije, a postojao je i predlog britanskog premijera da „ako Italijani ne budu prisutni u času kada započnu pregovori sa Nemcima, Francuska i Velika Britanija priznaju Kraljevinu SHS“.¹⁵ Mirovna konferencija, nasuprot uvreženom mišljenju, nije stvorila Jugoslaviju, kao što sedamdeset godina kasnije iste te sile nisu bile u mogućnosti da spreče njen raspad. Ipak, mirotvorci u Parizu su imali moć da novoj državi ne daju teritoriju.¹⁶

Pored tada preovlađujućih, pozitivnih komentara o nastanku Kraljevine SHS, zabeleženi su i drugačiji pristupi južnoslovenskom pitanju koji, iako se mogu podvesti pod propagandu, ideološki obojene navode nastale u konkretnom hronološkom odseku početka hladnog rata, pružaju nešto drugačiji uvid u jugoslovensku problematiku i predstavljaju dragocen izvor podataka za tumačenje nastanka Jugoslavije. Tako se 1918. godina karakteriše kao jedna značajna godina za istoriju Srba, jer su oni, „nemajući ambicije, uspeli da prošire svoju državu preko teritorija, kojima nikada nisu vladali“, a nastajanje Kraljevine SHS se tumači kao posledica dugogodišnje vođene propagande među „poslovenjenim Ilirima“, kao i među stanovnicima Austrougarske slovenskog porekla, kao rezultat snažne propagande savezničkih zemalja posredstvom velikog broja političkih misija i komisija, a na osnovu lažnih statistika i mnoštvu brošura i knjiga. Ističe se dominantna podrška Francuske, koja je „uporno insistirala da se stvori Velika Srbija“, a koju su Srbi „vešto iskoristili“.¹⁷

Skoro istovremeno, podela teritorija i nastajanje država na Bliskom (Srednjem) istoku, a na osnovu interesa Britanaca i Francuza kao pobjednika

¹⁴ Vuk Vinaver, *Jugoslavija i Francuska između dva rata*, ISI, Beograd 1985, str. 9.

¹⁵ Dr. Bogdan Krizman, n.d., pp. 11.

¹⁶ Margaret Mekmilan, *Mirotvorci, šest meseci koji su promenili svet*, pp. 119.

¹⁷ Γεωργίου Χ. Βασιλιάδου, Το ελληνικόν πρόβλημα (εως το κατονοούν οι βόρειοι Έλληνες), Η προδοσία της Γουγκουλαβίας έναντι ανταλαγμάτων και το ολοκαύτωμα της Ελλάδας δια να μη προδώση) Αθήνα, Νοέμβριος 1948. Georgiou Vasiliadou, Grčki problem (onako kako ga doživljavaju severni Grci), Izdaja Jugoslavije u zamenu za teritorijalne dobitke i žrtvovanje Grčke kako ne bi izdala) Atina, Novembar 1948, pp. 5.

Prvog svetskog rata, prouzrokovala je vrlo brzo po svršetku rata Srednjeistočno pitanje sa pratećim političkim i ekonomskim problemima.

Velika Britanija je bez sumnje bila ta koja se borila i pobedila, međutim sa ogromnim gubicima protiv Nemaca i Turaka i njihovih austrijskih saveznika na Srednjem istoku, uz, naravno, pomoć Hašemita iz Meke. Učestvovanje Francuza na frontu Srednjeg istoka bilo je minimalno, dok su Italijani samo simbolično bili prisutni. Na kraju rata, Britanci su sa svojom brojnom vojskom na Srednjem istoku imali prevlast u oblasti i bili ključni igrači u onome što se zvalo "Velika igra", kako je nazvana posleratna podela neprijateljskih teritorija od strane ratnih pobednika. Arapima su bili obećali nezavisnost na njihovim teritorijama koje su nekada bile pod osmanskom vlašću, ali nisu odredili granice jedne jedinstvene arapske države. Sa Francuzima su dogovorili međusobnu podelu teritorija u istom prostoru. Konačno, Cionistima su obećali stvaranje jedne jevrejske nacionalne države, takođe u istoj oblasti. Cilj Britanaca je bio da za sebe zadrže teritorije koje su najviše koristile njihovim interesima, dakle Palestinu i Irak, Francuzima bi ustupili obećanu Siriju, kako bi se nastavilo njihovo savezništvo, ali je ipak pitanje teritorija koje su bile pod arapskom vlašću bilo primarno. Naravno da nije bilo govora o jedinstvenoj nezavisnoj arapskoj državi.

Zvaničan rad Konferencije mira počeo je 18. januara 1919. na Versajskom dvoru, a arapsku stranu zastupao je princ Fejsal (*Prince Faisal*), kao predstavnik Kraljevine Hidžaz, iznoseći stav Huseina od Meke (*Hussein of Mecca*), koji je podržavao nastajanje nezavisnih arapskih država pod Hašemitima, a koje bi se povezale sa već nezavisnom Kraljevinom Hidžaz, a potom i nastajanje jedne arapske federacije kao dalekosežni cilj. Za ostvarivanje navedenog cilja Arapima je bila neophodna podrška jedne od sila, po mogućstvu Amerike. Imajući Lorensa od Arabije kao glavnog savetnika, a koji je izražavao arapske težnje prema Siriji, narušavajući na taj način odredbe Sporazuma Sajks-Piko (*Sykes-Picot*), emir Fejsal je za protivnika dobio francusku diplomatiju što je, posledično, prouzrokovalo pogoršanje britansko-francuskih odnosa po pitanju Sirije.¹⁸

Mandati Lige naroda kao oruđe ekonomsko-političke penetracije?

Prvi svetski rat je imao ozbiljne posledice na društvene, političke i ekonomske sisteme u Evropi, a prouzrokovao je ogromne materijalne štete. Kako bi se izbeglo ponavljanje krvoprolića i neprocenjivih katastrofa koje je prouzrokovao, Konferencija mira u Parizu je na inicijativu predsednika Sjedinjenih Američkih Država formirala Ligu naroda, kao jednu svetsku organizaciju naroda za međusobno sporazumevanje po mnogim pitanjima,

pre svega za obezbeđivanje mira i predupređivanje ratnih sukoba diplomatskim putem.

Francuska i Velika Britanija su bile stvarne pobjednice rata i protagonisti "Velike igre" u podjeli teritorija i zadobijanja prevlasti u zemljama sa bogatim prirodnim resursima. Istovremeno, američki predsjednik uviđajući da se britansko-francuski imperijalizam rasprostire na Srednjem istoku, dao je preporuku Konferenciji mira da se stvori jedna međusaveznička komisija koja bi posetila Srednji istok i ispitala želje tamošnjeg stanovništva, a pored pretenzija pobjedničkih zemalja u obzir uzela i stavove naroda iz tih oblasti. Američka intervencija, koja je očigledno bila usmerena na pružanje podrške Arapima, a usmerena protiv britansko-francuskih interesa, udružila je premijere Velike Britanije i Francuske u zajedničkom cilju. Britanska strana, nešto uzdržanija prema predlogu Amerikanaca, nije pokazala naročito protivljenje, dok su Francuska i Cionistički lobi pokazali otvoreno protivljenje predlogu američkog predsjednika. Uprkos svemu, formirana je komisija King-Krejn (*King-Crane Commission*) koja je u periodu januar-avgust 1919. boravila na Bliskom istoku, a nakon obimnih istraživanja među lokalnim stanovništvom Palestine, Sirije, Libana i Anadolije izvestila kako bi najprihvatljivije bilo da se arapske države uvrste u privremeni sistem "mandata" Lige naroda pod nadzorom SAD i Velike Britanije, a da se Francuska izuzme u potpunosti iz razloga što bi francuski mandat u Siriji sigurno vodio u rat, a da bi stvaranje jevrejskog etničkog sedišta u Palestini izazivalo sukobljavanja sa arapskim elementom. Komisija je zastupala i stvaranje nezavisne jermenske države. Istovremeno, evropske sile pobjednice (koje bez američkog ulaska u rat verovatno ne bi odnele pobjedu) odlučile su da funkcionišu na osnovu sopstvenih interesa, a ne na osnovu interesa nejakih naroda. Sporazum Sajks-Piko je bio na snazi, a Britanci i Francuzi nisu pokazivali raspoloženje da Arapima ustupe pravo na samoopredeljenje. Britanski premijer davao je naznake francuskom premijeru da će naložiti povlačenje britanskih snaga iz Sirije, a tako ostaviti otvoren put Francuzima koji su bili locirani u Libanu kako bi mogli da napreduju po celoj teritoriji Sirije. Francuska, međutim, nije nameravala da posedne samo Liban ili jedan deo priobalnih teritorija Sirije, već čitavu Siriju sve do Mosula u kurdskom Iraku, a potom i da osvoji Kilikiju u Maloj Aziji kao ratni dobitak od Turske. Odmah pošto su Britanci i Arapi stavili Damask pod svoju kontrolu (1.10.1918), francuske snage su se iskrcale u Bejrut (8.10.1918), a po osnovu sporazuma Sajks-Piko proširili su se po celoj obalskoj zoni Sirije i Libana, gde su smenili britanske trupe, raspustili lokalne arapske savete, a kao guvernera postavili Žorža Pikoa (*François George Picot*) (francuskog tvorca navedenog anglo-francuskog sporazuma).

Kako je princ Fejsal, uz odobrenje svojih britanskih saveznika, došao na čelo Sirijske Arapske vlade (5.10.1918), a njegova vlast se rasprostirala u sirijskoj unutrašnjosti, u aprilu 1919. je napustio Konferenciju mira i vratio se u Siriju uoči izbora za sastav sirijskog nacionalnog parlamenta i stizanja

američke istražne komisije King-Krejn, čije su aktivnosti dovele do nezavisnosti Sirije. Sirijski nacionalni saziv težio je stvaranju Velike Sirije, koja bi pored sirijskih teritorija obuhvatala i Liban, Palestinu, kao i deo Iraka. U septembru je Fejsal otputovao u London kako bi protestovao kod britanske vlade što je Sirija ostavljena na nemilost Francuzima, a potom na poziv Klemansoa (*Georges Clemenceu*) i u Pariz, ali se dve strane nisu mogle složiti o rešavanju Sirijskog pitanja.

Britanske snage povukle su se iz Sirije 1. novembra 1919. ostavljajući Fejsalovu vladu izloženu francuskim pretenzijama i francuskim trupama smeštenim na libansko-sirijskim obalama. U januaru 1920. na vlast u Francuskoj je došao novi premijer, Mileran (*Mileran Aleksandr*), čija se politika u velikoj meri razlikovala od one Klemansoa, pa su u Siriji nametnuti teški uslovi koji su prouzrokovali arapske oružane napade protiv francuskih trupa u Libanu. Previđajući francusku opasnost kao i opasnost od ukidanja nezavisnosti sirijski nacionalni saziv je 8. marta 1920. proglasio Kraljevinu Ujedinjenu Siriju, na čelu sa Fejsalom kao kraljem.

Kairo 1921: Marionetske države kao rešenje srednjoistočnog pitanja

Od okupacije od strane britanskih trupa 1917–1918, Palestinom i Sirijom je do 1920. upravljala Uprava Okupirane Neprijateljske Oblasti podeljena na tri vojne zone: Severnu (Liban i sirijske obale), Južnu (Palestina) i Istočnu (unutrašnjost Sirije) sa vrhovnim vojnim zapovednikom, generalom ser Edmundom Alenbijem (*Sir Edmund Allenby*). Ugovorom u Sevru (10.8.1920) potvrđena je podela Osmanske teritorije, a na arapskim teritorijama stvorena su tri mandata: Palestina, Mesopotamija i Sirija. Velika Britanija je postala mandatar Palestine i Mesopotamije, dok je Francuska preuzela mandat nad Sirijom.

Situacija na posleratnom Srednjem istoku, ipak je, i dalje bila nemirna. Pobune protiv Britanaca u mandatu Mesopotamije vezivale su znatne britanske vojne snage stvarajući ogromne troškove britanskom trezoru. U julu 1920. Francuzi su pobedili arapsku sirijsku vojsku svrgavajući Fejsala sa trona i stavljajući Siriju pod svoju kontrolu. Istovremeno je, u novembru 1920, hašemitski princ Abdalah u oblasti Man koncentrisao vojsku u cilju da okupi jordanska pustinjska plemena, uzvрати napad Francuzima i vrati na tron brata Fejsala. Britanci, budući saveznici sa obe strane, trebalo je da pronađu jedno političko rešenje. Takođe u novembru 1920. na mesto Ministra kolonija (i Vazdušnih snaga istovremeno) došao je Čerčil (*Winston Churchill*), kome je palo u zadatak da razreši uzavrelu srednjoistočnu situaciju. Odluke konferencije koja je održana između 12. i 30. marta 1921. u Kairu i Jerusalimu, upućivale su da bi Hašemiti imali vlast u već postojećoj Kraljevini Hidžaz i kraljem Huseinom, u jednom emiratu pod vlašću princa Abdulaha, koji bi bio stvoren u oblasti Transjordanije a koji je tehnički bio deo mandata Palestine, u jednoj kraljevini u Iraku, pod vlašću svrgnutog Fejsala a koje bi

bilo stvoreno na mestu problematičnog mandata Mesopotamije, dok bi se u cilju ispunjenja odredbi Balfurove deklaracije prema Cionistima, u britanskom mandatu Palestine zapadno od reke Jordan, primenio plan o stvaranju jedne jevrejske države. U cilju ostarenja anglo-francuskog sporazuma Sajks–Piko, Sirija i Liban su ostajali u rukama Francuza.

Liga naroda 24. juna 1922. priznala je francuski mandat u Siriji. Tamo je stanovala mešavina različitih naroda koji su bili podeljeni ne samo po etničkoj osnovi (Arapi, Asirci, Jermeni, Jevreji, Kurdi, Turkomani, Kirgizi), već i po verskoj (Suniti, Šiiti i Alauiti muslimani, Druzi, aravofoni hrišćani Antiohijci, Asirci, grčki pravoslavni živalj, sirijski pravoslavci, Maroniti, Jakobinci, Melihićani sirijsko-katolici). Iz tog razloga francuska mandatna uprava podelila je mandat na šest provincija: Provincije u Damasku i Halepu za sunite muslimane, Arape i Kurde, Provincija Alauita u obalskoj oblasti Latakije za Alauite (islamska jeres koja se smatra šiitskom), Provincija Džebel Druz (Druska visoravan) za Druze, Provincija Aleksandreta za Turke i Provincija Velikog Libana za hrišćane Maronite. Francuzi su nametnuli strog sistem uprave, a okupacija je podrazumevala cenzuru štampe, francuski umesto arapskog kao zvanični jezik. Usledile su uskoro pobune (pobuna Druza 1925), koje su gušene strogim merama ugnjetavanja.

Četiri provincije – Damask, Halep, Latakija i Džebel Druz 1936. formirale su Republiku Siriju pod francuskim mandatom, koja je postala potpuno nezavisna 17. aprila 1946. Provincija Veliki Liban je postala posebna država, dok je Provincija Aleksandreta sa većinskim turskim stanovništvom 1938. godine prisajedinjena Turskoj.

Nastanak Kraljevine SHS u svetlu “ideologije opkoljavanja”

Istorijska analiza događaja na Blikom istoku upućuje na zaključak da je ekonomsko-politička penetracija u etnički nekoherentnim, ali područjima od strateškog značaja za pozicioniranje globalnih svetskih aktera, uzrokovala konstituisanje država (a potom i njihovu transformaciju). Slično navedenom scenariju, posleratna konstelacija u kojoj se našla Kraljevina SHS može se definisati kroz prizmu francuskih tendencija da se na jugu Nemačke postavi kao pretnja jedna snažna i prijateljska država, koja je trebalo da bude korišćena kao jezgro oko kojeg bi se koncentrisale u savez druge države kao dodatna sigurnost. Treba istaći da je Francuska, nakon što je dobila sva priznanja za žrtve koje je podnela u odbrani od Nemačke, htela da se obezbedi, da slomi i razoruža Nemačku i napravi pojas malih nacionalnih država oko nje.¹⁹ Ostvarenje nacionalne celovitosti SHS, onako kako se to nametnulo okončanjem Prvog svetskog rata i formiranjem sistema

¹⁹ Vuk Vinaver, n.d., str. 10.

bezbednosti u Versaju 1920, pretvorilo je ovu balkansku zemlju u katalizator niza geopolitičkih procesa u Jugoistočnoj Evropi. Tumačenje nastanka jugoslovenske "političke anomalije" zasnovano je na novoj ideologiji – promovisanju načela o sigurnosti Zapadne Evrope putem opkoljavanja Nemačke "slovenskim pojasom" (la ceinture d'états slaves).²⁰ Dodatno je i formiranje Male antante za cilj imalo održavanje *status quo* u Centralnoj Evropi, budući usmereno pre svega protiv Mađarske, istovremeno funkcionišući kao bedem prema pangermanizmu i sprečavajući svaki pokušaj uspona Habzburgovaca.²¹

Pri svemu tome, vladalo je uverenje da je bilo nemoguće konačno neutralisati buduću opasnost od strane Nemačke ali da ako bi se u njenu zaleđinu postavila Jugoslavija, kao bedem za francuske interese u dolini Dunava, u slučaju vešto implementirane propagande, putem štampe i predavanja, ona mogla predstavljati veliki potencijal za obezbeđivanje sigurnosti Južnoistočne Evrope. Iako nastalo na račun stranih nacionalnih teritorija, ovo „remećenje etničke ravnoteže na Balkanskom poluostrvu trebalo je da urodi plodom kada Evropa ponovo bude u opasnosti, a da uz Malu antantu predstavlja pretnju svakom pokušaju da se naruši mir u Evropi“.²²

Zaključak

Približavanje stogodišnjici od svršetka Velikog rata predstavlja pogodan momenat da se njegove reperkusije sagledaju sa aspekta diplomatije Velikih sila prema Balkanu i Bliskom (Srednjem) istoku (koji su ponovo na raskrsnici njihovih interesa). Takođe, da se posmatranjem prošlosti kroz prizmu geografije tranzita i geografije prirodnih resursa, eventualno dobije uvid u savremeni geostrateški značaj ovih oblasti.

Dok je prevashodno geografija tranzita, odnosno određenje Balkana kao glavnog mostobrana prema istočnim delovima Evrope koji su tradicionalno kontrolisani od strane Rusije kao "hinterlanda" (zaleđa) za zemlje Centralne i Zapadne Evrope, granične zone u odnosu na Bliski i Srednji istok, ali i kao pogodnog manevarskog prostora naspram Severne Afrike, u izvesnoj meri uslovalo političke procese u jugoistočnoj Evropi, dotle je geografija prirodnih resursa, odnosno težnja za supremacijom u energetske dijalogu, između ostalog, presudno odredila dalji tok događaja na prostoru Bliskog (Srednjeg) istoka.²³

²⁰ Ibid., pp.14. (Imajući u sferi svog uticaja Poljsku, Čehoslovačku, Rumuniju, pa i Jugoslaviju, premijer Klemanso je 17. jula 1919. ponosno saopštavao da je Nemačku opkolio slovenskim pojasem).

²¹ Ibid., pp. 17-23.

²¹ Georgiou Vasiliadou, n.d., pp. 16.

²³ U savremenom kontekstu ne može se prenebregnuti narastajući značaj Istočnog Mediterana, kao novog energetske El Dorada. (*Politika*, 5.3.2018, pp. 1, 3).

Po svršetku rata Velike sile su želele da obezbede kontrolu nad izvorima nafte. Na savezničkoj konferenciji u San Remu, 24. aprila 1920, potpisan je naftni sporazum u skladu sa kojim je „Turska Naftna Kompanija“ otkupljena od tri kompanije: „Anglo-persijske naftne kompanije“ (47,5%), Kraljevske holandske/Shell (22,5%) i Francuske naftne kompanije (25%), a uz učešće Jermenina, Kalusta Gulbenkijana (*Calouste Gulbenkian*), koji je organizovao sklapanje sporazuma. Nakon dugotrajnih i teških diplomatskih pregovora, koji su potrajali do 1928, dozvoljeno je američkim kompanijama da otkupe deo akcija u „T.N.K.“ Tako je 1928. potpisan sporazum „Crvene linije“ među akcionarima turske naftne kompanije, sa preraspodelom akcija i ulaskom još jednog partnera, „Razvojne kompanije Bliskog istoka“, koja je zastupala interese pet američkih naftnih kompanija, a 1929. ona je preimenovana u „Iračku naftnu kompaniju“.²⁴

Nastala, između ostalog, i kao rezultat dugoročnog interesa najvećih geopolitičkih igrača u evropskom regionu „na periferiji“, u godinama nakon Velikog rata, Kraljevina Srbije Hrvatske i Slovenije težila je da prevaziđe „balkansku osamljenost“ i da igra ulogu najvećeg i najjačeg naslednika Austrougarske u Istočnoj Evropi.²⁵ Jugoslovenske težnje doživjeće propast, iz razloga snažnih unutrašnjih nacionalnopolitičkih sukoba, ali i povećane pretnje koju su predstavljale Italija, Nemačka i njihovi sateliti u jugoistočnoj i centralnoj Evropi. Ideja o Velikoj Siriji, doživjela je sličnu sudbinu usled beskrajne i danas aktuelne konfrontacije velikih sila u navedenom regionu.

Bibliografija

- Baldocci, Pasquale, “1914–2014: From the Clash of Imperialism to the soft power of the European Union”, in Negoslav P. Ostojić, Johnatan Bradley & Akio Kawato (eds), *New Balkans and Europe-Peace Development Integration, Proceedings of The Tenth ECDP International Conference on Reconciliation, Tolerance and Human Security in the Balkans*, Belgrade 2014, (further ECDP 2014), pp. 52.
- Bogomolov, Oleg, “Cardinal shift in Human Civilization and its Repercussions: Russia and New Balkans, New Balkans and Europe-Peace Development Integration”, ECDP 2014, pp. 19.
- Bjelajac, Mile, *Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija, 1900–1999*, Beograd, 2010, str. 16.
4. Breidel Hatzhdemetriou, Toni, *Rat i diplomatija na Srednjem istoku*, Atina 2015, (Toni Breidel Χατζηδημητρίου, *Πόλεμος και διπλωματία στη Μέση Ανατολή*, Αθήνα 2015, pp. 622–628.

²⁴ Toni Breidel Hatzhdemetriou, n.d., pp. 622–628.

²⁵ Margaret Mekmilan, *Mirotvorci, šest meseci koji su promenili svet*, str. 131. (U momentu kada su poražene Austrija, Mađarska i Bugarska oplakivale svoje gubitke, kako teritorije tako i ljudi, samo je Grčka na jugu bila prijateljski nastrojena prema novoj zemlji).

- Ciampini, Marco, "The system of Alliances at the eve of the First World War and the 'Theory of complexity'", in Dr. Jordan Baev & Dr. Konstantin Grozev (eds.), ACTA 2014, International Commission for Military History, pp. 65-72.
- Daleziou, Eleftheria, *Britain and the Greek-turkish war and settlement of 1919-1923: the Pursuit of security by "proxy" in Western Asia Minor*, PhD thesis, University of Glasgow, September 2002, pp. 21-25.
- Devetak, Silvio, "Europe on the Crossroad: Cold War or Creation of Common Space for peace, Security and Development", ECDP 2014, pp. 69-86.
- Dr Krizman, Bogdan, *Vanijska politika Jugoslavenske države (1918-1941)*, Zagreb 1975, str. 6.
- Kunič, Jožef, "Importance of Economic Diplomacy for the Development of the Balkan Countries", ECDP 2014, pp. 24-25.
- Mekmilan, Margaret, *Mirotvorci, šest meseci koji su promenili svet*, str.119
- Mihalopoulos, Dimitris, *Nacionalni Raskol, Jedna druga dimenzija*, Atina 2012, (Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ο Εθνικός Διχασμός, Η Άλλη διάσταση*, Αθήνα 2012, pp. 230-231).
- Ružin, Nano, "Huntington and Clash of Civilizations and Balcan Iconography", ECDP 2014, pp. 38.
- Zahariev, Zahari, "The Balkans-the old/new European Apple of discord", ECPD 2014, pp. 246-263.
- Vasiliadou, Georgiou, Grčki problem (onako kako ga doživljavaju severni Grci), Izdaja Jugoslavije u zamenu za teritorijalne dobitke i žrtvovanje Grčke kako ne bi izdala), Atina, Novembar 1948, pp. 5. (Γεωργίου Χ. Βασιλιάδου, Το ελληνικόν πρόβλημα (εως το κατανοούν οι βόρειοι Έλληνες), Η προδοσία της Γιουγκοσλαβίας έναντι ανταλλαγμάτων και το ολοκαύτωμα της Ελλάδας δια να μη προδώση) Αθήνα, Νοέμβριος 1948)
- Vinaver, Vuk, *Jugoslavija i Francuska između dva rata*, ISI, Beograd 1985, str. 9.
- Vujić, Tanja, „Istočni Mediteran – novi energetski El Dorado“, *Politika*, 5.3.2018, str. 1, 3.

Aleksandra M. PEĆINAR

**ETHNIC INTEGRATION IN SOUTHEASTERN EUROPE
AND THE MIDDLE EAST
(THE KINGDOM OF SHS AND THE KINGDOM OF SYRIA)**

Abstract: The current geopolitical moment in which we can undoubtedly feel the rhythms of the First World War has imposed for decades the consideration of the unstable situation in Southeastern Europe and the Middle East, provoking interest in the real causes of such events. The question arises as to why the former Yugoslavia was, and now Syria is the most malignant conflict on the planet? The insight into the constitution of the Kingdom of SHS and the Kingdom of Syria through the prism of diplomatic, military and economic and political processes that almost a century ago resulted in the formation of "artificial" unsustainable state structures in space of strategic importance for preserving the domination of the great powers, can shed some light on the contemporary processes in these territories.

Key words: The First World War, the Kingdom of SHS, Southeast Europe, Paris, the Middle East, Cairo, the Kingdom of Syria, great powers, diplomacy, military factor, ethnic integration, economic and political factor.

UDK 342.511.6 Pinoče A.
Biblid 0543-3657, 71 (2018)
God. LXIX, br. 1171, str. 60-71
izvorni naučni rad
Primljen: 23.4.2018.

Aleksa NIKOLIĆ¹
Stefan JOJIĆ²

Privilegije i imuniteti šefa države: slučaj Pinoče

Sažetak: „Slučaj Pinoče“ je, po mnogima, jedan od najznačajnijih vođenih procesa u međunarodnom pravu. Pored međunarodnopravnog faktora, slučaj je bio „obojen“ i uticajima visoke međunarodne i domaće politike, aktivizmom nevladinih organizacija i drugih boraca za zaštitu ljudskih prava, kao i ličnim osobinama i biografijama nekih od sudija i drugih autoriteta u procesu. Pored problema nadležnosti britanskih sudova, centralno pitanje procesa predstavljalo je pitanje imuniteta generala Pinočea. U prilog tezi o značaju slučaja govori i činjenica da je tokom procesa vođen spor o „prevlasti“ dve međunarodnopravne obaveze sa karakterom *ius cogens* obavezi o poštovanju imuniteta šefa države naspram obaveze o procesuiranju zločina mučenja. Upravo je zbog toga ovaj proces trebalo da predstavlja prekretnicu u međunarodnom pravu, u domenu procesuiranja zločina koje su visoki državni organi počinili prema svojim građanima.

Ključne reči: August Pinoče, Čile, šef države, *ius cogens*, imunitet, zločin, procesuiranje

Uvodni deo – Pinočeov dolazak na vlast

Nakon dolaska na vlast u novembru 1970. godine, socijalista, Salvador Aljende, sproveo je niz sveobuhvatnih ekonomskih i društvenih reformi u Čileu.³ Mere koje su sprovedeni tokom tri godine Aljendeove vladavine

¹ Autor je student master studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, E-mail: aleksanikolic.pravni@gmail.com

² Autor je student master studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, E-mail: stefan.jojic@yahoo.com

³ Detaljnije: Leslie Bethell, *The Cambridge History of Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, pp. 466-467.

podrazumevale su i prisilnu kolektivizaciju i nacionalizaciju, što ga je dovelo u konfrontaciju sa širokim slojevima društva – intelektualcima, legalistima, klerom, bivšim koalicionim partnerima, stranim kompanijama i domaćim privatnim interesima.⁴ Jedna od takvih institucija bila je i vojska Čilea koja, predvođena grupom oficira okupljenim oko Augusta Pinočea, izvodi vojni udar⁵ 11. septembra 1973. Od toga dana, pod gvozdenom pesnicom generala Augusta Pinočea, Čile je transformisan od miroljubivog, egalitarnog društva u naciju neprijatelja, upravljanu od strane vojne vlade koja je podrivala demokratske principe, prekršila većinu osnovnih ljudskih prava i prkosila vladavini zakona.⁶ Puč je prošao bez većeg krvoprolića, ali su progoni političkih protivnika počeli u danima nakon što je vojna hunta peuzela vlast. Na meti nove vlasti našli su se dojučerašnji vlastodržci i svako ko bi se mogao suprotstaviti novom režimu – pripadnici radničkih i revolucionarnih udruženja, levičari sa svojim porodicama.⁷ Pinočeu se stavlja na teret ubistvo i nestanak više od 3.000 ljudi, kao i za bespravno hapšenje i mučenje više desetina hiljada Čileanaca tokom svoje sedamnaestogodišnje vladavine.⁸ Operacije obračuna sa unutrašnjim neprijateljem bile su poverene vojsci i tajnoj policiji (DINA), koja je bila odgovorna Pinočeu lično.⁹ Međutim, Zakonom o amnestiji, koji su čileanske vlasti donele 1987. godine, počinioci i naredbodavci dela su zaštićeni od zakona.

Početkom osamdesetih godina Čile dobija novi ustav, što nagoveštava spori proces tranzicije političkog života iz vanrednog i opsadnog stanja u stanje normalnih demokratskih procesa.¹⁰ Ustav je predvideo još osam godina

⁴ Aljendeova agrarna reforma, ali pre svega nacionalizacija rudnih bogatstava, nije odgovarala ni Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), odnosno američkoj korporaciji Anakondakoper majning (Anaconda Copper Mining Company) koja je 80% prihoda ostvarivala zahvaljujući čileanskim rudnicima. To je predstavljalo dovoljan razlog SAD da intervenišu i uklone demokratski izabranog predsednika. Detaljnije: Nemanja Džuverović, "Uloga SAD u društvenim i političkim procesima u Latinskoj Americi početkom XX veka", *Godišnjak FPN*, god. 3, br. 3, 2009, str. 485-486; Ljubomir Paligorić, *Istorija Latinske Amerike*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2003, str. 339 i Aleksa Nikolić, "The Guayana Esequiba conflict: Key Historical Framework and Legal Issues", *Review of International Affairs*, vol. 69, no. 1169, 2018, pp. 72-73.

⁵ Prema nekim informacijama general Pinoče nije bio glavni organizator pobune, već se na ulazu u glavni grad pridružio pučistima. Neprikosnoveni lider hunte postao je na talasu dramatičnih događaja koji su se usledili tog 11. septembra.

⁶ Edward Snyder, "The Dirty Legal War: Human Rights and the Rule of Law in Chile 1973-1995", *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, vol. 2, no. 2, 1995, p. 254.

⁷ Naomi Klajn, *Doktrina šoka - Procvat kapitalizma katastrofe*, Samizdat B92, Beograd, 2009, str. 122.

⁸ Trivo Inđić, "Revolucija u Latinskoj Americi u dvadesetom veku", u: *Latinska Amerika u dvadesetom veku*, Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista, Beograd, 1999, str. 87.

⁹ Upravo je taj direktni lanac komandovanja bio suština na kojoj su se zasnivale kasnije optužnice protiv njega.

¹⁰ Detaljnije: Javier Couso, Domingo Lovera Parmo, Matias Guiloff and Alberto Coddou, *Constitutional Law in Chile*, Wolter Kluwer Law & Business, Alphen aan den Rijn, 2011, pp. 60-78.

vladavine aktuelnog predsednika, uz obavezu održavanja plebiscita o eventualnom produženju mandata nakon tog roka. U oktobru 1988. godine 55% građana Čilea koji su izašli na referendum glasalo je za odlazak Augusta Pinočea. Naredne godine Patrisio Aylvin pobeđuje na prvim demokratskim izborima od vremena Aljendea, dok je potpuna tranzicija vlasti izvršena u martu 1990. Pinoče je zadržao funkciju vrhovnog komandanta čileanske armije sve do 11. marta 1998. godine, kada je preuzeo funkciju doživotnog senatora.

Hapšenje i proces pred divizionim sudom

Tokom 1998. godine Pinoče je iz zdravstvenih razloga boravio u Londonu. U oktobru je uhapšen na osnovu dva naloga koja je Interpolu izdao španski sudija Baltazar Garzon (Baltasar Garzón). Sudiji Garzonu je Pinočev boravak u Ujedinjenom Kraljevstvu predstavljao idealnu priliku za podizanje optužnice protiv čoveka čija je dela istraživao, naročito jer za sličnu optužnicu u Čileu nije bilo mogućnosti, zbog unutrašnjih političkih i zakonskih prepreka. U prvom nalogu, španski sudija tereti bivšeg predsednika Čilea za ubistvo nekoliko španskih državljana u godinama nakon puča. Garzon je zahtevao da britanska vlada isporuči Pinočea Španiji u skladu sa Evropskom konvencijom o ekstradiciji iz 1957. (koja je obuhvaćena Zakonom o ekstradiciji Ujedinjenog Kraljevstva iz 1988), zbog ubistva španskih državljana u Čileu, u periodu od 11. septembra 1973. do 31. decembra 1983. godine.¹¹ Divizioni sud Visokog suda pravde Ujedinjenog Kraljevstva bila je prva instanca koja se bavila slučajem zahteva za ekstradiciju čileanskog diktatora. Sud je odbacio nalog 16. oktobra na osnovu činjenice da nije bilo „dvostruke inkriminisanosti“ smatrajući da zločini pripisani Pinočeju (ubistvo španskih državljana u Čileu) ne predstavljaju osnov za jurisdikciju Ujedinjenog Kraljevstva.¹² Budući da ubistvo britanskog državljanina od strane ne-britanskog državljanina van Ujedinjenog Kraljevstva (UK) ne bi predstavljalo povredu zbog koje bi UK moglo da zahteva ekstrateritorijalnu nadležnost, ubistvo španskog državljanina od strane ne-španskog državljanina u Čileu ne može biti kvalifikovano kao zločin za ekstradiciju.

Drugi nalog za hapšenje sudije Garzona obuhvatao je širi dijapazon prekršaja, od kojih su neki napad na fundamentalne vrednosti čovečanstva. Augusto Pinoče se ovoga puta našao optužen za masovna ubistva, kidnapovanja i mučenja. Ova dela su u skladu sa usvojenim međunarodnim ugovorima inkorporirana u britanski Krivični zakon iz 1988, pa počinioci podležu univerzalnoj nadležnosti britanskih sudova. Međutim, i drugi nalog

¹¹ Janine Davidson, *The Pinochet Precedent: Pushing Human Rights Standards in International Law*, University of South Carolina, Chapel Hill, 2001. p. 8.

¹² Michael Byers, "The Law and Politics of the Pinochet Case", *Duke Journal of Comparative & International Law*, vol. 10, no. 2, 2000, p. 424.

za hapšenje je odbijen jer su navedena dela, prema mišljenju suda, predstavljala „službena dela“ državnog organa, odnosno, ona su izvedena iz funkcije šefa države, te da Pinoče uživa apsolutni imunitet.¹³ Pravna osnova ove odluke je odeljak 20 Zakona o državnom imunitetu UK, koji šefovima država daje iste privilegije i imunitete koje uživaju vođe diplomatskih misija, u skladu sa Bečkom Konvencijom o diplomatskim odnosima iz 1961. godine.¹⁴

Prvi proces u Domu lordova: pitanje imuniteta i univerzalne nadležnosti

Nakon odluke Divizionog suda, usledila je apelacija i sučeljavanje pred višom instancom, u Domu lordova. Prvi panel Doma lordova¹⁵ bio je sačinjen od pet sudija, a s obzirom na značaj te institucije, medijska praćenost ekstradicionog procesa dobila je na intenzitetu. Po prvi put dozvoljeno je da humanitarne organizacije, poput Amnesty Internešnala, i predstavnici žrtava Pinočeovog režima prisustvuju i uzmu učešća u suđenima. Ta mogućnost da se i njihov glas čuje, proizvela je dodatni pritisak na sudije i doprinela dodatnom okretanju javnosti, kako u UK, tako i širom sveta, protiv Pinočea. Centralno pitanje, kao i u prvim procesima, predstavljala je odluka suda da li da Pinočeu dodeli imunitet u odnosu na ekstradicioni zahtev španskog suda.

¹³ Naime, brojni međunarodni ugovori prihvataju pravila da se najvišim predstavnicima država moraju priznati imuniteti zbog prirode funkcije na kojoj se nalaze. To su Konvencija o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, Konvencija o konzularnim odnosima iz 1963. godine, Konvencija o specijalnim misijama iz 1969. godine, Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina protiv međunarodno zaštićenih lica uključujući i diplomatske agente iz 1973. godine, Konvencija o predstavljanju država u međunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera iz 1975. godine, Konvencija o jurisdikcionom imunitetu države i njene imovine iz 2004. godine. Ovi međunarodni akti, svaki za svoje potrebe i na svoj način, obrađuju uža i načelna pitanja u vezi imuniteta šefa države i drugog povezanog osoblja, ali ne daju odgovore na brojna pitanja koja se mogu javiti s tim u vezi, a na koja je samo okvirno ukazano u prethodnom tekstu. Zbog toga odredbe iz ovih instrumenata mogu predstavljati smer u kome se kreće *opinio iuris* u pogledu imuniteta šefa države u širem smislu, a drugi element se može potražiti u praksi bilo međunarodnih ili unutrašnjih sudova.

Korak dalje u rešavanju ovog pitanja predstavlja aktivnost Instituta za međunarodno pravo, odnosno njegove rezolucije iz 2001. godine pod nazivom „Imunitet od nadležnosti i izvršenja šefa države i vlade po međunarodnom pravu“. U navedenoj rezoluciji se prihvata izuzeće od nadležnosti unutrašnjih sudova bilo koje države, dok su lica na navedenim funkcijama, ali i posle za dela koja su vršila u službenom svojstvu. Iz toga bi se moglo zaključiti da se apsolutni imunitet prihvata dok traje funkcija na kojoj se nalaze, a da se trajanje imuniteta produžava *pro futuro*, ali samo za dela koja se vrše u sklopu službene dužnosti, što može stvoriti probleme u praksi. Više o ovome: Bojan Milisavljević, „Krivičnopravni imunitet predstavnika države“, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 1, god. 20, 2015, str. 18-23.

¹⁴ Andrea Bianchi, „Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case“, *European Journal of International Law*, vol. 10 no. 2, 1999, p. 240.

¹⁵ Za konkretne procese, sudije se biraju iz Apelacionog komiteta Doma lordova.

Sudije su, prema Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv mučenja i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka (Konvencija protiv mučenja), kao i prema konvencijama o taocima čiji je UK potpisnik, imale univerzalnu nadležnost i obavezu da procesuiraju Pinočea. Svaka država potpisnica UN Konvencije protiv mučenja, je u skladu sa članom 7 (1) u obavezi da isporuči bilo koga pod svojom jurisdikcijom, a da je doveden u vezu sa mučenjem, ili da „prosledi slučaj svojim kompetentnim organima u svrhu procesuiranja“.¹⁶ Pinočeoov režim je, takođe, prekršio osnovne postulate Ženevskih konvencija iz 1948, Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, Američku konvenciju o ljudskim pravima i Američku deklaraciju o pravima i dužnostima čoveka.¹⁷ Ipak, glavni izvor iz koga su britanski sudovi crpeli univerzalnu nadležnosti u ovom slučaju, bila je Konvencija protiv mučenja,¹⁸ koja je 1988. inkorporirana u domaće zakonodavstvo. Princip univerzalne krivične nadležnosti primenjuju nacionalni sudovi kada nisu nadležni ni po teritorijalnoj, niti po personalnoj nadležnosti, već posredstvom karaktera dela i povrede opšteg interesa međunarodne zajednice.¹⁹ Od početka procesa vođena je polemika da li bi jedan lokalni sud bio odgovarajuće mesto za vođenje ovakvog postupka. Zbog činjenice da ne postoji stalno međunarodno telo koje bi procesuiralo zločine vlastodržaca prema sopstvenom narodu i da zločini mučenja imaju karakter *ius cogens*, prevagnuo je stav da su nacionalni sudovi dužni da vode internacionalne procese kod kuće. Andrea Bianči (Andrea Bianchi) je jedan od autora koji ističu značaj univerzalne nadležnosti domaćih sudova jer „sam pojam zločina međunarodnog prava podrazumeva da oni predstavljaju napad na međunarodnu zajednicu u celini i da, stoga, svaka država ima pravo da ih kaznu“.²⁰ Sudija Međunarodnog suda pravde Gijom, u svom izdvojenom mišljenju povodom Presude u slučaju Nalog za hapšenje, ističe da se poreklo tog principa (univerzalne nadležnosti, prim. aut.) vezuje za misli Huga Grocijusa i Kovaruviasa, navodeći da su još oni uočili da je nedopustivo omogućiti miran život onome ko je na drugoj teritoriji počinio stravične zločine.²¹

U skladu sa praksom međunarodnog prava i međunarodnopravnim obavezama koje je Ujedinjeno Kraljevstvo preuzelo potpisivanjem nekih sporazuma, univerzalna nadležnost britanskih sudova ostala je neupitna.

¹⁶ “The Case of General Pinochet: Universal jurisdiction and the absence of immunity for crimes against humanity”, Amnesty International, 1998, p. 9.

¹⁷ Edward Snyder, “The Dirty Legal War: Human Rights and the Rule of Law in Chile 1973–1995”, op. cit., p. 264.

¹⁸ Budući da su i Španija i Čile potpisnici konvencije, pitanje dvostruke inkriminisanosti nije predstavljalo centralno pitanje procesa pred Domom lordova.

¹⁹ Tijana Šurlan, “Princip univerzalne krivične nadležnosti”, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, vol, 16, br. 2, 2011, str. 109.

²⁰ Bianchi Andrea, “Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case”, op. cit., p. 245.

²¹ Tijana Šurlan, “Princip univerzalne krivične nadležnosti”, op. cit., str. 103.

Borba u Domu lordova je nastavljena oko pitanja imuniteta generala Pinočea. Pinočeovi advokati su isticali da je on, u vreme činjenja dela za koja je optužen, bio šef države, te da je međunarodna praksa tradicionalno poštovala apsolutni imunitet šefova država, sprečavajući na taj način sprovođenje krivičnog postupka drugih država.²² Prema britanskom Zakonu o državnom imunitetu, Pinoče, kao bivši šef države uživa ograničeni, *ratione materiae* imunitet, što znači da je zaštićen samo u odnosu na „službena dela“, odnosno aktivnosti koje su proistekle iz funkcije šefa države. Ključno pitanje koje se nameće u svakom razmatranju ove problematike jeste – šta su to „službena dela“ i gde se nalazi granica između „službenih dela“, počinjenih u funkciji državnog organa, i privatnih dela osobe koja je na položaju. Jedan od zaključaka Međunarodnog suda u Nirnbegu i jedna od njegove najznačajnije zaostavštine je zaključak da su „zločini protiv međunarodnog prava počinjeni od strane ljudi, a ne apstraktnih entiteta, i da se izvršenje odredbi međunarodnog prava može ostvariti samo kažnjavanjem tih počinioca“. Na tom principu počiva i Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda. Statut izričito predviđa da šefovi država ne uživaju imunitet za zločine po međunarodnom pravu.²³

U međunarodnom pravu i tortura i imuniteti šefova država imaju karakter *ius cogens*, što podrazumeva da su i obaveza kažnjavanja zločina mučenja i imuniteti predsednika peremptorne prirode.²⁴ Pojedini autori poput Blek-Brenča (Black-Branch) bili su mišljenja da je „državni imunitet imao dužu podršku u više zemalja širom sveta, te da zbog toga ima prioritet u hijerarhiji principa“.²⁵ Takvog mišljenja bila su i dvojica sudija Doma lordova koja su 25. novembra 1998. glasala protiv izručenja Augusta Pinočea.²⁶ Međutim, to nije bilo dovoljno za njegovo oslobađanje, jer su preostala trojica sudija glasala za ekstradiciju i primat kažnjavanju međunarodnog zločina u odnosu na domaće zakone u imunitetu. Lordovi Nikols, Stejn i Hofman su bili stava da Pinoče ne uživa imunitet od jurisdikcije britanskih sudova, u odnosu na pripisane mu zločine po međunarodnom pravu – i da stoga ne uživa imunitet na ekstradiciju.²⁷

²² Ruth Wedgewood, „Augusto Pinochet and International Law“, *Mc Gill Law Journal*, no. 241, 2000, p. 243.

²³ Michael Byers, „The Law and Politics of the Pinochet Case“, op. cit., p. 419.

²⁴ Detaljnije o prirodi *ius cogens* normi: Bojan Milisavljević, „Normativni ili pravno stvarajući ugovori u međunarodnom pravu“, *Pravna riječ (časopis za pravnu teoriju i praksu)*, br. 20, god. 6, 2009, str. 741-751.

²⁵ Johathan Black-Branch, „Sovereign Immunity Under International Law: The Case of Pinochet“, in: Diana Woodhouse, *The Pinochet Case: A Legal and Constitutional Analysis*, .Hard Publishing, London, 2000, p. 101.

²⁶ Ovaj stav podržava i profesor Milenko Kreća koji smatra da je krivičnopravni imunitet šefa države apsolutne prirode i, u osnovi, predstavlja refleks fundamentalnog principa *par in parem non habet imperium*. Detaljnije: Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Izdavački centar PFUB, 2011, str. 274.

²⁷ Michael Byers, „The Law and Politics of the Pinochet Case“, op. cit., p. 429.

Odluka je doneta na osnovu njihovog stava da dela mučenja, kidnapovanja i ubistava, za koja je Pinoče optužen, ne spadaju u tradicionalne funkcije šefa države, te da se s toga ne mogu smatrati „službenim aktima“. Lord Nikols, sa čijim je mišljenjem Lord Hofman saglasan, smatrao je da „međunarodno pravo, u čijem svetlu domaće zakonodavstvo treba da bude interpretirano, jasno u stavu da određeni načini vladanja.. nisu prihvatljivi ni za koga“ i da bi „suprotan zaključak bio ismevanje međunarodnog prava“.²⁸ S druge strane, lord Lojd i lord Bingem su bili stava da Pinoče uživa imunitet za dela koja mu se stavljaju na teret, ali njihovi glasovi nisu bili dovoljni, i Dom lordova je glasanjem tri prema dva, odlučio da nastavi sa procesom ekstradicije Pinočea.

Politički kontekst procesa

Nakon pozitivne odluke Doma lordova, prema engleskom zakonodavstvu, sledeću odluku o nastavku ekstradicije trebalo je da donese ministar unutrašnjih poslova, Džek Stro (Jack Straw). Kao ministar unutrašnjih poslova on je trebalo da, prema Zakonu o ekstradiciji iz 1989, donese kvazi-sudsku odluku o nastavku ekstradicionog postupka ili puštanju Pinočea na slobodu. Bajers je jedan od autora koji je istraživao političku pozadinu „slučaja Pinoče“. On smatra da su ministar Stro i sudije u procesu bile pod pritiskom visoke politike, koja zbog nacionalnih političkih i ekonomskih interesa nije bila voljna da kvari odnose sa dugogodišnjim saveznikom. Naročite pritiske na Stroa u pravcu puštanja Pinočea, prema Bajersu, vršile su vlade Čilea i Sjedinjenih Država, što će umnogome uticati na njegovu konačnu odluku, godinu dana kasnije.²⁹ U svakom slučaju, „Stro je uspeo da se odupre zahtevima Margaret Tačer i ostalih, koji su smatrali da je „saosećanje“ za starog, bolesnog čoveka ispravno rešenje“³⁰, i 9. decembra 1998. godine donosi odluku o nastavku ekstradicije. Prema Bi-Bi-Siju, Margaret Tačer je ovu odluku opisala kao „neuspeh političkog rukovodstva“.³¹

„Slučaj Pinoče“ može se posmatrati i u širem kontekstu sukoba između suverenizma i mondijalizma, odnosno, tradicionalnog shvatanja, po kome su države najvažniji akteri na međunarodnoj sceni i da prema tome nisu nikome odgovorne za svoje postupke, i novije škole mišljenja po kojoj su države u svojim istupanjima ograničene nizom opšteprihvaćenih moralnih i pravnih principa, i koja vidi pojedinca, sa svojim pravima, kao centralnu

²⁸ Bianchi Andrea, „Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case“, op. cit., p. 241.

²⁹ Michael Byers, „The Law and Politics of the Pinochet Case“, op. cit., p. 430.

³⁰ Janine Davidson, *The Pinochet Precedent: Pushing Human Rights Standards in International Law*, op. cit., p. 9.

³¹ *Pinochet to face extradition bid*, BBC News, 1998, Internet, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/231462.stm>, 16/04/2018.

figuru svetske politike. Na jednoj strani stoji princip suvereniteta sa svojim posledicama, koje podrazumevaju i imunitet; dok na drugoj strani imamo predstavu da bi fundamentalna ljudska prava trebalo da se poštuju, i da naročito gnusne povrede (ljudskih prava, prim. aut.), bilo da su počinjene od strane država ili pojedinaca, treba da budu procesuirane. U međunarodnom pravu prošlog vremena, predsednik države je mogao da radi šta mu je volja i da se, do kraja života, oslanja na činjenicu da je imun pred sudovima. Slučaj Pinoče, po mnogima, trebalo je da predstavlja prekretnicu u međunarodnom pravu po tom pitanju. Treba napomenuti i da je njegov proces vođen u vremenu otpočinjanja sa radom Međunarodnih tribunala za zločine na prostoru bivše Jugoslavije i Ruande, i da je stručno i javno mnjenje u takvom ambijentu bilo nerasploženo za prelaženje preko Pinočeovih zločina.

Drugi i treći proces pred Domom lordova

Nakon odluke Džeka Stroa, o nastavku ekstradicije, advokati generala Pinočea uložili su žalbu na postojanje pristrasnosti jednog od sudija u procesu. Sudija, lord Hofman, obavljao je funkciju direktora Amnesty Internešnal Čeriti Limited³² (AI), jedne od organizacije iz AI sistema. Budući da je AI jedna od organizacija koja su aktivno učestvovala u procesu i lobirale za ekstradiciju i procesuiranje Pinočea, za međunarodno pravo je to dovoljan dokaz o postojanju pristrasnosti. Ovo je podrazumevalo da presuda od 25. novembra mora biti oborena. Tradicija, zrelost i inherentna fleksibilnost britanskog ustava³³, omogućili su da pravnici Doma lordova otpočnu novu proceduru i sačine novi panel od pet sudija, kako bi se saslušali argumenti po pitanju pristrasnosti. Ceo drugi proces bio je posvećen utvrđivanju pristrasnosti lorda Hofmana, a pošto je ona i zvanično utvrđena, bilo je neophodno sazvati novi panel i početi ceo postupak i raspravu o imunitetu ispočetka.

Za treći Pinočeov proces izabran je panel od sedam sudija. Za razliku od prvog, u ovom procesu „pitanje nije bilo o tome da li je mučenje izvan opsega „zvaničnih“ dužnosti šefa države, već, kada je mučenje postalo krivično delo u Britaniji“, što je, u skladu sa principom dvostruke inkriminisanosti, bilo neophodno za izručenje Pinočea. Dakle, koplja su se lomila oko činjenice da li su Pinočeova dela, u vreme kada su počinjena, bila zločin za ekstradiciju u britanskom zakonodavstvu. Većinom od šest prema jedan, Dom lordova je u dugom i komplikovanom procesu presudio da general Pinoče nije imun u odnosu na mučenja i zaveru da se počine mučenja, koja su počinjena u

³² Za razliku od njegovog bivšeg angažovanja, poznata je bila činjenica da je supruga lorda Hofmana, takođe, bila zaposlena u AI.

³³ Ujedinjeno Kraljevstvo nema pisani ustav. O prirodi i funkciji britanskog ustava detaljnije: Vladan Petrov, *Engleski ustav*, Službeni glasnik i Izdavački centar PFUB, 2007, str. 262.

periodu posle 8. decembra 1988, kada su se dogodile britanska ratifikacija Konvencije protiv mučenja i njena implementacija u odeljak 134 Krivičnog zakona iz 1988.³⁴ Iako je tako optužnica svedena na ograničeni vremenski period, španski sudija Garzon je imao neophodan materijal za nastavak ekstradicije. U aprilu 1999. ministar Stro donosi odluku o nastavku ekstradicionog procesa, što je u skladu sa obavezom koju je Britanija preuzela u Konvenciji protiv mučenja da procesuirá zločine ili da isporuči okrivljenog u neku od zemalja potražnje. Na odluku koja je još jednom potvrđena u narednom periodu, Čile podnosi prigovor, zahtevajući puštanje Pinočea iz medicinskih razloga. Stručna medicinska komisija, koja je formirana na inicijativu ministra Stroa, nakon detaljnog pregleda generala Pinočea, utvrđuje da on nije sposoban za suđenje, a samim tim, ni za ekstradiciju. Tada je postalo jasno da je Pinoče bio zaista veoma bolestan, da je patio od ozbiljnog oštećenja mozga i memorije, i da ne bi bio u stanju da adekvatno prati suđenje. U takvim okolnostima, ministar Stro donosi odluku o puštanju Pinočea na slobodu, što je i učinjeno u martu 2000.

Povratak u Čile

Iako je izbegao ekstradiciju u Španiju, Pinoče se po povratku kući našao na udaru domaćeg zakonodavstva. Novi politički prostor, nastao Pinočeovim hapšenjem, upotpunjen je sudskim reformama s kraja devedesetih godina kojom je izmenjena kompozicija čileanskih sudova i uklonjeno mnogo sudija postavljenih od strane Pinočea. Otuda i ne čudi što mu već istog meseca Apelacioni sud skida imunitet³⁵ za slučaj „Karavan Smrti“,³⁶ što rezultira podizanjem optužnice od strane sudije Guzmána, u decembru 2000. Temelj za tako nešto je već napravljen samim procesima u Londonu, kao i činjenicom da je čileanska vlada formirala specijalne organe za ispitivanje istine o njegovoj vladavini. Čileanska Nacionalna komisija za istinu i pomirenje, formirana od strane predsednika Patrisija Ajlvina 1990, zajedno sa izveštajem vlade Čilea upućenim Komitetu protiv mučenja, dovode do zaključka da je tajna služba, DINA, pod direktnom komandom generala Pinočea, odigrala centralnu ulogu u politici sistematskog i rasprostranjenog kršenja ljudskih prava u Čileu.³⁷ I optužnica za „Karavan smrti“, i sve ostale optužnice podignute od strane sudije Guzmána i drugih su, u narednom periodu, zbog medicinskih razloga suspendovane od strane

³⁴ Andrea Bianchi, „Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case“, op. cit., p. 243.

³⁵ Pinoče i članovi hunte su Zakonom o amnestiji stavljeni van zakona. Diktator je uživao imunitet i po osnovu funkcija koje je obavljao – predsednik, senator i bivši predsednik.

³⁶ Naziv za kaznenu ekspediciju koja je u periodu nakon puča harala Čileom.

³⁷ *The Case of General Pinochet: Universal jurisdiction and the absence of immunity for crimes against humanity*, Amnesty International, 1998, Internet <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR45/021/1998/en/18/04/2018>.

Vrhovnog ili Apelacionog suda. Rezultati medicinskih analiza su pokazali isto ono što i londonska – Pinoče zbog demencije i moždanih problema nije bio sposoban za suđenje. Sve do 28. maja 2004. kada mu je apelacioni opozvao status demencije, na osnovu televizijskog intervjua u kome je Pinoče, po mišljenju veštaka, demonstrirao psihičku vitalnost i prisebnost. Odlukom čileanskog vrhovnog suda ukinut mu je imunitet, optužnice su obnovljene i Pinočeju je određen kućni pritvor.³⁸ Međutim, u decembru 2006. godine on umire, neosuđen ni za jedno od dela stavljenih mu na teret.

Zaključak

Slučaj Pinoče je nesumnjivo važan događaj u međunarodnom pravu, u domenu odgovornosti vlastodržaca za unutrašnje nelegalne akte. Taj proces je trebalo da označi početak redefinisanja odnosa između tradicionalne i savremene koncepcije prava, u kojem bi primat i konačnu prevagu trebalo da ostvari ova druga. Pojam individualne odgovornosti za zločine protiv čovečnosti, aktivna uloga lokalnih sudova u izvršenju međunarodnog prava, kao i stalna erozija doktrine imuniteta inostranih suverena su sve elementi koji su teško uklopljivi u tradicionalnu predstavu međunarodnog pravnog sistema kao horizontalno organizovane zajednice suverenih i nezavisnih država.³⁹ Skidanje Pinočeovog imuniteta je očigledan dokaz ove trenda. Ipak, teško je očekivati da jedan slučaj može da pokrene lavinu procesuiranja despota širom sveta, iz razloga što su političke okolnosti uvek igrale presudnu ulogu. Iako su mogućnosti da "slučaj Pinoče" uzdrma tradicionalni sistem ograničene, sam proces je omogućio dalja procesuiranja u Čileu. Pored toga, poslao je poruku da svako, bez obzira na položaj, pre ili kasnije može biti procesuiran, odnosno potvrdio je da je osnovna vrednost prirodnog prava pravna jednakost svih njenih subjekata.⁴⁰

Literatura

- Bethell, Leslie, *The Cambridge History of Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- Bianchi, Andrea, "Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case", *European Journal of International Law*, vol.10 no. 2, 1999.
- Black-Branch, Johathan, "Sovereign Immunity Under International Law: The Case of Pinochet", in: Diana Woodhouse, *The Pinochet Case: A Legal and Constitutional Analysis*, Hard Publishing, London, 2000.

³⁸ Lidija Kos-Stanišić, *Latinska Amerika – Povijest i politika*, Golden marketing i Tehnička knjiga, Zagreb, 2009, str. 190.

³⁹ Andrea Bianchi, "Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case", op. cit., p. 271.

⁴⁰ Hans Kelsen, "The Principle of Sovereign Equality of States as a Basis for International Organization", *The Yale Law Journal*, vol. 53, no. 2, Mar., 1944, pp. 207-220.

- Byers, Michael, "The Law and Politics of the Pinochet Case", *Duke Journal of Comparative & International Law*, vol. 10, no. 2, 2000.
- Couso, Javier, Lovera Parmo, Domingo, Guiloff, Mathias and Coddou, Alberto, *Constitutional Law in Chile*, Wolter Kluwer Law & Business, Alphen aan den Rijn, 2011.
- Davidson, Janine, *The Pinochet Precedent: Pushing Human Rights Standards in International Law*, University of South Carolina, Chapel Hill, 2001.
- Džuverović, Nemanja, "Uloga SAD u društvenim i političkim procesima u Latinskoj Americi početkom XX veka", *Godišnjak FPN*, god. 3, br. 3, 2009.
- Indić, Trivo, "Revolucija u Latinskoj Americi u dvadesetom veku", u: *Latinska Amerika u dvadesetom veku*, Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista, Beograd, 1999.
- Kelsen, Hans, "The Principle of Sovereign Equality of States as a Basis for International Organization", *The Yale Law Journal*, vol. 53, no. 2, Mar., 1944.
- Klajn, Naomi, *Doktrina šoka - Procvat kapitalizma katastrofe*, Samizdat B92, Beograd, 2009.
- Kos-Stanišić, Lidija, *Latinska Amerika - Povijest i politika*, Golden marketing i Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.
- Kreća, Milenko, *Međunarodno javno pravo*, Izdavački centar PFUB, 2011.
- Milislavljević, Bojan, "Normativni ili pravno stvarajući ugovori u međunarodnom pravu", *Pravna riječ (časopis za pravnu teoriju i praksu)*, br. 20, god. 6, 2009.
- Milislavljević, Bojan, "Krivičnopravni imunitet predstavnika države", *NBP - Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 1, god. 20, 2015.
- Nikolić, Aleksa, "The Guayana Esequiba conflict: Key Historical Framework and Legal Issues", *Review of International Affairs*, vol. 69, no. 1169, 2018.
- Paligorić, Ljubomir, *Istorija Latinske Amerike*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2003.
- Petrov, Vladan, *Engleski ustav*, Službeni glasnik i Izdavački centar PFUB, 2007.
- Pinochet to face extradition bid*, BBC News, 1998, Internet, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/231462.stm>, 16/04/2018.
- Snyder, Edward, "The Dirty Legal War: Human Rights and the Rule of Law in Chile 1973-1995", *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, vol. 2, no. 2, 1995.
- Šurlan, Tijana, "Princip univerzalne krivične nadležnosti", *NBP - Žurnal za kriminalistiku i pravo*, vol. 16, br. 2, 2011.
- "The Case of General Pinochet: Universal jurisdiction and the absence of immunity for crimes against humanity", Amnesty International, 1998.

The Case of General Pinochet: Universal jurisdiction and the absence of immunity for crimes against humanity, Amnesty International, 1998, Internet <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR45/021/1998/en/18/04/2018>.

Wedgewood, Ruth, "Augusto Pinochet and International Law", *Mc Gill Law Journal*, no. 241, 2000.

Aleksa NIKOLIĆ
Stefan JOJIĆ

PRIVILEGES AND IMMUNITIES OF THE HEAD OF STATE: THE PINOCHET CASE

Abstract: According to many, the Pinochet case is one of the most important guiding processes in international law. Besides the international law factors, the case was "coloured" by the influence of high international and domestic politics, activism, NGOs and other fighters for human rights, as well as personal characteristics and biographies of some judges and other authorities in the process. In addition to the problem of the jurisdiction of the British courts, the central issue of the process was the question of General Pinochet's immunity. Another indication of the importance of the case is the dispute about the "supremacy" of two international legal obligations with the character of *ius cogens* during this process – the obligation to respect the immunity of the head of state in relation to the obligation to prosecute criminal acts of torture. This is why this process should represent a turning point in international law regarding the prosecution of criminal acts committed by senior state authorities towards their citizens.

Key words: Augusto Pinochet, Chile, head of state, *ius cogens*, immunity, crime, processing.

UDK 316.72(497)
316.72(496.16)
Biblid 0543-3657, 71 (2018)
God. LXIX, br. 1171, str. 72–83
izvorni naučni rad
Primljen: 1.6.2018.

*Marina KOMAD*¹

Odnos balkanizacije i evrointegracija kroz proces razgradnje bikulturnih identiteta na prostoru bivše Jugoslavije

Sažetak: Predmet analize ovog rada je fenomen transformacije bikulturnog identiteta u kontekstu integracija u širu multikulturnu zajednicu, a pojam “kulturno” za potrebe ovog rada sužava se na direktnu povezanost sa teritorijalizovanim etničkim identitetom. Rad se bavi načinom ugradnje bikulturnih identiteta u proces međukulturnog komuniciranja i multikulturne entitete, analizirajući taj proces na primeru zemalja Zapadnog Balkana u kontekstu evrointegracija, sa posebnim osvrtom na izgradnju nezavisne Crne Gore. Osnovna teza koja će biti izneta u ovom radu je da proces međukulturnog komuniciranja i multikulturnog društva kao preduslov ima upravo suprotan proces -prethodno jasno razgraničavanje pojedinačnih identiteta. Drugačije rečeno, proces integracija različitih nacionalnih identiteta u širu zajednicu zapravo pospešuje prethodno oštrije razgraničavanje različitih identiteta, nego što relaksira razlike između njih na putu ka novom “superidentitetu”.

Ključne reči: bikulturni identitet, multikulturni identitet, nacionalni identitet, dijakritike, Srbija i Crna Gora, evrointegracije, balkanizacija.

1. Uvod

Izgradnja nezavisne crnogorske države 2006. godine odvija se uporedo sa procesom izgradnje nezavisnog crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta. Istovremenost ta dva procesa podrazumevala je da baš kao što je nezavisnost crnogorske države u političkoj praksi podrazumevala odvajanje od Republike Srbije, tako je i izgradnja crnogorskog nacionalnog i kulturnog

¹ Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Student na doktorskim studijama kulturologije, marina_komad@yahoo.com

identiteta podrazumevala odvajanje od srpskog identiteta. Oba ta procesa odvijala su se u odnosu na "drugo", a izgradnja državnih granica nije bila dovoljna. Bilo je potrebno istovremeno izgraditi i dijakritike.² Primer izgradnje nezavisne crnogorske države posebno je zanimljiv izbor za temu ovog rada jer na najplastičniji način pokazuje da bikulturni identitet zapravo ne predstavlja stepenik ka multikulturalizmu, već više svojevrsan "kamen spoticanja" na tom putu. Istovremeno, primer Crne Gore je samo jedan u nizu primera da balkanizacija nije, kao što bi se moglo pretpostaviti, trend suprotan procesu evrointegracija, već prečesto njegova pretpostavka i nužna faza, što je i ključna hipoteza ovog rada. Praksa je pokazala da Evropska unija, kao šira zajednica različitih kultura koja uvažava postojanje različitih identiteta, istovremeno za pretpostavku ima prethodni trend homogenizacije identiteta u državama i državnim zajednicama koje su imale bikulturne i multikulturne identitete. U političkom smislu taj proces prati razgradnja državnih zajednica, a u socijetalnom konstruisanje zasebnih nacionalnih i kulturnih identiteta nakon te razgradnje. Dakle, države na putu ka evropskim integracijama, prethodno prolaze fazu dezintegracije zajednica u kojima su do tada egzistirale. SFRJ je upravo primer dezintegriranja jednog multikulturnog projekta, kako bi potom države sa zasebnim državnim i identitetskim suverenitetom pristupile novom multikulturnom projektu i novoj zajednici država.

U prvom delu ovog rada biće definisani termini bikulturnog identiteta i međukulturnog komuniciranja i objašnjeni na način na koji će biti upotrebljeni za temu ovog rada. Potom će biti prikazano kako je izgradnju nezavisne crnogorske države pratila konstrukcija crnogorskog kulturnog i nacionalnog identiteta. Postavlja se pitanje, da li je, interpretativistički posmatrano, došlo zaista do razgradnje bikulturnog u korist nametanja monokulturnog identiteta, ili je bikulturni identitet opstao na račun stvaranja identitetske i svojevrsne dijakritike unutar samog crnogorskog društva. Na kraju će biti prikazana druga dimenzija ovog procesa u širem kontekstu odnosa balkanizacije³ i evrointegracija. Ključno pitanje koje se postavlja u radu je da li je, zapravo, multikulturni projekat Evropske unije zamišljena konstrukcija koja u praksi pospešuje homogenizacije i kulturne diferencijacije kod budućih članica i kandidata. Ukoliko je to istina, postavlja se pitanje da li dinamika procesa evrointegracija diktira dinamiku izgradnje zasebnih

² "Drugim rečima on (Fredrik Bart) je predložio da se proučava veza sopstvo–drugo takoreći od crte koja se koristi kao granični marker identiteta, a koju je on nazvao dijakritikom." U Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 25.

³ Termin "balkanizacija" nastao je u drugoj polovini 19. veka da bi se njime označilo nastajanje niza država na ruševinama turskog carstva.", Branimir Stojković, *Identitet i komunikacija*, Čigoja, Beograd, 2002, str. 46.

U ovom radu termin se koristi da bi označio proces nastajanja novih država nakon raspada SFRJ.

identiteta uz razgradnju zajedničkih. Ukoliko se identiteti izgrađuju u odnosu na identitet "drugog" i uz upotrebu "drugog", bilo da se "drugog" posmatra kao prijatelj ili kao neprijatelj, da li je onda evropski kontinent u perspektivi suštinski suživot različitih identiteta dijakritički jasno razdvojenih, a ne egzistiranje država koje dele zajednički evropski identitet? Budući da Evropska unija predstavlja najuspešniji mirovni projekat u istoriji Evrope, onda bi mogao da se izvede zaključak da je upravo identitetska razdvojenost u praktičnom zajedništvu uspešan recept za miran suživot aktera sa različitim identitetima. U krajnjem se dolazi do dileme da li je zapravo procenat uspešnosti multikulturalnog projekta direktno proporcionalan nivou homogenizacije učesnika tog projekta. Odnosno, pitanje je da li je uspeh multikulturalnog projekta određen nivoom onoga što se, po definiciji, određuje kao njegova suprotnost.

2. Bikulturalni identitet i međukulturalno komuniciranje

Budući da govorimo o izgradnji sopstvenog identiteta u odnosu na identitet "drugog", na terenu politike identiteta međukulturalno komuniciranje možemo definisati i kao međuidentitetsko komuniciranje. "Termin politika identiteta se koristi da bi se označile u prvom redu aktivnosti usmerene na razvoj i učvršćivanje kolektivnih identiteta."⁴ Svaki kolektiv ili pojedinac ima više različitih identiteta, a u ovom slučaju govorimo o kolektivnom nacionalnom identitetu i načinu na koji se on izgrađuje kroz interakciju sa drugim identitetom i kroz proces teritorijalizacije etničkog. Predmet ove analize odnosi se, pre svega, na identitetsku politiku država Zapadnog Balkana, odnosno bivših jugoslovenskih država i način izgradnje nacionalnih identiteta novih država u odnosu na druge, ali i u odnosu na njihovu težnju za pripadanjem širem identitetu Evropske unije.

Etnički identitet predstavlja primarni identitet, jer je za razliku od situacionih identiteta prisutan tokom čitavog života pojedinca. Razlika između nacionalnog i etničkog identiteta ogleda se u tome što se etnički identitet odnosi na poreklo, a nacionalni na pripadanje određenoj naciji. Ovde je bitno ukazati na ovu razliku i objasniti zašto se u radu koristi upravo termin "nacionalni identitet", a ne "etnički". Proces prevođenja jugoslovenskog identiteta u identitete zasebnih nacionalnih država je zapravo bio proces koji je išao u smeru poklapanja nacionalnog i etničkog identiteta u granicama pojedinačnih država. Države članice SFRJ su nosile jugoslovenski nacionalni identitet, ali su istovremeno imale i svoje posebne etničke identitete, koji su se odnosili na svest o zajedničkom poreklu.⁵ Proces balkanizacije, posmatran kroz prizmu identitetske politike, počivao je na razgradnji kolektivnog

⁴ Branimir Stojković, *Identitet i komunikacija*, op.cit., str. 11.

⁵ Etnički identitet može biti utemeljen na nacionalnosti, rasi, religiji ili jeziku.

jugoslovenskog identiteta i izgradnji sopstvenih etničkih identiteta nezavisnih država nastalih iz SFRJ.

Bikulturni identitet odnosi se na suživot dva kulturna identiteta. Za razliku od multikulturalizma koji predstavlja "ideju ili ideal o skladnom suživotu različitih etničkih i kulturnih grupa u okviru pluralističkog društva"⁶, bikulturalizam se odnosi na suživot dve različite grupe, od kojih je jedna obično dominantnija. Termin multikulturalizam prvi put je upotrebio predsednik kanadske vlade 1971. upravo ukazujući na potrebu za preciznijim određivanjem kanadskog društva kao multikulturnog, umesto bikulturnog.⁷ U ovom radu govorimo o bikulturnom identitetu, ne kao o stepeniku ka multikulturnom društvu, već kao o instrumentu za izgradnju nacionalnih identiteta kroz proces tenzija unutar bikulturalizma, odnosno o razgradnji bikulturalizma u korist ustoličavanja željenog dominantnog identiteta, ne samo kulturnog, već kao etničkog i nacionalnog. Radi se zapravo o, za Centralnu i Istočnu Evropu karakterističnoj, upotrebi kulturnih i etničkih identiteta za konstrukciju i teritorijalizaciju etniciteta. Ta karakterističnost ogleda se upravo u izrazitoj teritorijalnoj koncipiranosti etniciteta, odnosno u konstrukciji istovetnosti etničkog i nacionalnog identiteta unutar državnih granica. "Ne bi trebalo zaboraviti da pojmovi "državljanin" i "državljanstvo" u gotovo svim slovenskim jezicima stoje u tesnoj vezi sa teritorijalno konotiranim pojmom "rezidencije", a ne sa pripadnošću jednoj apstraktnoj političkoj zajednici."⁸ Izgradnja nezavisnih država nakon raspada SFRJ praćena je instrumentalizacijom identiteta "drugog" u svrhu oblikovanja sopstvenog. "Etnocentrizam je sadržan u stavu koji načine ponašanja, verovanja, shvatanja sveta i znanja drugih procenjuje sa pozicija vrednosti sopstvene kulture."⁹ Dakle, konstrukcija etničkog identiteta, odnosno usmerenost na izgradnju etniciteta, podrazumeva vrednovanje sopstva u odnosu na "drugog", što prethodno zahteva jasno razgraničavanje "drugog" u odnosu na sopstvo.

Budući da "osnova za razlikovanje međukulturne od unutarkulturne komunikacije je stepen homogenosti, odnosno heterogenosti učesnika u njoj",¹⁰ međukulturno komuniciranje pretpostavlja postojanje "drugog" i to različitog "drugog". Međutim, može se zaključiti da što su te razlike manje, to je potreba za nivoom konstrukcije te različitosti veća. Pretpostavka je da

⁶ Branimir Stojković, *Identitet i komunikacija*, op. cit., str. 75.

⁷ "Termin bikulturalizam ne oslikava dovoljno dobro naše društvo. Reč multikulturalizam je u tom pogledu preciznija.", Pjer Trido, 1971.

⁸ Kristijan Đordano, *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001, str. 228.

⁹ Ugo Fabijeti, Roberto Maligeti, Vinčenco Matera, *Uvod u antropologiju*, Clio, Beograd, 2002, str. 20.

¹⁰ Branimir Stojković, *Identitet i komunikacija*, op. cit., str. 27.

je viši stepen pripadanja istoj zajednici iskustva¹¹ proporcionalan višem stepenu mogućnosti međukulturne komunikacije. Međutim, u odnosu na ovaj zaključak proces balkanizacije predstavlja svojevrsan paradoks – težnju za poklapanjem kulturnog, etničkog i nacionalnog, i izgradnja tih identiteta u odnosu na druge za proizvod ima fenomen da što su razlike među učesnicima komunikacije manje, to postoji veća potreba za konstruisanjem artificijelnih razlika i njihovim naglašavanjem. Paradoks zapravo proizilazi iz potrebe da se slični identiteti učine različitim, kako bi bili u skladu sa potrebom postojanja zasebne države čija će nezavisnost biti ispraćena i nezavisnim, drugačijim identitetima. Može se zaključiti da ukoliko postoji potreba za teritorijalnim razgraničavanjem identiteta, sličnost između sopstva i "drugog" je osnov za konstrukciju razlika, a ne naglašavanje sličnosti. Istorija jugoslovenstva pokazuje da važi i obrnuto – kada je cilj brisanje granica, tada je ista zajednica iskustva služila kao osnov za udruživanje. Dakle, etnički i nacionalni identitet su instrumenti koji se upotrebljavaju u polju onoga što Ardžun Apaduraj naziva "imaginativnom konstrukcijom razlika",¹² na način koji je uslovljen ciljem.

3. Međuzavisnost crnogorskog i srpskog identiteta

Uzimamo za primer izgradnju nezavisne crnogorske države, ne samo kao poslednje faze razgradnje Jugoslavije, veći zbog toga što na primeru Srbije i Crne Gore možemo jasnije analizirati fenomen bikulturnog, koji je u ranijim fazama Jugoslavije uvek manje ili više zamagljen multikulturnim. Izgradnja nezavisne crnogorske države odvijala se uporedo u političkom i socijetalnom sektoru. To znači da je stvaranje političkih preduslova za odvajanje od Republike Srbije, čime je konačno nestala Jugoslavija, praćeno kreiranjem i crnogorskog nacionalnog identiteta. Kreiranje tog identiteta je istovremeno bilo i uzrok i posledica kreiranja nezavisne države, odnosno može se reći da su oba fenomena služila kao katalizator jedan drugom. Izgradnju crnogorske države mogli bismo posmatrati kroz tri aspekta. Prvo, izgradnja nezavisne crnogorske države po prirodi stvari je u direktnoj vezi sa "drugim", jer crnogorska država nastaje upravo sticanjem nezavisnosti od "drugog". Dakle, crnogorski nacionalni identitet i crnogorska država nastaju prvenstveno tako što postaju sopstvo jasno odvojeno od "drugog".

¹¹ "Što je zona zajedničkog iskustva veća u odnosu na ukupno iskustvo svakog od učesnika u komunikaciji, to je na lakša i obratno – minimum zajedničkog iskustva znači minimalne mogućnosti komunikacije." Ibid., str. 28.

¹² "Ideja etniciteta koju predlažem oslanja se na svesnu i imaginativnu konstrukciju razlika, kao i na njihovu mobilizaciju. Kultura 1, virtuelno beskonačna arhiva razlika, svesno je preoblikovana u Kulturu 2, skup tih razlika koji predstavlja dijakritike grupnog identiteta." U Ardžun Apaduraj, *Kultura i globalizacija*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2011, str. 30.

Drugo, proglašenje nezavisne Crne Gore je, kao poslednja reifikacija procesa balkanizacije, interesantan za studiju slučaja u posmatranju šireg konteksta specifičnosti kreiranja etniciteta ne samo na Zapadnom Balkanu, već u Istočnoj i Centralnoj Evropi. I poslednje, proces odvajanja Srbije i Crne Gore je primer procesa kreiranja teritorijalnih i identitetskih granica između država koje imaju zajednički strateški cilj članstva u Evropskoj uniji.

Crna Gora se suočava sa svojevrsnim dvostrukim bikulturnim identitetom. U smislu etničkog identiteta deo stanovništva se osećao kao da etnički pripada Crnogorcima, a deo Srbima. U nacionalnom smislu, dvostruki identitet se odnosio na pripadanje Crnoj Gori i pripadanje Jugoslaviji. U tom kontekstu u prvom se može govoriti o bikulturnom identitetu, a u drugom o dvostrukom nacionalnom identitetu. Izgradnja nezavisne Crne Gore zahtevala je odvajanje od obe "dvostrukosti" i izgradnju, ne samo sopstvene nezavisne države, već uporedo i sopstvenog nezavisnog identiteta. Proglašenje postojećih teritorijalnih granica granicama između dve nezavisne države predstavljao je deo političke borbe. Međutim, povlačenje dijakritika između Srbije i Crne Gore zahtevalo je i jasnu izgradnju dijakritika među nacijama koje pripadaju umnogome istoj zajednici iskustva, i čiji identiteti se u velikoj meri poklapaju. Izgradnja identitetskih identifikatora¹³ pratila je specifičnu matricu konstrukcije identifikatora karakterističnu ne samo za druge države Zapadnog Balkana, već cele Istočne i Centralne Evrope, za koje Kristijan Đordano tvrdi da imaju "težnju za mono-etničkom teritorijalnošću".¹⁴ Ta težnja je u slučaju Crne Gore značila redefinisane crnogorske države, kao države bikulturnog identiteta, u državu u kojoj je "zvanični" i dominantni identitet crnogorski, a srpski posmatran kao jedan od manjinskih. Specifičnost crnogorskog primera ogleda se u tome da deo stanovništva koji zadržava srpski identitet, nije u etničkom smislu manjina, već pripada istom etničkom poreklu kao i onaj drugi deo stanovništva koji prisvaja novi, od srpskog nezavisni, crnogorski identitet. Dakle, u tom smislu kreiranje crnogorskog identiteta nije u direktnoj vezi sa teritorijom i poreklom, koliko sa konstrukcijom novog identiteta, koji se u odnosu na srpski koristi istovremeno i kao oružje i kao štiti. Drugim rečima, da bi nešto postalo crnogorsko, moralo je postati nesrpsko. Taj proces se odvijao u uslovima onoga što Frojd naziva "narcizmom malih razlika". Zajednička istorija, jezik, religija i sl. morali su biti jasno razdvojeni, a linija distinkcije bazirana je na minimalnim

¹³ "Identifikatori predstavljaju obeležja od kojih društvene grupe konstruišu vlastiti identitet, ali i razaznaju i pripisuju identitet drugima budući da im, polazeći upravo od niza obeležja, pridaju određeno, kulturom uslovljeno značenje." U Branimir Stojković, *Identitet i komunikacija*, op.cit., str. 14.

¹⁴ "Težnja za mono-etničkom teritorijalnošću u Centralnoj i Istočnoj Evropi ima duboko ukorenjenu tradiciju, jer ideal etničke čistote bio je, uprkos stvarnoj situaciji, prikriveni manifestni san gotovo svih država tog regiona u predsocijalističkoj epohi." U Kristijan Đordano, *Ogledi o interkulturalnoj komunikaciji*, op.cit., str. 63.

razlikama. To je podrazumevalo potrebu za uspostavljanjem crnogorskog jezika, nezavisnosti crkve, redefinisanjem istorije itd. Jezik je jedna od glavnih odrednica kolektivnog identiteta, pa je uspostavljanje crnogorskog jezika značilo da se i na taj način "kolektivno "mi" moglo i fizički konstatovati, a oni koji ne razumeju naš jezik i ne koriste njegove štampane proizvode postaju "drugi". Oni ne pripadaju istoj naciji."¹⁵ Istovremeno, drugi deo stanovništva koji nije prihvatao nove okolnosti ostajao je privržen modelu po kom su po nacionalnoj pripadnosti bili Crnogorci, ali po etničkoj Srbi. Polje onoga što Apaduraj naziva poljem imaginacije, a Veber subjektivno shvaćenim smislom, imalo je svoju empirijsku objektivizaciju u borbi ova dva identiteta. Upravo kroz tu borbu je i sproveden "menadžment identiteta".¹⁶ "Etnicitet kao menadžment identiteta odlikuje se pak izrazitim organizacionim osobinama; postoje hijerarhije, slojevite strukture, jedno svrshodno, tj. racionalno, gotovo "birokratsko" vođstvo i, ne na poslednjem mestu, jasno formulisani programi i doktrine".¹⁷ I tu zapravo dolazimo do karakteristike izgradnje crnogorskog identiteta koja se ogleda u poklapanju izgradnje identiteta u strukturalnom i kognitivnom smislu. U ovom slučaju menadžment identiteta retifikovan je kroz kreiranje različitih političkih opcija koje su bile suštinski strukturalno otelotvorenje kognitivnog pristupa onih koje zastupaju. U političkom smislu to je značilo da biti "za" ili "protiv" nezavisnosti Crne Gore je biti "za" ili "protiv" Srbije. Napori obe strane nisu bili okrenuti, dakle, samo ka izgradnji sopstva, već ka odbrani od "drugog", a svako identitetsko isticanje, projektovano u areni političke borbe, doživljavano je kao napad koji zahteva odbranu. Upravo sledeći tu matricu nakon proglašenja nezavisnosti Crne Gore, u strukturalnom smislu, tzv. "prosrpska opcija" nastavila je da egzistira kao suprotstavljavanje onome što je proglašenjem nezavisnosti postalo zvanični dominantni diskurs. Međutim, upravo na platformi tih zadržanih tenzija nastavilo se izoštravanje crnogorskog identiteta. Ukoliko ne bi postojali oni "drugi" koji tvrde da su Crnogorci Srbi, ne bi ni postojao dovoljno jak motiv da se argumentuje zašto nisu. Ukoliko ne bi postojali "drugi" koji tvrde da nema razlika između crnogorskog i srpskog jezika, daleko manja bi bila i strast za isticanjem i ozvaničavanjem jezičkih razlika. Ovo se odnosi na uspostavljanje svih drugih distinkcija, koje su za cilj imale da "narcizam malih razlika" preinače u "narcizam ključnih razlika". Dakle, u ovakvim procesima nije ključan obim razlika, već njihova upotrebna vrednost za svrhu diferenciranja identiteta na osnovu njih. Menadžeri identiteta su, dakle, bile političke opcije, a politička pobeda procrnogorske opcije, značila je pobedu uspostavljanja crnogorskog nezavisnog identiteta. Možda upravo

¹⁵ Miroljub Radojković, Mirko Miletić, *Komuniciranje, mediji i društvo*, Stylos, Novi Sad, 2006, str. 11.

¹⁶ Više u Kristijan Đordano, *Ogledi o interkulturalnoj komunikaciji*, op. cit., str. 54.

¹⁷ Ibid., str. 54.

činjenica da unutar Crne Gore govorimo o "procrnogorskoj opciji", najbolje pokazuje elemente specifičnosti procesa o kom govorimo. Radi se, dakle, o tome da se deo jedinstvenog bikulturnog identiteta izdvaja kao dominantan u odnosu na svoj drugi deo. Političko jedinstvo Crne Gore je dakle uslovljeno identitetskim jedinstvom dva jasno razdvojena dela stanovništva. Paradoks se ogleda u tome što je izgradnja države uslovila razgradnju jedinstvenog bikulturnog identiteta na dva, ne samo odvojena, veći suprotstavljena identiteta. Menadžment takve politike identiteta, oličan u političkim opcijama, je zapravo preveo sadržaj dela bikulturnog identiteta u formu u kojoj se drugi deo tog identiteta tretira kao identitet manjine, a ne više sastavni deo jedinstvenog bikulturnog identiteta.

U slučaju Srbije i Crne Gore identitetske sličnosti i razlike predstavljale su u istoriji odnosa ove dve države samo rezervoar za prevođenje kognitivnog u strukturalno u odnosu na politički željeni strukturalni cilj u datom istorijskom trenutku. Dilema da li se identitet formira "od dole" ili "od gore" u slučaju ne samo Srbije i Crne Gore, već i svih drugih država nastalih iz SFRJ, govori u prilog ovom drugom. Neosporna je činjenica da je odlika država Zapadnog Balkana postojanje velikih sličnosti i malih razlika, ali je i istorijska činjenica da su velike sličnosti jednako instrumentalizovane za stvaranje zajednice tih država u istoriji, baš kao što su i male razlike instrumentalizovane za njihovo razdvajanje. Istorija pokazuje da su zapravo i razlike i sličnosti, bez obzira na njihov obim, predstavljale plodno tlo za ono što se, u zavisnosti od konteksta rasprave, može označiti i kao konstrukcija identiteta, ali i kao kao manipulacija identitetom. Rasprava na ovu temu mogla bi da se svede na pitanje da li nezavisne države nastaju kao prirodna posledica potrebe identitetskog sopstva za mono-etničkom teritorijalnošću u odnosu na "drugo", ili mono-etnički identiteti nastaju kao posledica potrebe za stvaranjem posebne nezavisne države. Slučaj država nastalih iz SFRJ govori nam u prilog ovog drugog, budući da je isti identitetski rezervoar kroz istoriju bio osnov i udruživanja i razdvajanja.

4. Balkanizacija kao faza evrointegracija

Evropska unija nije nastala samo kao ideja o ekonomskoj i političkoj zajednici, veći kao projekat zasnovan na ideji mira u Evropi, ali i na snu o jedinstvenoj evropskoj naciji i uspostavljanju homogenog evropskog identiteta. Nacionalna država i sistem ravnoteže snaga smatrani su krivcima za sukobe u istoriji Evrope, a uspostavljanje unije evropskih država, po ugledu na SAD, viđeno je kao rešenje. Evropska unija nastala je ne samo kao projekat multikulturnog evropskog društva, veći zaista egzistira kao najuspešniji projekat mira u dosadašnjoj istoriji evropskog kontinenta. Međutim, evropski model multikulturnog projekta zasniva se na zajedništvu jasno odvojenih diverziteta, a ne na homogenizaciji razlika. Projekat ujedinjene Evrope iznedrio je novi evropski superidentitet, ali taj identitet

ne predstavlja homogenizaciju heterogenog, već zapravo heterogenizaciju homogenog. Drugim rečima, nacionalni identiteti u evropskoj zajednici nisu poništeni kako bi se stvorio novi zajednički evropski identitet, već upravo suprotno – potreba za očuvanjem nacionalnih identiteta u susretu sa potrebom za ekonomskim i političkim ujedinjenjem rezultirala je potrebom za homogenizacijama unutar nacionalnih država, kako bi u evropski multikulturni projekat pristupile sa svojim očuvanim i ekskluzivnim nacionalnim identitetima. Dakle, dosadašnja politička realnost, za koju su zemlje bivše Jugoslavije možda najeklatantniji primer, pokazala je postojanje paradoksa u kom je preduslov nadnacionalne inkluzije prethodno kreiranje ekskluzivnosti nacionalnog identiteta.

Proces balkanizacije je, dakle, samo naizgled suprotan procesu evrointegracija. Međutim, može se zaključiti da se ne radi o suprotstavljenim procesima, već da je proces balkanizacije zapravo faza procesa evrointegracija. U tom smislu proces balkanizacije mogao bi da se stavi u kontekst onoga što Đordano naziva “reteritorijalizacijom identiteta u (post)moderni”.¹⁸ On ukazuje na to da globalizacija nije dovela do očekivanog ujednačavanja, već čak do većeg stepena senzibilitnosti za razlike, odnosno do novih razgraničenja i isključenja, posebno u oblasti kulture. Projekat udruživanja evropskih država je rezultirao prožimanjem i homogenizacijom u oblasti politike i ekonomije, ali u oblasti kulture i identiteta zadržao se na nivou međukulturnog, a ne interkulturnog komuniciranja i projekta. Dakle, u oblasti kulture i nacionalnih identiteta radi se o toleranciji i suživotu sa drugim, a ne o stvaranju zajedništva koje bi podrazumevalo nestajanje pojedinačnih identiteta na račun kreiranja zajedničkog. Taj fenomen nije nastao samo kao spontana posledica istorijskog toka realnosti, već je i formalizovan u restriktivnom načinu na koji Ugovor o Evropskoj uniji tretira pitanja kulture i identiteta.¹⁹ Ako se poče od činjenice da “dominantnom trendu evropske politike konvergencije u oblasti ekonomije i harmonizacije u oblasti prava odgovara politika diverziteta u oblasti kulture”,²⁰ jasno je da evrointegracije predstavljaju zamajac za uspostavljanje međukulturne komunikacije, ali i za uspostavljanje jasnih diverziteta kao aktera te komunikacije. Čini se da uspešnost projekta Evropske unije kao projekta mira leži upravo u konceptu koji podrazumeva očuvanje nacionalnih identiteta, umesto napada na njih. U tom smislu Moneovo žaljenje što izgradnju ujedinjene Evrope nije započeo kulturom, umesto ekonomijom, razumljivo je samo iz perspektive činjenice da evrointegracije zaista nisu poništile nacionalne identitet na račun novog evropskog, ali je upitno iz perspektive uspešnosti opstanka i posledica takvog projekta po mir u Evropi.

¹⁸ Kristijan Đordano, *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*, op. cit., str. 207.

¹⁹ Detaljnije u Branimir Stojković, *Identitet i komunikacija*, op. cit., str. 67.

²⁰ Ibid., str. 66.

Imperativ kulturnog i identitetskog diverziteta Evropske unije, po svojoj prirodi, nametnuo je proces balkanizacije kao fazu procesa evrointegracija za one države koje su se nalazile u zajednicama koje nisu počivale na tom imperativu. Međukulturno komuniciranje sa širom zajednicom zahtevalo je prekid načina međukulturnog komuniciranja unutar prethodnih zajednica. Jugoslovenski model "bratstva-jedinstva" nije bio multikulturni projekat u smislu u kom je to Evropska unija. Jugoslovenski model diverziteta identiteta bio je usmeren na homogenizaciju na bazi sličnosti, a konstrukcija zajedničkog "jugoslovenskog identiteta" pokazala se kao trusno tlo za izgradnju stabilne političke zajednice. Za razliku od tog modela, međukulturno komuniciranje u Evropskoj uniji i multikulturni projekat na kom je ona izgrađena, usmereni su na očuvanje diverziteta i negovanje razlika. U tom projektu napori nisu usmereni na konstrukciju zajedničkog identiteta, već na toleranciju i komunikaciju između različitih identiteta.

Države Zapadnog Balkana morale su prethodno da napuste zajednice koje su doživljavale kao napad na svoje nacionalno i kulturno sopstvo, kako bi pristupile široj evropskoj zajednici koja neguje upravo diverzitet. Upravo u tome leži suštinska razlika između evrointegracija i istorijskih oblika integracija ne samo na Zapadnom Balkanu, veću celoj Istočnoj i Centralnoj Evropi. U evropsku arenu međukulturne komunikacije države Zapadnog Balkana želele su da uđu sa nezavisnim i jasnim etničkim i kulturnim identitetima oličanim u nacionalnom biću nezavisnih država. Međutim, postojanje bikulturnih identiteta i participacija u specifičnom jugoslovenskom multikulturnom identitetu zahtevala je izgradnju nezavisnih odvojenih identiteta u odnosu na druge koji su doživljavani kao brana izgradnji diverziteta. Što je taj drugi bio sličniji, to je više percipiran kao neprijatelj sopstvenog identiteta u odnosu na koji se morala izgraditi i dijakritika duž teritorijalnih granica. Teritorijalizacija identiteta u tom smislu predstavlja svojevrsnu pripremnu fazu za stupanje u međukulturnu komunikaciju i zajednicu evropskih zemalja, koja je negujući diverzitet, po prirodi stvari ga postavila kao zadatak pred one države i nacije koje ga u svojim dotadašnjim zajednicama nisu imale na taj način.

5. Zaključak

Karl Šmit smatra da javni neprijatelj „ne mora biti moralno zao, ne mora biti estetski ružan, ne mora izgledati kao da je ekonomski takmac, i može čak biti od koristi da se sa njim posluje. Bez obzira na to, on je Drugi.“ Možda je šmitovsko nasleđe isuviše radikalno pristup za temu ovog rada, ali u krajnjoj liniji dobro ilustruje njegovu suštinu – potrebu za jasnim razdvajanjem sopstva od drugog, bez obzira na to da li se drugi smatra prijateljem ili neprijateljem. Njegova ključna osobina u odnosu na sopstvo je da je "drugo". Prateći tu liniju argumentacije, ključni zaključak ovog rada je da uspešna međukulturna komunikacija nužno pretpostavlja diverzitet, te

da, suprotno očekivanom, stimuliše podebljavanje dijakritika među različitim identitetima, a ne njihovo brisanje. Multikulturalni projekat, kao fenomen praktične politike, podrazumeva međukulturno komuniciranje, ali komuniciranje u kom participiraju dijakritikama razdvojeni akteri. Za razliku od interkulturalnog komuniciranja, koje podrazumeva kulturno prožimanje, međukulturno komuniciranje nema za cilj brisanje granica među identitetima, već njihovo uvažavanje i čak negovanje.

Budući da je izgradnja nezavisnih država praćena izgradnjom i nezavisnih identiteta, u ovom slučaju suočavamo se sa preklapanjem nacionalnih i etničkih identiteta, odnosno teritorijalizacijom etniciteta. Međutim, može se zaključiti da se suštinski, u krajnjem efektu, ne radi o procesu koji bi se mogao vezivati samo za prostor Balkana, ili čak ni za prostor Istočne i Centralne Evrope, s obzirom na to da zapravo cela istorija Evrope predstavlja istoriju evropskih nacionalnih država. U odnosu na tu činjenicu, proces balkanizacije se može zapravo posmatrati samo kao vraćanje država Zapadnog Balkana u evropski model nacionalnih država. Razlika u odnosu na ostale delove Evrope je samo u istorijskoj distanci tih procesa, pa se može reći da je balkanizacija suštinski zakasnela evropeizacija ili da je balkanizacija neka vrsta ispravke pogrešno primenjenog modela udruživanja na delu evropskog kontinenta. Ako se složimo da je zapravo prostor čitave Evrope prostor teritorijalizovanog etniciteta, onda se može zaključiti da se u tom slučaju, u izvesnom smislu, može govoriti o međukulturnom i međunarodnom komuniciranju kao o sinonimima. Uostalom, trend regionalizacije identiteta u Evropi govori o tome da čak i etnički teritorijalizovane države idu u smeru dodatnog usitnjavanja identitetskog mozaika.

Proces balkanizacije, koji u ovom radu ilustrujemo primerom izgradnje nezavisne crnogorske države u odnosu na Srbiju, što ujedno predstavlja i raspad poslednje Jugoslavije, dobro ilustruje potrebu razlaganja bikulturalnog identiteta u procesu o kom govorimo. Dakle, evropska zajednica budući da podrazumeva zajednicu jasno razdvojenih teritorijalizovanih etniciteta, dijalektički posmatrano, fenomen bikulturalnog identiteta vidi kao tezu. Bikulturalni identitet je, slikovito rečeno, molekul koji mora biti razdvojen na atome, pre nego što pristupi većem molekulu. Čini se da strah od gubljenja identiteta nestaje tek stupanjem u zajednicu koja ne pretenduje na oduzimanje identiteta na račun stvaranja novog. Možda upravo u toj činjenici leži odgovor zašto su konflikti i ratovi od formiranja Evropske unije ostajali van njenih granica. Međutim, u toj činjenici svakako leži i odgovor na pitanje koje se često nameće kao zdravorazumska dilema – zašto bi se države na Balkanu razdvajale, da bi se potom ponovo u okviru Evropske unije udruživale? Odgovor je da upravo model Evropske unije, koji ne napada diverzitet, omogućava “zajedništvo razdvojenog”. U tom smislu proces evrointegracija jeste integracioni proces, ali je istovremeno i specifična stimulacija dezintegracije podeljenih identiteta, kako bi se tek kao nezavisni i monokulturalni integrisali sa drugima.

Literatura

- Apaduraj, Ardžun, Kultura i globalizacija, Biblioteka XX vek, Beograd, 2011.
- Đordano, Kristijan, Ogledi o interkulturnoj komunikaciji, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001.
- Fabijati, U. Maligan, R. Matera, V., Uvod u antropologiju, Clio, Beograd, 2002.
- Nojman, Iver, Upotrebe drugog, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
- Stojković, Branimir, Identitet i komunikacija, Čigoja, Beograd, 2002.
- Radojković, Miroljub, Miletić, Mirko, Komuniciranje, mediji i društvo, Stylos, Novi Sad, 2006, str. 11.
- Stojković, Branimir, Mreže identiteta, Godišnjak Fakulteta političkih nauka, god. III, broj 3, str. 355-364.

Marina KOMAD

RELATION BETWEEN THE BALKANIZATION AND EUROINTEGRATION THROUGH THE PROCESS OF THE DEGRADATION OF BICULTURAL IDENTITY IN THE FORMER YUGOSLAVIA

Abstract: The key subject of this article is the phenomena of bicultural identity's transformation in the context of its integration into a wider multicultural entity. The term "cultural" is for the purpose of this article narrowed to a direct relation with territorialized ethnic identity. The article is focused on embedding bicultural identities into the process of intercultural communication and multicultural entities. This process is analysed on the case study of the Western Balkans states in the context of eurointegration, with emphasis on the example of building the independent Montenegrin state. The main hypothesis of this article is that the process of intercultural communication and multicultural society as a precondition has the opposite process - previously clear distinction of particular identities. In other words, the process of integration of different national identities into a wider community actually tends to sharpen distinctions between them than to relax the differences on their common path towards a new "super-identity."

Key words: bicultural identity, multicultural identity, national identity, diacritics, Serbia and Montenegro, eurointegration, balkanization.

UDK 339.923Brik
Bibliid 0543-3657, 71 (2018)
God. LXIX, br. 1171, str. 84–98
pregledni članak
Primljen: 15.6.2018.

Maja CRNIĆ¹
Andrej STEFANOVIĆ²

Briks u savremenim globalnim ekonomskim odnosima: istorija, postignuća i izazovi

Apstrakt: Autori izlažu ulogu Briksa u savremenim globalnim odnosima, odnosno globalnim odnosima s početka XXI veka. Rad pokriva čitav (dosadašnji) životni vek Brik(s)a, obuhvatajući period nastanka samog termina i koncepta, preko praktičnog povezivanja država Briksa i ustanovljavanja stalnih oblika saradnje, sve do najnovijih izazova institucionalizacije ove grupacije. Na kraju, autori raspravljaju o mogućnostima određenja Briksa u svetlu najnovijih trendova globalnih odnosa.

Ključne reči: Brik, Briks, Brazil, Rusija, Indija, Kina, Južna Afrika, globalni odnosi, međunarodna politika, razvojna banka, institucionalizacija, strateško partnerstvo

Uvod

Brik(s) je termin koji označava politički i ekonomski forum i povezivanje pet država iz različitih delova sveta. Briks je akronim sastavljen od prvih slova (engleskih) imena četiri, odnosno kasnije, pet zemalja koje čine ovo „povezivanje“: Brazil, Rusija, Indija, Kina i Južna Afrika. Termin i koncept Briksa nastao je u investicionim analizama, ali je kasnije prerastao u međunarodni fenomen, koji je u određenoj meri obeležio razvoj globalnih odnosa početkom XXI veka. U velikoj meri Briks je nastao kao rezultat mišljenja da dotadašnji izrazito unipolarni svet prolazi značajne promene, pre svega u usko ekonomskom smislu. Kao motor ovih promena označena

¹ OutsourceInsuranceProfessionals (OIP), Beograd, majacrnica89@gmail.com

² Ministarstvo spoljnih poslova, Beograd, andrejstef89@gmail.com

je Kina, kojoj je pridružena grupa zemalja koje nisu do tada smatrane samostalnom grupom, već su „samo“ delile karakteristiku značajnih stopa rasta bruto društvenog proizvoda (BDP); radilo se o velikim zemljama značajnih resursa, ali koje su u tom trenutku spadale u kategoriju zemalja u razvoju. One bi, zahvaljujući svojim postignućima, trebalo da izazovu potres na globalnoj sceni i da odrede budući razvoj sveta. Potvrđujući ideju Džona Majnarda Kejnza (John Maynard Keynes) da su ideje moćnije nego što se obično misli, ove investicione analize podstakle su veću saradnju navedenih zemalja, čiji su zvaničnici počeli sve češće da se susreću na najvišem nivou. Vremenom je sazrela i ideja o ustanovljavanju zajedničkih organa, usklađivanju politika, kao i o ispitivanju trenutnog stanja globalnih odnosa iznošenjem predloga o njihovom prekomponovanju. Ipak, kako se radi o zemljama koje nikada u istoriji nisu imale iskustvo zajedničkog delovanja i aktivnosti, osim u okviru širih međunarodnih akcija, organizacija ili pokreta, i dalje opstaju pitanja mogućnosti dalje institucionalizacije ove grupe država.

Ekonomске analize i nastanak termina Brik(s)

Ekonomске potencijale i uporedni značaj Brazila, Rusije, Indije i Kine prvi je detaljnije obrazložio Džim O'Nil (Jim O'Neill), šef odeljenja za ekonomsku analizu u investicionoj banci „Goldman Saks“. Kao analitičar deviznih kurseva i razmena, O'Nil je zagovarao globalizaciju i bio je fasciniran razvojem azijskih zemalja. Pod uticajem terorističkih napada 11. septembra 2001. godine, O'Nil je, po sopstvenom priznanju, spoznao značaj nezapadnih država u kontekstu promena odnosa moći u svetu, uvidevši da globalizacija neće uspeti ako ima naličje amerikanizacije, ili vesternizacije. Globalizacija, kako bi je prihvatio veći broj ljudi širom planete, ne sme da bude sredstvo širenja američkih društvenih i filozofskih uverenja i struktura. Drugim rečima, ekonomisti moraju da obrate više pažnje ka tome kako će nezapadne zemlje pridobijati sve više moći u budućnosti. U tom trenutku četiri države – Brazil, Indija, Rusija i Kina – posebno su pobudile O'Nilovo interesovanje. Na prvi pogled različite, udaljene kako geografski tako i kulturno, ono što ih je povezivalo tada, i što je po O'Nilu bila osnova da ih uzme kao sestrinske, jeste to što se radilo o državama sa velikim brojem stanovnika, relativno nerazvijenim ekonomijama, ali sa vladama koje su izgledale spremne da prihvate elemente globalizacije i odgovarajuće finansijske i investicione politike, što je osnova za budući privredni razvoj.³

Svoja zapažanja O'Nil je predstavio 30. novembra 2001. godine u vidu istraživačkog rada „Goldman Saks“, koji je nosio naziv „Gradnja boljih

³ Gillian Tett, „The Story of Brics“, *The Financial Times Magazine*, January 2010.

⁴ Jim O'Neil, *Building better Economic BRICs*, Goldman Sachs, Global Economics Paper no. 66, 30 November 2001, <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf>, p. 3.

ekonomskih blokova“ (eng. Building better economic Brics). On je predvideo da će u narednih deset godina doći do rapidnog rasta udela zemalja Brika u globalnom BDP-u, a posebno u BDP po paritetu kupovne moći (PPP). On se posebno usredsredio na Kinu koju je smatrao motorom rasta Brika i, uopšte, svetske ekonomije. Kina je u tom trenutku već bila druga država sveta po BDP PPP, odmah iza Sjedinjenih Američkih Država (SAD), ali je neadekvatno bila predstavljena na najznačajnijim svetskim ekonomskim i političkim forumima, poput G7. Sve to je navodilo na zaključak da je neophodno menjanje globalnih ekonomskih, monetarnih i fiskalnih politika, kao i da treba izvršiti rekonfiguraciju predstavljanja na samitima na kojima se raspravlja o najvažnijim globalnim ekonomskim pitanjima. Drugim rečima, neophodna je *gradnja boljih globalnih ekonomskih blokova*.⁴

S jedne strane, delujući primamljivo za veliki broj klijenata „Goldman Saks“, ova ideja je ipak naišla i na skepsu. Među kritikama se našlo i opažanje da Brazilu nije mesto u toj skupini država. Visok javni dug od 87 milijardi dolara činilo je Brazil najvećim svetskim dužnikom tog vremena, a sećanja su bila sveža i na hiperinflaciju od 6.800% s početka devedesetih godina. Ipak, Brazil je počeo sa reformama još 1992. godine kada je na mesto ministra finansija došao Fernando Kardoso (Fernando Cardoso), koji je poboljšao ubiranje poreza, reformisao poreski sistem, unapredio sistem finansijskih transfera sa federalnog nivoa na nivo država, te je smanjio javne rashode. Kasnije, kao predsednik Brazila, Kardoso je nastavio sa reformama, pre svega privatizacijom značajnog dela državnih preduzeća, pa potom, kao odgovor na ponovnu pojavu inflacije, i prihvatanjem fluktuirajućeg deviznog kursa. Zahvaljujući ovim odlučnim potezima, Brazil je na početku XXI veka bio na putu ka sigurnom ekonomskom rastu.⁵

Razvijajući dalje ideju Brika, „Goldman Saks“ je 2003. godine izašao sa novim izveštajem, pod nazivom „Sanjanje sa Briksom: put ka 2050. godini“ (Dreaming with Brics: The Path to 2050). Za razliku od prvog izveštaja koji je bio ograničen kako vremenski, tako i sadržinski, pa i metodološki, ovaj izveštaj je bio dosta revolucionarniji, jer je nudio predviđanja za narednih 50 godina, te je u obzir uzimao ne samo privredni rast, već i faktore poput veličine privrede, strukture prihoda i demografije, globalnih obrazaca potražnje, promena u deviznim kursovima itd. Na osnovu svih ovih faktora, autori izveštaja su došli do zaključka da bi ekonomije država Brika do 2039. godine trebalo da prestignu ekonomije država G7, čime bi bile izvršene fundamentalne promene u globalnoj ekonomskoj strukturi.⁶ Poseban akcenat je ponovo na Kini, za koju se predviđalo da će zauzeti drugo mesto po BDP do 2016. godine, dok bi trebalo da od SAD preuzme prvo mesto do 2041.

⁵ Daniel Yergin & Joseph Stanislaw, *The Commanding Heights: The Battle for the World Economy*, A Touchstone Book, New York, str. 257-258.

⁶ G7 (ili Grupu Sedam) čine SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo, Evropska unija, Nemačka, Japan, Italija, Francuska i Kanada.

godine. I za druge države Brika, posebno Indiju, predviđao se sličan napredak.⁷

Sa objavom novih izveštaja javljaju se i nove kritike. Neke od njih su bile usmerene ka vremenskom rasponu koji je obuhvaćen ovim izveštajem, te se tvrdilo da je neumesno praviti predviđanja čak do 2050. godine (odnosno 50 godina unapred); na drugim mestima kritikovan je i metodološki pristup pošto se činilo da se veliki deo predviđanja „Goldman Saksa“ zasniva na ekstrapolaciji trenutnog rasta na period od nekoliko decenija. Česte su bile i kritike izbora baš ove četiri zemlje i njihovog povezivanja u jedan blok, posebno imajući u vidu to da su dosta različite, kao i da se, u ekonomskom smislu, ostale tri države u velikoj meri nalaze u senci Kine. Umesto toga, nuđene su preporuke koje druge države bi predstavljale bolji izbor, poput Južne Koreje, Meksika ili Indonezije. Odgovarajući na ovakve primedbe, O'Nil je ukazao da je osnovni razlog isključivanja nekih drugih država to što su članice Organizacije za ekonomski razvoj i saradnju (OECD) – organizacije koja obuhvata ekonomski razvijeni deo sveta, te se teško mogu staviti u kategoriju država koje se označuju terminom „ekonomije u razvoju“. S druge strane, O'Nil je ponudio novi termin koji bi obuhvatio sve ove zemlje koje nisu dobile mesto u Briku, a isticale su se po privrednom razvoju, a to je: *N11 (next eleven)*. N11 bi uključivao zemlje kao što su Nigerija, Bangladeš, Egipat, Indonezija itd.⁸ Vremenom, kao potvrda validnosti i zasnovanosti izveštaja „Goldman Saksa“, mnogi njegovi finansijski rivali, poput HSBC i Dojče Banke, počinju da razvijaju investicione fondove usmerene ka državama Brika. Čak i hedž fondovi, koji su isprva smatrali Brik marketinškim fenomenom „Goldman Saksa“, počeli su da kupuju aktivu koja je direktno vezana za tržišta Brika, stvarajući osnovu za dalji razvoj i ulaganje u ovim zemljama.⁹

Neposredno pre finansijske krize, Goldman Saks objavljuje knjigu „Brics and Beyond“, koja predstavlja kolekciju do tada najznačajnijih eseja napisanih o Briku. Ekonomski rast ovih država potvrdio je prethodna predviđanja, i čak ih prevazišao – umesto predviđenih 10%, ekonomije Brika su krajem 2007. godine činile 15% globalne ekonomije. Na osnovu ovih brojki, autori predviđaju značajnije brže preuzimanje globalnog ekonomskog primata od strane zemalja Brika, nego što to čine u ranijim radovima. Tako se predviđa da će Kina prestići SAD već 2027, a ne 2035. kako se ranije tvrdilo, dok će Indija uspeti da parira SAD 2050. godine. Nadalje, iznosi se predviđanje da bi Brik kao grupa trebalo da prevaziđe države G7 2032.

⁷ Dominic Wilson & Roopa Purushothaman, *Dreaming with BRICs: The Path to 2050*, Goldman Sachs, Global Economics Paper no. 99, 1 October 2003, <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/brics-dream.pdf>, pp. 2-3.

⁸ Ovaj termin je ubrzo bio prihvaćen kako u korporacijskom svetu, tako i u mnogim zemljama koje su bile obuhvaćene ovim nazivom, poput Nigerije.

⁹ Gillian Tett, „The Story of Brics“, *The Financial Times Magazine*, January 2010.

godine. Ipak, rast ekonomskog značaja Brika nije se odrazio na njihovo uključivanje u globalne odlučivačke okvire, a kao primer može se uzeti kontinuirano isključivanje Kine sa sastanaka G7. Autori zaključuju da što više vremena prolazi bez neophodnih promena u globalnom upravljanju, to su veće šanse za greške u kreiranju politika.¹⁰

Svetska finansijska kriza – problemi i odgovori

Odgovor Brazila, Indije i Kine na svetsku finansijsku krizu 2008. godine potvrdio je zasnovanost ideja i predviđanja „Goldman Saksa“. Iako su njihove ekonomije bile pogođene recesijom, jake devizne rezerve, kao i rastuća domaća potražnja omogućili su im da se lakše suoče sa finansijskom krizom.¹¹ Kina i Indija su se najbolje snašle tokom krize, beležeći rast BDP-a na vrhuncu depresije 2008. godine od čak 9,6%, odnosno 6,2%. Do 2010. godine ove dve države su uspele potpuno da se oporave dostižući rast BDP-a od 10,3%, odnosno 10,4%. Uprkos negativnim trendovima u prvim godinama krize, Brazil je uspeo da 2010. godine zabeleži značajne stope rasta BDP-a od 7,5%, što je predstavljalo veliki pomak u odnosu na 2009. godinu kada je zabeležena kontrakcija ekonomije od 0,3%.

Nekoliko je razloga zašto su ove države tako uspešno odgovorile na krizu. Najpre, one nisu izvršile potpunu liberalizaciju svojih finansijskih tržišta, te su bile manje ugrožene, nego zemlje koje su dalje otišle u procesu liberalizacije, kao u slučaju Istočne Evrope, jer su lakše mogle da vrše kontrolu finansijskog poslovanja. Osim toga, prednost ovih država je u veličinama domaćih tržišta, što je značilo da je postojala opcija da se kako javni tako i privatni proizvođači okrenu ka domaćim potrošačima u slučaju bilo kakvih zastoja u međunarodnoj trgovini.¹² To je posebno važno za Kinu i Indiju, gde je održan kontinuirani rast domaće proizvodnje i potražnje, zahvaljujući velikim populacijama.¹³ Takođe, u ovim zemljama je prisutan i jak javni sektor koji je igrao ulogu spasioca onih delova ekonomije koje su prolazile kroz teškoće, što se posebno odnosi na bankarski sektor. Na kraju, ove države su u periodu koji je prethodio krizi postizale značajne stope rasta što je omogućilo gomilanje deviznih rezervi. Time, ove države nisu bile

¹⁰ *Brics and beyond*, Goldman Sachs Global Economics Groups, 23 November 2007, <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/brics-book/brics-full-book.pdf>, pp. 5-8, 151-158.

¹¹ Selcuk Bali and Erol Demir, "Impact of the Global Financial Crisis on BRICS and PIIGS Countries", *Social Sciences Journal of the Eurasian Academy of Sciences*, vol. 2, 2015, p. 94.

¹² "Not Just Straw Men: BRICs, emerging markets and the world economy", *The Economist*, June 2009.

¹³ Selcuk Bali and Erol Demir, "Impact of the Global Financial Crisis on BRICS and PIIGS Countries", p. 93.

prinudene da traže pomoć drugih država ili međunarodnih finansijskih institucija, čak ni na vrhuncu krize.¹⁴

Među zemljama Brika Rusija je bila najteže pogođena finansijskom krizom, beležeći ekonomski pad od ogromnih 9,5% BDP početkom 2009. godine, što je najgori performans među državama G20 nakon Japana. Glavni razlog za ovo je smanjenje potražnje za energentima, koji čine glavni izvozni resurs Rusije.¹⁵ Nakon smanjenja ruskog BDP-a tokom 2009. godine, mnogi ekonomisti su počeli da se pitaju da li Rusija i dalje zaslužuje mesto u Briksu, tako da su se čak čule i kritike iz samog „Goldman Saksa“ da Rusiju treba izbaciti iz grupe. Takođe, mnogi su ukazivali da Rusija suštinski ne pripada grupi jer ne može se uračunati u grupu tržišta u razvoju (eng. emerging markets), a ne predstavlja ni nepriviligovanu državu u globalnim odnosima, kao što je to slučaj sa ostale tri države.¹⁶ Iako je priznao da ga je Rusija „razočarala“, Džim O’Nil je insistirao da Rusija treba da ostane ukoliko uspe da postigne ekonomski oporavak tokom 2010. i 2011. godine.¹⁷ Upravo to se i desilo – Rusija je u periodu od 2010. do 2014. godine uspeła da se pridruži ostalim državama Brika i da ostvari prosečnu stopu rasta od 5,5%.¹⁸

Život oponaša investicione analize¹⁹

Uviđajući potencijale izloženih analiza i predviđenih stopa ekonomskog rasta, a želeći da zauzmu zasluženno mesto u svetskim ekonomskim odnosima, države Brika, a pre svega Rusija, iniciraju veću međusobnu saradnju. Interes za proširenjem i produbljenjem multilateralne saradnje, predstavnici Brazila, Rusije, Indije i Kine, izrazili su isprva 2006. godine na marginama Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u Njujorku. Nakon ovog inicijalnog sastanka, predstavnici država Brika sastali su se dva puta u toku 2008. godine – ministri inostranih poslova u Jekaterinburgu, a predsednici u Tokiju na marginama samita G20, potvrđujući rešenost da unaprede saradnju. Preuzimajući termin nastao u ekonomskim analizama, Brazil, Rusija, Indija i Kina iniciraju pokretanje BRIK-a na inaugurativnom sastanku ove grupacije u Jekaterinburgu 2009. godine. Na samitu su dominirale teme poput svetske ekonomske krize, bezbednost hrane (o čemu je usvojen i poseban Zajednički stav²⁰), razvojne

¹⁴ Ibid., str. 93, 94.

¹⁵ Ibid., str. 94.

¹⁶ Sara Miller Llana and Andrew Downie, “In Brazil, will BRIC summit unify or reinforce their rifts?”, *The Christian Science Monitor*, 15 April 2010.

¹⁷ Gillian Tett, “The Story of Brics”, *The Financial Times Magazine*, January 2010.

¹⁸ Selcuk Bali and Erol Demir, “Impact of the Global Financial Crisis on BRICS and PIIGS Countries”, op. cit., p. 94.

¹⁹ “Not Just Straw Men: BRICs, emerging markets and the world economy”, *The Economist*, June 2009.

²⁰ “BRIC’s Joint Statement on Global Food Security”, <http://en.kremlin.ru/supplement/61>

strategije i dalje konsolidacije Brika, ali i reforme UN.²¹ Tadašnji predsednik Rusije Dmitrij Medvedev (rus. Дмитрий Медведев) ovaj samit nazvao je „epicentrom svetske politike“, smatrajući ga pokazateljom želje da se stvori pravedniji svetski poredak.²² Međutim, ocene su da je ovaj sastanak više bio formalne, nego suštinske prirode, te da nije uspeo da parira značaju sastanaka G7 i G8, koji okuplja industrijski najnaprednije zemlje sveta.²³ Stoga, zaključak u vidu Zajedničkog stava usvojenog na samitu ograničava se na oprezno pozivanje na smanjenje uloge dolara u međunarodnoj trgovini i veću reprezentativnost zemalja u razvoju u međunarodnim finansijskim i monetarnim institucijama:²⁴ „Posvećeni smo napretku reformi međunarodnih finansijskih institucija, tako da ona odražava promene u globalnoj ekonomiji.“²⁵

Na narednom sastanku Brika, koji je održan u Braziliji u aprilu 2010. godine, kao odraz borbe protiv posledica svetske recesije predstavnici država Brika su nastavili zajedničku kritiku upotrebe dolara kao svetske rezervne valute. Ipak, kako je Kina bila u procesu smanjivanja tenzija sa SAD oko pitanja vrednosti juana, samit je rezultirao manje oštrim zaključcima. Želju Kine da Brik ne bude shvaćen kao izazov Vašingtonu potvrđuje i izjava zamenika ministra spoljnih poslova Kine Si Tjankaia (Cui Tiankai): „Okupljamo se zarad zajedničke dobiti... a ne konfrontacije sa trećim stranama“.²⁶ Ipak, to nije sprečilo predstavnike Brika da diskutuju o gorućim pitanjima, kao što su iranski nuklearni program, trenutna ekonomska situacija, reforma finansijskih institucija, saradnja u globalnom upravljanju, kao i razvojne strategije i budućnost Brika. Poseban osvrt je učinjen ka trenutnom stanju međunarodnih ekonomskih institucija, sa naglaskom na neophodnosti reformi bretonvudskih institucija, pozivajući Međunarodni monetarni fond (MMF) i Grupaciju Svetske banke (SB) da reše pitanje deficita legitimeteta i usklade glasačku moć brzo rastućih ekonomija, kao i zemalja u razvoju sa njihovim udelom u svetskoj ekonomiji.²⁷

Iako su postojala predviđanja, nakon mlakih zaključaka prvog samita održanog u Rusiji, kao i usled velikih razlika među ovim državama, da samiti

²¹ Official Website of Russia's Presidency in BRICS, Previous Summits – 1st Brics Summit (Yekaterinburg, Russia, 16 June 2009), http://en.brics2015.ru/russia_and_brics/20150301/19545.html

²² “Not Just Straw Men: BRICs, emerging markets and the world economy”, *The Economist*, June 2009.

²³ Ibid.

²⁴ Andrew E. Kramer, “Emerging Economies meet in Russia”, *The New York Times*, June 2009.

²⁵ Joint Statement of the BRIC Countries' Leaders, Yekaterinburg, Russia, June 16, 2009, <http://www.brics.utoronto.ca/docs/090616-leaders.html>

²⁶ Raymond Collitt, “BRICs divided on global agenda”, look to mutualtrade, *Reuters*, 14 April 2010.

²⁷ Roya Wolverson, *Building a BRIC Foundation*, Council on Foreign Relations, April 2010, <http://www.cfr.org/india/building-bric-foundation/p21910>

država Brika neće zaživeti, samit u Brazilu otklonio je sumnje oko odlučnosti predstavnika ove četiri države da nastave saradnju. Potvrda ovoga ogledala se i u dogovoru šefova država, tokom drugog samita, da se saradnja među državama Brika ojača na različitim nivoima od najviših zvaničnika pa do nivoa saradnje organizacija civilnih društava. Plodovi ove odluke sazreli su već na sastanku u Braziliji organizovanjem prvog Brik akademskog foruma, kao i prvog Brik poslovnog foruma.²⁸ Ipak, zaljučci samita iz Brazilije, kao i prethodnog, nisu bili supstancijalni. Iako su zemlje Brika isticale zajednički stav koji se tiče svetskog finansijskog upravljanja, kao i potrebe reforme međunarodnih institucija, grupa nije pokazala čvršći stav i dala konkretnije rezultate, niti načinila korak ka svojoj institucionalizaciji. Kako je to tada bezrezervno istakao brazilski zvaničnik: „Ne očekujte od Brika bombastične ili revolucionarne predloge, to se neće desiti“.²⁹

Iste godine kada je i održan samit u Braziliji – 2010. godine – na samitu G20 u Seulu, Južna Afrikaje izrazila želju da se priključi Briku. Kina, kao predsedavajuća država Brika u to vreme, uputila je zvanični poziv Južnoj Africi da zauzme mesto na narednom sastanku. Konsenzus oko prihvatanja Južne Afrike u grupu izazvao je iznenađenje, jer se postavilo pitanje komparativnih prednosti prijema Južne Afrike, a ne Turske, Južne Koreje ili Meksika. Iznenađenje je još veće kada se pogledaju brojke: BDP Južne Afrike je 1/16 kineskog, ima „samo“ 50 miliona stanovnika i godišnji rast od 3,5%, što je ispod proseka Brika.³⁰ Ipak, ukoliko se pogleda šira slika i Južna Afrika posmatra kao predstavnik celokupnog kontinenta, primanje upravo ove države u Brik ima daleko više smisla, a posebno uzimajući u obzir težnju Brika da bude glas zemalja u razvoju, kao protivteža Zapadu. Predsednik Južne Afrike je predstavio svoju državu kao kapiju ka afričkom kontinentu sa milijardu potencijalnih potrošača.³¹

Na trećem samitu, koji je održan 2011. godine u Sanju, u Kini, došlo je do preimenovanja grupe u Briks, odražavajući prisustvo Južne Afrike. Paralelno sa održavanjem samita, predstavnici razvojnih banaka pet država potpisali su Ugovor o finansijskoj saradnji u okviru Briks mehanizma za saradnju sa ciljem unapređenja međusobne trgovine i investicija, nastavljajući ranije započet trend sastanaka i unapređivanje međusobne saradnje na različitim nivoima.³² Ipak, ovaj, kao ni naredni samit u Nju Delhiju, nije doneo suštinske pomake. Države Briksa nastavile su da kritikuju i skreću pažnju na potrebu reformisanja međunarodnog sistema,

²⁸ “The Trillion-Dollar Club”, *The Economist*, 15 April 2010.

²⁹ Raymond Colitt, “BRICs divided on global agenda”, look to mutualtrade, *Reuters*, 14 April 2010.

³⁰ Ibid.

³¹ Sebastien Hervieu, “South Africa gains entry to Bric club”, *The Guardian*, 19 April 2011.

³² The BRICS Interbank Cooperation Mechanism, Bank of Development of Russia, <http://www.veb.ru/en/about/iu/BRICS/>

istovremeno baveći se i gorućim pitanjima i problemima, poput borbe protiv terorizma, rata u Libiji, krize u Siriji itd., a da istovremeno nije bilo nikakvih suštinskih zaključaka ili konkretnih planova za dalju akciju. Razlog za postizanje malo konkretnih rezultata mnogi kritičari su videli u fundamentalnoj inkompatibilnosti država Briksa, kao i njihovih ciljeva.³³

Briks razvojna banka

Peti samit, održan u Durbanu u Južnoj Africi 2013. godine, predstavlja značajan korak ka dubljoj saradnji pet država. Koristeći svoje predsedavanje, Južna Afrika je u agendu uključila i pitanja od regionalnog značaja. Petorka je ne samo dala deklarativnu podršku privrednom i socijalnom razvoju afričkog kontinenta, već je i potpisala ugovor o zajedničkom finansiranju infrastrukturnih projekata u Africi. Takođe, pitanja ljudskih prava i rodnih pitanja prvi put su našla svoje mesto u završnoj deklaraciji samita. Nadalje, potpisan je i sporazum o saradnji u oblasti zelene ekonomije. Od posebnog značaja je dogovor da se osnuje Nova razvojna banka.³⁴ Na šestom samitu, naredne godine u Brazilu, lideri petorke potpisali su sporazum o osnivanju banke, kao i aranžman o kontingentnim rezervama. Dogovoreno je da će aranžman o kontingentnim rezervama, odnosno Briks rezervni fond, funkcionisati kao i MMF, odnosno da će države moći da dobiju pozajmice onda kada imaju probleme sa svojim platnim bilansom. Svaka država će, ukoliko odluči da učestvuje u formiranju ovog fonda, dati svoju kontribuciju u skladu sa stanjem svoje ekonomije. Ovo trenutno znači da će najveći udeo u fondu čiji je dogovoreni kapital 100 milijardi dolara imati Kina, čak 41 milijardu dolara, nasuprot 18 milijardi, odnosno 5 milijardi koliko će izdvojiti Rusija, Brazil i Indija, odnosno Južna Afrika.³⁵ Briks rezervni fond je u suštini zamišljen da pomogne državama Briksa da preduhitre kratkoročne pritiske na likvidnost i dalje ojačaju finansijsku stabilnost, istovremeno doprinoseći jačanju globalne finansijske stabilnosti i dopunjujući postojeće međunarodne aranžmane.³⁶

Nova razvojna banka, kao i rezervni fond, osnovana je sa ciljem stvaranja alternative postojećim međunarodnim institucijama, poput MMF-a i SB. Primarna svrha banke je davanje investicionih zajmova za institucionalne i infrastrukturne projekte, odnosno, kako je navedeno u članu 15 Deklaracije sa Samita u Ufi, značajna je uloga Banke kao moćnog instrumenta za finansiranje infrastrukturnih i razvojnih projekata, kako u državama Briksa, tako i u drugim rastućim ekonomijama i zemljama u razvoju.³⁷ Inicijalni kapital Banke

³³ Simon Tisdall, "Can the Brics create a new world order", *The Guardian*, 29 March 2012.

³⁴ Fifth BRICS Summit, <http://brics5.co.za/>

³⁵ Alexei Lossan, "BRICS face challenging global environment in 2015", *Russia beyond*, 27 May 2015

³⁶ Fifth BRICS Summit, <http://brics5.co.za/>

³⁷ "VII BRICS Summit: 2015 Ufa Declaration", Ufa, Russia, 9 July 2015 (BRICS Information Centre, University of Toronto), http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-ufa-declaration_en.html

sastoji se od 10 milijardi dolara direktnog kapitala (eng. paid up capital) koje će petorka uplatiti kroz sedam tranši, i 40 milijardi upisanog kapitala (eng. subscribed capital) koji će države obezbeđivati u slučaju neophodnosti.

Na pomenutom sedmom samitu održanom u Ufi 2015. godine, osim što su zvanično lansirani navedeni finansijski instrumenti – Rezervni fond i Nove razvojne banke – lideri su raspravljali i o velikom broju drugih pitanja: od bezbednosti, međunarodnog upravljanja, pa sve do kulture. Osvrnuli su se i na krizu u Ukrajini, pružajući podršku Rusiji i izražavajući duboku zabrinutost zbog sukoba. Nastavljeno je i sa zahtevima za reformisanjem međunarodnih finansijskih institucija i izraženo je razočaranje neuspelom SAD da ratifikuje MMF 2010 reformski paket, čime se „nastavlja podrivanje kredibiliteta, legitimiteta i efikasnosti MMF-a“.³⁸ Odbijanje američkog Kongresa da usvoji ovaj paket, učvrstilo je stav da su upravo SAD glavni akter opstrukcije neophodnih reformi. Zapadne sile pokušavaju da održe svoju prevlast u bretonvudskim institucijama, nagoneći druge države koje zaslužuju veću glasačku moć na traženje alternativa.

Nakon ekonomskih i finansijskih uspeha grupe, tokom 2017. godine, neposredno pred deveti Samit u Ksijamenu u Kini, države Briksa su doživele svojevrsan „povratak geopolitici“, koji se ogleda u tenzijama u odnosima između Kine i Indije zbog incidenta na doklamskom platou, teritoriji koja se nalazi na tromeđi Kine, Indije i Butana. Iako teritorijalne pretenzije nad ovom teritorijom sukobljavaju Kinu i Butan, ipak i Indija, s obzirom na svoje savezništvo sa ovom himalajskom kraljevinom, pojavljuje se kao akter konflikta. Indijska vojska je u jednom trenutku ušla na ovu teritoriju kao odgovor na prisustvo kineske vojske i započetih radova na izgradnji puta koji bi povezivao doklamski plato sa Kinom. Nakon 73 dana tenzije su okončane povlačenjem trupa, samo par dana pred početak Samita u Ksijamenu. Samit je uspešno okončan, usvajanjem nove deklaracije, koja ističe privrženost država Briksa „uzajamnom poštovanju, jednakosti, solidarnosti, inkluziji i uzajamno korisnoj saradnji“.³⁹ Uprkos tome, pogoršanje odnosa u određenoj meri odrazilo se na Samit, pre svega nepominjanjem projekta „Jedan pojas, jedan put“ (eng. One Belt, One Road), kako na plenarnim sednicama, tako i u završnoj Deklaraciji. Indija i od ranije vidi ovaj projekat kao problematičan po svoje interese, jer je u njega uključen i Pakistan. Imajući u vidu da Indija i Kina polako preuzimaju primat u Briksu, kako se ruska i brazilska ekonomija nalaze pod snažnim pritiscima u poslednjem periodu (svaka iz svojih razloga), tako rivalitet koji izbije između njih može značajno da ugrozi dalji razvoj grupacije.

³⁸ “VII BRICS Summit: 2015 Ufa Declaration”, Ufa, Russia, 9 July 2015 (BRICS Information Centre, University of Toronto), http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-ufa-declaration_en.html

³⁹ “BRICS Leaders Xiamen Declaration”, Xiamen, China, 4 September 2017, http://www.mea.gov.in/Uploads/PublicationDocs/28912_XiamenDeclaratoin.pdf

Umesto zaključka: Briks pred izazovom institucionalizacije

Briks je uspeo vremenom da preraste iz fenomena finansijskih i investicionih analiza u fenomen globalnih odnosa početka XXI veka. Pitanje je bilo da li će Briks krenuti u dalju institucionalizaciju, odnosno da li će ova grupacija država prerasti obrise prostog međunarodnog foruma država koji se odigrava kroz povremene sastanke šefova vlada i država, kao i ministara inostranih poslova. Protokom vremena i sve sadržajnijom saradnjom može se videti da je danas Briks postavljen na tri stuba: 1) politički i ministarski sastanci na nivou šefova država i ministara, 2) tehničke i multisektorske radne grupe državnih i nedržavnih aktera u različitim oblastima, i 3) finansijski instrumenti.⁴⁰ Sve veća diversifikacija tema kojima se Briks bavi odražava se i u završnim deklaracijama samita (od samo 16 tačaka nakon samita u Jekaterinburgu, do 77 u Deklaraciji iz Ufe). Ovome treba dodati i činjenicu da su države Briksa, predstavljajući 40% svetske populacije i 20% globalne ekonomije, u najboljoj poziciji da predstavljaju glas i interese zemalja u razvoju, nasuprot zapadnim razvijenim zemljama.

Ipak, velike razlike među državama, spor tempo napretka ka institucionalizaciji i česte deklarativne a ne supstantivne poruke, dali su povoda brojnim analitičarima da otpišu Briks tvrdeći da je on imao smisla kao investiciona tema, i da međusobne razlike čine konsenzus malo verovatnim.⁴¹ Ističe se da države Brik(s)a, iako dele zajedničke brige oko pitanja svetskog upravljanja, imaju malo toga zajedničkog osim brzo rastućih ekonomija sa velikim domaćim tržištima.⁴² Razlike se kreću od pitanja geografije, političkog sistema, pa sve do načina upravljanja ekonomijom. Kao nepremostivu prepreku u institucionalizaciji Briksa navode se dugotrajni granični spor između Kine i Indije, kao i istorijsko nadmetanje Kine i Rusije.⁴³ Činjenica je da postojanje Briksa nije dovelo do ukidanja ili potpunog uklanjanja antagonizma koji postoji u odnosima između nekih od ovih država. Tako, na primer, opstaje uvreženi strah kod Indijaca da će ih Kina „zadaviti bisernom ogrlicom“, što će ostvariti izgradnjom savezništava sa Pakistanom, Nepalom i Šri Lankom.⁴⁴ U prilog tome da države Briksa ne deluju kao jedan jedinstveni blok na svetskoj sceni ide i relativna pasivnost Rusije i Kine povodom upornih insistiranja Indije i Brazila za stalnim

⁴⁰ Folashade Soule, *The 7th BRICS summit in Ufa: Beyond the talking shop*, London School of Economics Blog, <http://blogs.lse.ac.uk/southasia/2015/09/04/the-7th-brics-summit-in-ufa-beyond-the-talking-shop/>

⁴¹ Roya Wolverson, *Building a BRIC Foundation*, Council on Foreign Relations, April 2010, <http://www.cfr.org/india/building-bric-foundation/p21910>

⁴² Raymond Colitt, "BRICs divided on global agenda", look to mutualtrade, *Reuters*, 14 April 2010.

⁴³ Roya Wolverson, *Building a BRIC Foundation*, Council on Foreign Relations, April 2010, <http://www.cfr.org/india/building-bric-foundation/p21910>

⁴⁴ "The Trillion-Dollar Club", *The Economist*, 15 April 2010.

članstvom u Savetu bezbednosti UN. Iako se generalno stvaranje Nove razvojne banke vidi kao korak u pravcu institucionalizacije, primećuje se sličnost sa Azijskom bankom za infrastrukturna investiranja koja bi mogla da predstavlja konkurenta novoj banci.

Uprkos приметnim pomacima i ostvarenoj dubljoj saradnji, pre svega što se tiče finansijskih pitanja, Briks je ipak i dalje daleko od međunarodne organizacije. Međunarodna organizacija podrazumeva ne samo postojanje zajedničkih ciljeva, već i zajedničke organe, odnosno institucionalnu strukturu, kao i da se radi o entitetu sa međunarodnopravnim subjektivitetom, nešto što nije slučaj sa Briksom. Briks se čak teško može okarakterisati kao savezništvo. Savezništva u međunarodnim odnosima su tradicionalno okupljanja i asocijacije država koje formiraju sistem kolektivne odbrane, i na taj način značajno vezuju svoje spoljne i odbrambene politike. Razlog sporog napretka je nedostatak, među učesnicama, definisanog karaktera i cilja Briksa – ne postoji finalna odluka o tome šta učesnice ovog povezivanja žele od Briksa: punopravni efektivni blok ili samo okvir za određene multilateralne reakcije.⁴⁵ U tom smislu, jasno je da je u trenutnom okviru epitet „strateško partnerstvo“ najbolje određenje za Briks. Strateška partnerstva odgovaraju stanju međunarodnih odnosa u kojima se Briks i pojavio, gde se neguju stepeni saradnje koji su nižeg stepena formalizacije i institucionalizacije, u kome države kroz ovakve oblike saradnje nastoje da steknu što više moći u međunarodnom sistemu, pri čemu multilateralizam postaje nova vodilja spoljnih politika država širom sveta.⁴⁶ U moru mnogobrojnih definicija strateškog partnerstva, ono što se može izdvojiti jeste da je to odnos saradnje koji se nužno uspostavlja između aktera koji nisu u međusobno neprijateljskim odnosima.⁴⁷ Ipak, i shvatanje Briksa ove vrste je na ozbiljnom ispitu sa eskalacijom neprijateljstava između Kine i Indije oko doklamskog platoa.

Iako je danas teško definitivno reći šta je Briks, pri čemu je još teže predvideti kako će se u budućnosti razvijati, ono što je nesporno jeste veliki uticaj koji je ovaj fenomen imao na globalne političke i ekonomske odnose prve dve decenije XXI veka. Briks je uticao ne samo na premišljanja strategija i načina poslovanja u finansijskom i investicionom svetu, već je kao koncept koji je nastao *bottom-up*, naterao čelnike četiri prvobitne zemlje da se upuste u produbljivanje odnosa saradnje, iako između njih do tada nisu postojale tradicije savezništava i značajne ekonomske saradnje, osim u širim međunarodnim koalicijama. Strateška partnerstva između ovih država će,

⁴⁵ Alexey Timofeychev, "BRICS now a full fledged organization", *Russia Beyond*, 11 July 2015.

⁴⁶ Luis Fernando de Moraes y Blanco, *On the uses and functions of 'strategic partnership' in international politics: Implications for agency, policy and theory*, PhD thesis, Faculty of Sociology at Bielefeld University, 25 March 2015, str. 53.

⁴⁷ Dragan Đukanović i Dragan Živojinović, „Strateška partnerstva Republike Srbije“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, godina V, broj 6, 2011, str. 304.

stoga, postojati i razvijati se dokle postoji preklapanje u ključnom cilju, koji je i izrodio koncept Brika daleke 2001. godine – a, to je menjanje *status quo*, i uspostavljanje novih pravila međunarodnog sistema. Razumno je pretpostaviti da će to postaviti granice koju će saradnja u okviru Briksa ispuniti, ali da će i razvoj Briksa dosežati do tih granica.

Literatura

- Bali, Selcuk, and Demir, Erol, "Impact of the Global Financial Crisis on BRICS and PIIGS Countries", *Social Sciences Journal of the Eurasian Academy of Sciences*, vol. 2, 2015
- Brics and beyond*, Goldman Sachs Global Economics Groups, 23 November 2007, <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/brics-book/brics-full-book.pdf>
- "BRICS Leaders Xiamen Declaration", Xiamen, China, 4 September 2017, http://www.mea.gov.in/Uploads/PublicationDocs/28912_XiamenDeclarationatoin.pdf
- "BRIC's Joint Statement on Global Food Security", <http://en.kremlin.ru/supplement/61>
- Colitt, Raymond, "BRICs divided on global agenda", look to mutualtrade, *Reuters*, 14 April 2010.
- Đukanović, Dragan, Živojinović, Dragan, „Strateška partnerstva Republike Srbije“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, godina V, broj 6, 2011.
- Fifth BRICS Summit, <http://brics5.co.za/>
- Folashade Soule, *The 7th BRICS summit in Ufa: Beyond the talking shop*, London School of Economics Blog, <http://blogs.lse.ac.uk/southasia/2015/09/04/the-7th-brics-summit-in-ufa-beyond-the-talking-shop/>
- Fernando, Luis de Moraes, y Blanco, *On the uses and functions of 'strategic partnership' in international politics: Implications for agency, policy and theory*, PhD thesis, Faculty of Sociology at Bielefeld University, 25 March 2015.
- Hervieu, Sebastien, "South Africa gains entry to Bric club", *The Guardian*, 19 April 2011.
- Joint Statement of the BRIC Countries' Leaders, Yekaterinburg, Russia, June 16, 2009, <http://www.brics.utoronto.ca/docs/090616-leaders.html>
- Kramer, E. Andrew, "Emerging Economies meet in Russia", *The New York Times*, June 2009.
- Lossan, Alexei, "BRICS face challenging global environment in 2015", *Russia beyond*, 27 May 2015.
- Miller, Llana Sara, and Downie, Andrew, "In Brazil, will BRIC summit unify or reinforce their rifts?", *The Christian Science Monitor*, 15 April 2010.

- “Not Just Straw Men: BRICs, emerging markets and the world economy“, *The Economist*, June 2009.
- O’Neil, Jim, *Building better Economic BRICs*, Goldman Sachs, Global Economics Paper no. 66, 30 November 2001, <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf>
- Official Website of Russia’s Presidency in BRICS, Previous Summits – 1st Brics Summit (Yekateribnurg, Russia, 16 June 2009), http://en.brics2015.ru/russia_and_brics/20150301/19545.html
- Timofeychev, Alexey, “BRICS now a full fledged organization“, *Russia Beyond*, 11 July 2015.
- Tett, Gillian, “The Story of Brics“, *The Financial Times Magazine*, January 2010.
- Tisdall, Simon, “Canthe Bricscreate a new world order“, *The Guardian*, 29 March 2012.
- The BRICS Interbank Cooperation Mechanism, Bank of Development of Russia, <http://www.vcb.ru/en/about/iu/BRICS/>
- “The Trillion-Dollar Club“, *The Economist*, 15 April 2010.
- Wilson, Dominic & Purushothaman, Roopa, *Dreaming with BRICs: The Path to 2050*, Goldman Sachs, Global Economics Paper no. 99, 1 October 2003, <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/brics-dream.pdf>
- Wolverson, Roya, *Building a BRIC Foundation*, Council on Foreign Relations, April 2010, <http://www.cfr.org/india/building-bric-foundation/p21910>
- Yergin, Daniel & Stanislaw, Joseph, *The Commanding Heights: The Battle for the World Economy*, A Touchstone Book, New York.
- “VII BRICS Summit: 2015 Ufa Declaration“, Ufa, Russia, 9 July 2015 (BRICS Information Centre, University of Toronto), http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-ufa-declaration_en.html

Maja CRNIĆ
Andrej STEFANOVIĆ

BRICS IN CONTEMPORARY GLOBAL ECONOMIC RELATIONS: HISTORY, ACHIEVEMENTS, AND CHALLENGES

Abstract: The authors outline the role of BRICS in contemporary global relations, i.e. global relations at the beginning of the XXI century. The paper covers the entirety of the BRICS life cycle to date. It starts with the conception of the very term and concept, then examines practical linking between the BRICS countries and the establishment of permanent structures of cooperation, all the way to the newest challenges of institutionalization of this group. In conclusion, the authors explore the different possibilities of defining BRICS in the light of the latest trends in global relations.

Key words: BRIC, BRICS, Brazil, Russia, India, China, South Africa, global relations, international politics, institutionalisation, strategic partnership.

NOVI HLADNI RAT I SRBIJA

Vinko Pandurević, *Novi hladni rat i Srbija*, Predstavništvo Republike Srpske u Beogradu: Svet knjige, Beograd, 2018, str. 381.

Nova knjiga dr Vinka Pandurevića posvećena je, trenutno verovatno, najaktuelnijoj i najpopularnijoj temi među istraživačima međunarodnih odnosa: promeni ravnoteže snaga u svetskoj politici. Autor iza sebe već ima nekoliko značajnih monografija, od kojih se izdvajaju *Sociologija vojske* (1999), *Osnovi doktrine odbrane Republike Srpske* (1999) i *Nacionalni interesi kao ishodište vojne doktrine* (2001), a ovim novim radom, u teorijskom smislu, uspešno brani ranije postavljene teze: da je država ključni akter međunarodne politike, da se države u svetskoj politici rukovode nacionalnim interesima, da se razne ideološke konstrukcije i zavodljive ideje o slobodi i jednakosti (zlo)upotrebljavaju zarad ostvarivanja geopolitičkih ciljeva velikih sila.

Knjiga se sastoji iz četiri dela: u prvom se ispituje tekuće dramatično narušavanje odnosa između SAD i Rusije i razmatra pitanje uspostavljanja novog svetskog poretka, multipolarnog po karakteru i bez izvesne dominacije neoliberalizma kao vodećeg idejnog sadržaja; drugi deo je posvećen mestu Srbije u novom svetskom poretku, a treći analizi položaja Republike Srpske. Četvrti deo su „postratne remeniscencije“ autora, njegova zapažanja o načinu na koji je formirana Vojska Republike Srpske, zatim o dešavanjima u Srebrenici u leto 1995. godine i akciji „Oluja“. S obzirom da dr Vinko Pandurević iza sebe ima i bogatu vojničku karijeru tokom koje je, između ostalog, obavljao i dužnosti zamenika načelnika Generalštaba Vojske Republike Srpske i načelnika Centra za vojnostrateške studije i istraživanja, njegova zapažanja su zanimljiva za širu čitalačku publiku, a mogu biti značajna i za istoričare ali, neophodno je konstatovati, nije i preterano logično da budu izdvojena u zasebno poglavlje i razmatrana na ovakav način. Motiv autora je, pretpostavljamo, da se u poslednjem delu ove studije predstave i njegovi radovi na pomenute teme koje je pisao ranije, što nije najsrećnije rešenje, pošto odudara od koncepta dosledno sprovedenog u tri prethodna poglavlja.

U fokusu autora su odnosi između SAD i Rusije, čemu je posvećeno praktično celo prvo poglavlje, ali to je i prizma kroz koju se sagledava

položaj Srbije i „sudbina“ Republike Srpske. Prostorni okvir istraživanja je zbog toga Evropa (ma kako njene granice određivali) uz poseban osvrt na srpski etno prostor. Dr Vinko Pandurević primećuje sve veću divergenciju u spoljnopolitičkom pozicioniranju SAD i Rusije, a razloge za to traži u suprotstavljenosti geostrategijskih ciljeva i interesa dve države. Sukobljavanje se odigrava kroz nekoliko paralelnih procesa i uključuje ograničena vojna dejstva (u regionima Donjecka i Luganska), ekonomske sankcije, korišćenje niza političkih instrumenata, ali i „hibridno ratovanje“. Upravo je „hibridna forma“ rata okvir za uključivanje evropskih država u ovaj sukob i to na strani SAD, zbog čega su dramatično pogoršani odnosi EU i Rusije. Međutim, kako primećuje autor, korišćenjem sličnih ili identičnih mehanizama, Rusija takođe utiče na podsticanje određenih procesa u evropskim zemljama, a i bez uticaja zvanične Moskve ti procesi se razvijaju zaprepašujućom dinamikom. Radi se, naime, o destabilizaciji čitavog niza članica EU koje su, umesto da definišu svoju politiku i koordiniraju aktivnosti sa saveznicima unutar EU, slepo pratile SAD i tako uporno težile ciljevima koji su njima samima najviše naštetili, kako u ekonomskom, tako i u političkom smislu. Otuda i prognoza da će se „balkanizacija Evrope“ nastaviti, te da će u novoj „raspodeli snaga“ na bezbednosnu dinamiku u kontinentalnim razmerama najviše uticati SAD i Rusija.

S jedne strane, kako autor primećuje, dugoročni geopolitički interesi SAD su nepovoljni za Srbiju, te ove promene, koje će na kraju rezultirati rekonfiguracijom „evropskog političkog poretka“, mogu predstavljati i šansu za ostvarivanje određenih interesa Srbije. Međutim, s druge strane, predstojeća kriza, uz brojne probleme sa kojima se Srbija kao država i Srbi kao narod suočavaju (jednostrano proglašena nezavisnost tzv. Republike Kosovo, stalni pritisci na Republiku Srpsku s ciljem njenog ukidanja, temeljno narušavanje prava srpskom korpusu u Crnoj Gori itd.), može rezultirati i pojavljivanjem novih ili intenziviranjem postojećih izazova, rizika i pretnji. Ipak, važno je istaći, promene u svetskoj politici ne nastaju zbog jačanja moći SAD i njenih evropskih saveznika, već zbog dijametralno suprotnog trenda: moć SAD opada, a odnosi sa ključnim evropskim državama postaju sve kompleksniji i nepredvidljiviji. Zato je i svojevrsna preporuka dr Vinka Pandurevića da Srbija mora preispitati svoja strateška opredeljenja i odustati od „bezalternativnih politika“.

Dušan PROROKOVIĆ

dr Milovan Radaković
22.7.1962–9.7.2018.

Naš kolega i prijatelj Milovan Radaković spremio se za posao u ponedjeljak 9. jula. Nije stigao u Institut, srce ga je izdalo. Prekinuti su planovi za objavljivanje nove knjige, za dalje izučavanje konfliktnih situacija na Balkanu i u njegovom okruženju.

Dr Milovan Radaković, od milošte Mića, radio je u Institutu za međunarodnu politiku i privredu (IMPP) od 2011. godine, ali je još od 1990. godine vezan za časopise i od 1996. za širu delatnost naše kuće. Prvi članak objavio je u časopisu *Međunarodna politika* 1990. („Hašemitska Kraljevina Jordan“), a redakcija časopisa je bila izdavač i njegove prve knjige *Evropa na raskršću*. Radaković se vezuje i za kratkotrajni projekat uspostavljanja Instituta za geopolitičke studije u Beogradu (1997-2001) koji je okupio vodeća imena iz oblasti društvenih nauka vezanih za geopolitičku misao, publicistike i vojne nauke. „Značaj geopolitičkog prostora Makedonije“, objavio je 1997. u prvom zborniku pomenutog Instituta. Objavljivaće i u izdanjima *Balkanološkog instituta SANU*, *Instituta za političke studije*, *Kulturi polisa...* Bavio se ponajviše pitanjem višeslojnosti kolektivnih identiteta na Balkanu i u Evropi, balkanskim odnosima i kiparskim pitanjem kao potencijalnim obrascem za razumevanje balkanskih sukoba.

Pored brojnih tekstova objavio je monografije *Evropa na raskršću* (1995), *Nemirne godine – politikološke spoljnopolitičke analize 1990-1995* (1996), *Nastanak države – misija na Balkanu* (2002), *Komponente nacionalnog i evropskog identiteta* (2012).

Pored Instituta radio je u institucijama SRJ i kasnije Državne Zajednice Srbije i Crne Gore. Sećamo ga se kao vedrog, nekonvencionalnog, radoznalog i optimističnog kolegu. Pamtićemo ga po šali, pažnji koju je znao da pokaže, pogotovo poslednjih nedelja života za koji nismo ni pomišljali da može biti završen tako rano.

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodna politika je jedan od najstarijih naučnih časopisa na Balkanu iz oblasti međunarodnih odnosa. Prvi broj je objavljen 1950. godine, tri godine nakon osnivanja njegovog izdavača – Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda.

Uređivačka politika prati osnovne istraživačke oblasti Instituta – političke, bezbednosne, ekonomske i pravne aspekte međunarodnih odnosa. *Međunarodna politika* objavljuje izvorne naučne radove, pregledne članke i prikaze knjiga. Radovi moraju biti napisani na srpskom jeziku, sa sažecima i ključnim rečima (na srpskom i engleskom).

Časopis izlazi četiri puta godišnje i kategorisan je kod resornog ministarstva kao istaknuti nacionalni časopis (M52). Zahvaljujući naučnoj objektivnosti i stečenom ugledu, čitalačka publika obuhvata brojne naučne institute, univerzitete, biblioteke, te domaća i strana diplomatska predstavništva u zemlji i inostranstvu.

OBAVEZE IZDAVAČKOG SAVETA, UREDNIKA I UREĐIVAČKOG ODBORA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom istraživanju političkih, bezbednosnih, ekonomskih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Glavni i odgovorni urednik *Međunarodne politike* donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Prilikom donošenja odluke glavni i odgovorni urednik rukovodi se uređivačkom politikom vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Glavni i odgovorni urednik i njegov zamenik zadržavaju diskreciono pravo da primljene rukopise procene i odbiju bez recenziranja, ukoliko utvrde da ne odgovaraju sadržinskim i formalnim standardima pisanja naučnoistraživačkog rada i tematskim zahtevima uređivačke politike.

Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje. U redovnim okolnostima, redakcija obaveštava autora o tome da li je prihvatila tekst i pokrenula postupak recenziranja u roku od sedam dana od datuma prijema rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik. Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednici i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Urednici i članovi redakcije dužni su da preduzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Istovremeno predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda. Takav rukopis se momentalno isključuje iz daljeg razmatranja. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodna politika* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti nosioca autorskih prava.

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta. Rad koji je već objavljen u nekom časopisu ne može biti preštampan u *Međunarodnoj politici*.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Nakon prihvatanja rukopisa, a pre objavljivanja, autori uplaćuju na račun izdavača kotizaciju u iznosu od 3000 dinara (25 EUR za uplate iz inostranstva).

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene. Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda. Prikazi skupova i knjiga moraju da budu precizni i objektivni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovala u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa navedu kao autore. Ako su u bitnim aspektima istraživačkog projekta i pripreme rukopisa učestvovala i druga lica koja nisu autori, njihov doprinos treba pomenuti u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno citiraju izvore koji su bitno uticali na sadržaj istraživanja i rukopisa. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijave projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Plagijarizam

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao svojih, predstavlja grubo kršenje naučne i izdavačke etike. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. Plagijat obuhvata sledeće:

- Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog

ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);

- Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu plagijat, isti će biti povučen u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*, a autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodne politike* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zdatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti evaluiraju radove u odnosu na usklađenost teme rada sa profilom časopisa, relevantnost istraživane oblasti i primenjenih metoda, originalnost i naučnu relevantnost podataka iznesenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnim aparatom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda od strane autora dužan je da o tome obavesti urednika. Recenzent treba da prepozna važne objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora biti objektivna. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJE

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet recenzenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Urednici garantuju da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (pre svega, ime i afilijacija) i da će se preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste, urednici mogu da traže mišljenje drugih recenzenata.

Rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma kada recenzenti prime rukopis.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika i njegovog zamenika. Recenzenti moraju da raspolažu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) sa sa bilo kojim od autora podnesenog rada.

Urednici šalju podneti rukopis sa obrascem recenzije dvojici recenzenata koji su stručnjaci za naučnu oblast kojom se rad bavi. Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini jednog rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Tokom postupka recenzije urednici mogu da zahtevaju od autora da dostave dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za donošenje suda o naučnom doprinosu rukopisa. Urednici i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autori imaju ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, urednici će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava akademske standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, urednici će tražiti mišljenje drugih recenzenata.

RAZREŠAVANJE SPORNIH SITUACIJA

Svaki pojedinac ili institucija mogu u bilo kom trenutku da urednicima i/ili Uređivačkom odboru prijave saznanja o kršenju etičkih standarda i drugim nepravilnostima i da o tome dostave neophodne informacije i dokaze.

Provera iznetih navoda i dokaza

- Glavni i odgovorni urednik će u dogovoru sa Uređivačkim odborom odlučiti o pokretanju postupka koji ima za cilj proveru iznesenih navoda i dokaza;
- Tokom tog postupka svi izneseni dokazi smatraće se poverljivim materijalom i biće predočeni samo onim licima koja su direktno uključena u postupak;
- Licima za koja se sumnja da su prekršila etičke standarde biće data mogućnost da odgovore na iznete optužbe;

Odluke u vezi sa utvrđenim kršenjem etičkih standarda donosi glavni i odgovorni urednik u saradnji sa Uređivačkim odborom i, ako je to potrebno, grupom stručnjaka. Predviđene su sledeće mere, a mogu se primenjivati pojedinačno ili istovremeno:

- Objavljivanje saopštenja ili uvodnika u kom se opisuje slučaj kršenja etičkih standarda;
- Slanje službenog obaveštenja rukovodiocima ili poslodavcima autora/recenzenta;
- Bezuslovno odbijanje rukopisa ili povlačenje već objavljenog rada u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*;
- Autoru se trajno zabranjuje da objavljuje u časopisu *Međunarodna politika*;
- Upoznavanje relevantnih stručnih organizacija ili nadležnih organa sa slučajem kako bi mogli da preduzmu odgovarajuće mere.

Prilikom rešavanja spornih situacija Uređivački odbor se rukovodi smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics* – COPE, <http://publicationethics.org/resources/>).

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima grubog kršenja etičkih standarda, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

Standardi za razrešavanje situacija kada mora doći do povlačenja rada definisani su od strane biblioteka i naučnih tela, a ista praksa je usvojena i od strane časopisa *Međunarodna politika*.

AUTORSKA PRAVA

Autori prenose sva autorska prava na časopis *Međunarodna politika*. Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača. U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava. Spisak prava koje autori prenose na izdavača detaljno je uređen Ugovorom o prenosu autorskih prava, koji autor potpisuje nakon što je članak prihvaćen za objavljivanje.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove uredništva i Uređivačkog odbora. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

UPUTSTVA ZA SARADNIKE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I – Uputstvo za pisanje članaka

1. Autorski prilozi (članci) ne treba da sadrže više od 4.500 reči, odnosno do 32.000 znakova sa razmacima.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Iznad naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska).
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribićević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneve, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (-), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka – pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum – napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.
"Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1-14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se

organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II - Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italij*-u, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Vladimiru Trapari, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na e-mail: vtrapara@diplomacy.bg.ac.rs

Uredništvo

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327

MEĐUNARODNA politika / glavni i
odgovorni urednik Vladimir Trapara. -
God. 1, br. 1 (1950)- . - Beograd : Institut
za međunarodnu politiku i privredu,
1950- (Beograd : Donat graf). - 24 cm

Tromesečno.

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika
COBISS.SR-ID 3092482

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi
Naučni časopis na srpskom
i engleskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo
Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Dragoljub Todić, *Ujedinjene nacije, međunarodni ugovori i životna sredina*, broširano, 2018, 372 str.

Dobrica D. Vesić, *Konstruktivna i kreativna destrukcija – u ekonomiji i menadžmentu*, broširano, 2018, 222 str.

Budućnost saradnje Kine i Srbije, Ivona Lađevac (ur.), broširano, 2018, 150 str.

Dragan Petrović, *Kraljevina SHS i Sovjetska Rusija (SSSR) 1918–1929*, tvrd povež, 2018, 402 str.

Srbija i svet u 2017. godini, Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.), broširano, 2018, 244 str.

Ivana Božić Miljković, *Ekonomije balkanskih zemalja na početku XXI veka*, broširano, 2018, 204 str.

Kosovo: sui generis or a precedent in international relations, Dušan Proroković (ur.), tvrd povež, 2018, 344 str.

Initiatives of the 'New Silk Road' – Achievements and Challenges, Duško Dimitrijević, Huang Ping (ur.), broširano, 2017, 530 str.

SPAJAJUĆI ISTOK I ZAPAD – Spomenica profesora Predraga Simića, Jasminka Simić (prir.), tvrd povež, 2017, 624 str.

Međunarodno javno pravo i međunarodni odnosi – Bibliografija 1834–2016., Đorđe Lopičić, Jelena Lopičić Jančić, (prir.), tvrd povež, 2017, 912 str.

Dragan Petrović, *Kraljevina Jugoslavija i SSSR 1935–1941*, broširano, 2017, 496 str.

Balkanska migrantska ruta: između politike prava i bezbednosti, Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (ur.), broširano, 2017, 406 str.

Ana Pantelić, *Suzbijanje siromaštva i zemljama u razvoju*, tvrd povež, 2017, 396 str.

Aleksandar Jazić, *Vanredne situacije i savremeni trendovi razvoja sistema zaštita*, broširano, 2017, 128 str.

Ivan Dujić, *Novi svet i Evropa: od početka procesa globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, broširano, 2017, 322 str.

Vladimir Trapara, *Vreme „resetovanja“: Odnosi Rusije i Sjedinjenih Država u periodu od 2009. do 2012. godine*, broširano, 2017, 414 str.

Social and Economic Problems and Challenges in Contemporary World, Proceedings, Branislav Đorđević, Taro Tsukimura and Ivona Lađevac (eds.), broširano, 2017, 264 str.

Ljubomir Šubara, Milenko Dželetović, *Evro i monetarna integracija Evrope*, broširano, 2017, 436 str.

Danube and the New Silk Road, Proceedings, Duško Dimitrijević (ed.), broširano, 2016, 560 str.

Savremeni međunarodni ekonomski i pravni poredak, Sanja Jelisavac Trošić (ur.), broširano, 2016, 330 str.

Dobrica D. Vesić, *Preduzetništvo i preduzetnički menadžment*, tvrd povež, 2016, 328 str.

Uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi, Srđan Korać (ur.), broširano, 2016, 284 str.

Srbija i Evropska unija – pripreme za pregovore o poglavljima 23 i 24, Aleksandar Jazić, Slobodan Janković, Dragan Đukanović (ur.), broširano, 2016, 206 str.